

TÜRKİYE TÜRKÇESİ SÖZ DİZİMİ

(KELİME ÇÖZÜMLEMELİ)

PROF. DR. MUSTAFA ÖZKAN

DOÇ. DR. VEYSİ SEVİNÇLİ

b
k
Y

GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ
11.
BASKI

MUSTAFA ÖZKAN

1957'de Serdar'da (Osmaniye) doğdu. İlkokulu köyde, ortaokul ve liseyi Osmaniye'de okudu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü'nü bitirdi (1977). 1977-1980 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığına bağlı liselerde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yaptı. 1980'de İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü Yeni Türk Filolojisi Kürsüsüne asistan olarak girerek akademik hayata atıldı. 1984'te "Mahmud b. Kadi-i Manyas, Gülistan Tercümesi, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük" adlı çalışması ile doktor, 1988'de Yeni Türk Dili Anabilim Dalı'nda Üniversite Doçenti unvanını aldı. 1995'te profesörlüğe yükseltildi.

Yayımlanmış eserleri şunlardır: *Temel Türkçe Sözlük 1-3* (Bir çalışma grubu ile birlikte), Tercüman Yayınları, İstanbul 1985-87; *Yeni Türkçe Sözlük* (Mertol Tulum ve Muhammet Yelten ile birlikte), Tercüman Yayınları, İstanbul 1987; *Cinânî, Cilâü'l-kulûb, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1990; *Mahmud b. Kadi-i Manyas, Gülistan Tercümesi, Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1993; *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, Filiz Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul 2017; *Faruk K. Timurtaş, Diller ve Türkçemiz*, Alfa Yayınları, İstanbul 1996; *Faruk Timurtaş, Edebiyat ve Sanat Dünyasından Alfa Yayınları*, İstanbul 1997; *Faruk K. Timurtaş, Makaleler, Dil ve Edebiyat İncelemeleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, İkinci Baskı, Ankara 2013; *Tarih İçinde Türk Dili*, Filiz Kitabevi, 5. Baskı, İstanbul 2021; *Faruk K. Timurtaş, Hayatı, Eserleri, Eserlerinden Seçmeler*, Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 2000; *Türkçenin Ses ve Yazım Özellikleri*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2001; *Yüksek Öğretimde Türk Dili-Yazılı ve Sözlü Anlatım* (Hatice Tören ve Osman Esin ile birlikte), Filiz Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 2010; *Türkçenin Sözlüğü* (Muhammet Yelten ile birlikte), Babıali Kültür Yayınları, İstanbul 2002; *Çözümlemeli Osmanlı Türkçesi Metinleri* (Bir çalışma grubu ile birlikte) 2. Baskı, Konya 2014; *İnsan, İletişim ve Dil*, Akademik Kitaplar, 4. Baskı, İstanbul 2010; *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi*, (Veysi Sevinçli ile birlikte), Akademik Kitaplar, 8. Baskı, İstanbul 2017; *Osmanlı Türkçesi I* (Hatice Tören ile birlikte), Akademik Kitaplar, 7. Baskı, İstanbul 2017; *Türkiye Türkçesi Ses ve Yazım Bilgisi*, Filiz Kitabevi, 3. Baskı, İstanbul 2021; *Türkçe Cümle Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2173, Eskişehir 2010; *Osmanlı Türkçesi II* (Hatice Tören ile birlikte), Akademik Kitaplar, 3. Baskı İstanbul 2017; *Türkiye Türkçesi Grameri Ders Notları* (Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi Öğrencileri için, e-kitap), İstanbul 2011; *Kelime Türleri* (Açık ve Uzaktan Öğretim Fakültesi Öğrencileri için, e-kitap), İstanbul 2012; *Dil Eksenimiz*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2017; *Safahat'ta Konuşma Dili*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2018. *Faruk Kadri Timurtaş Hayatı ve Eserleri*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2018; *Faruk Kadri Timurtaş'tan Seçmeler*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2018; *Edebiyatçılarımızın Ardından*, Akademik Kitaplar, İstanbul 2019.

VEYSİ SEVINÇLİ

Bitlis iline bağlı Adilcevaz ilçesinde doğdu (1956). İlk ve ortaokulu Adilcevaz'da, lise öğrenimini Ahlat Selçuklu Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyat Bölümü'nden mezun oldu (1979). Adilcevaz Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği ve idari görevlerde bulundu. Gaziantep Anadolu Lisesi'nde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği ve idari görevlerde bulundu. 1989 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi Türk Dili Bölümü'nde okutman olarak göreve başladı. 1992 yılında Yüzüncü Yıl Üniversitesi'ne bağlı Ahlat Meslek Yüksek Okulu'na kurucu müdür olarak atandı ve görevi 1999 yılına kadar sürdürdü. Yüzüncü Yıl Üniversitesi'nde Pîr Mahmut'un "Bahtiyar-nâme" adlı eserinin "Metin ve İndeks"ini hazırlayarak yüksek lisansını (1992), Hatiboğlu'nun "Letâiyfnâme" adlı eserinin "İnceleme, Metin, Sözlük"ünü hazırlayarak doktorasını tamamladı (1996). Çeşitli dergilerde yayımlanmış makaleleri, birçok kitapta yayımlanmış kitap bölümleri ve Töre yayınları arasından çıkmış "*Letâiyfnâme* ve *Letâiyfnâme-2* (Sözlük), *Türkiye Türkçesi Söz Dizimi* Akademik Kitaplar Yayın Evi İst. 2021 (10. Baskı). Adilcevaz Yöresi Söz Varlığı ve Dil İncelemesi (2019) eserleri bulunmaktadır. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat Bölümü Başkanlığı ile Rektörlüğe bağlı Türk Dili Bölüm Başkanlığı görevlerinde bulundu. Halen Iğdır Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

BKY-Babialı Kùltür Yayıncılığı: 380
Edebiyat

TÜRKİYE TÜRKÇESİ SÖZ DİZİMİ
(Kelime Çözümlemeli)

Prof. Dr. Mustafa Özkan
Doç. Dr. Veysi Sevinçli

Kapak Tasarım
Adem Şenel

İç Tasarım
Adem Şenel

© Yayın Hakları,
BKY - Babialı Kùltür Yayıncılığı'na aittir.

11. Baskı : Eylül 2023
(10. Baskı : Akadem Kitaplar; 1. Baskı: Babialı Kùltür Yayıncılığı)

ISBN: 978-625-6572-00-3
Sertifika No: 12393

babialı kùltür yayıncılığı
Sümer Mh. 30. Sk. No: 24/A
Zeytinburnu / İstanbul
Tel: 0 212 438 47 78 Faks: 0 212 438 57 78
bky@bky.com.tr

Baskı ve Cilt
Enes Basın Yayın ve Matbaacılık Ltd. Şti.
Matbaa Sertifika No: 45822
Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi No: 12/210 Fatih/İstanbul
Tel: 0212 501 47 63

TÜRKİYE TÜRKÇESİ
SÖZ DİZİMİ
(Kelime Çözümlemeli)

Prof. Dr. Mustafa Özkan

Doç. Dr. Veysi Sevinçli

babiali kültür yayıncılığı

İçindekiler

Önsöz	9
Giriş	13
• 1. Anlatım	13
• 2. Kelimelerin Gruplanması	13
• 3. Kelime Gruplarında Sıralama Esasları	14
• 4. Kelime Gruplarının Yapısı	14
• 5. Kelime Gruplarının Özellikleri	15

Birinci Bölüm / 19 BELİRTME GRUPLARI

• I. İsim Tamlaması ve İyelik Grubu	19
A. Belirtili İsim Tamlaması	22
B. Belirtisiz İsim Tamlaması	29
C. Eksiz Tamlama	31
D. İsim Tamlamalarının Cümlede Kullanılışı	32
• II. Sıfat Tamlaması	34
A. Sıfat Tamlamasının Yapısı	34
B. Sıfat Tamlamalarının Cümlede Kullanılışları	40
• III. Birleşik İsim Grubu	42
• IV. Tekrar Grubu (İkileme)	44
A. Tekrar Gruplarının Yapıları	44
1. Aynen Tekrarlar (İkileme)	44
2. Eş ve Yakın Anımlı Tekrar Grupları	46
3. Zıt Anımlı Kelimelerle Kurulan Tekrarlar	47
4. Pekıştirmeli Tekrarlar (İkilemeler)	48
B. Tekrar Gruplarının Özellikleri	51
C. Tekrar Gruplarının Cümlede Kullanılışları	55

• V. Aitlik Grubu	59
• VI. Edat Grubu	60
• VII. Unvan Grubu	65
• VIII. Birleşik Fiil Grubu	66
A. İsim + Yardımcı fiil = Birleşik fiil	68
B. Fiil + Zarf fiil + Yardımcı fiil = Birleşik fiil	77
1. Yeterlilik Fiilleri	77
2. Tezlik Fiilleri	79
3. Süreklilik Fiilleri	80
4. Yaklaşma Fiilleri	81
5. Yarı Tasvir Fiilleri	82
• IX. İsim-Fiil Grubu	83
• X. Sıfat-Fiil Grubu	86
• XI. Zarf-Fiil Grubu	89
• XII. Sayı Grubu	96
• XIII. Ünlem Grubu	99
• XIV. Bağlama Grubu	102
• XV. Kısaltma Grupları	107
1. Yönelme Grubu	107
2. Bulunma Grubu	108
3. Uzaklaşma Grubu	109
4. İsnat Grubu	109
5. Yükleme Grubu (Belirtme Grubu)	111
6. Vasıta Grubu	111
7. İlgi Grubu	112
8. Eşitlik Grubu	113
9. Kısaltma Gruplarının Tersî Görünüşünde Olan Kelime Grupları ...	113

İkinci Bölüm / 115
YARGI GRUPLARI / CÜMLE

• Cümlelerin Öğeleri	119
A. Yüklem	119
B. Özne (Fail)	126
C. Nesne	137
D. Zarf	143
E. Yer Tamlayıcısı	149
F. Cümle Dışı Öge	154

Üçüncü Bölüm / 157
CÜMLE ÇEŞİTLERİ

• I. Yüklemine Göre Cümleler	157
1. İsim Cümlesi	157
a) Basit Zamanlı İsim Cümlesi	158
b) Birleşik Zamanlı İsim Cümlesi	161
2. Fiil Cümlesi	162
a) Basit Fiillerle Kurulan Cümleler	162
b) Birleşik Fiillerle Kurulan Cümleler	164
c) Birleşik Zamanlı Fiillerle Kurulan Cümleler	166
d) Geçişli Fiillerle Kurulan Cümleler	167
e) Geçişsiz Fiillerle Kurulan Cümleler	168
f) Etken Çatlı Fiillerle Kurulan Cümleler	169
g) Edilgen Çatlı Fiillerle Kurulan Cümleler	170
h) Ettiğin Çatlı Fiillerle Kurulan Cümleler	170
ı) İsteş Çatlı Fiillerle Kurulan Cümleler	171
i) Dönüşlü Çatlı Fiillerle Kurulan Cümleler	171
• II. Anlamına Göre Cümleler	172
1. Olumlu Cümle	172
a) Olumlu İsim Cümlesi	173
b) Olumlu Fiil Cümlesi	175
2. Olumsuz Cümle	176
a) Olumsuz Fiil Cümlesi	176
b) Olumsuz İsim Cümlesi	178
3. Soru Cümlesi	179
a) Soru Ekıyla Yapılan Cümleler	179
b) Soru Sıfatıyla Kurulan Cümleler	182
c) Soru Zamiri ile Kurulan Cümleler	183
d) Soru Zarfıyla Kurulan Cümleler	184
e) Soru Edatıyla Kurulan Cümleler	185
4. Emir Cümlesi	186
5. Ünlem Cümlesi	188
• III. Yüklemine Yerine Göre Cümleler	191
1. Kurallı Cümle	191
2. Devrik Cümle	192
• IV. Yapılarına Göre Cümleler	195
1. Basit Cümle	195
2. Birleşik Cümle	197
a) Şartlı Birleşik Cümle	197

b) <i>İç İçe Birleşik Cümle</i>	201
c) <i>Ki'li Birleşik Cümle</i>	204
d) <i>Girişik Cümle</i>	207
3. <i>Sıralı Cümle</i>	209
a) <i>Bağımlı Sıralı Cümle</i>	209
b) <i>Bağımsız Sıralı Cümle</i>	215
4. <i>Bağlı Cümle</i>	218
5. <i>Ara Sözlü (Cümleli) Cümle</i>	221
6. <i>Eksilteli Cümle (Kesik Cümle)</i>	222

Dördüncü Bölüm / 225
CÜMLE ÇÖZÜMLEMELERİ

• Cümle Çözümlemeleri	225
------------------------------------	-----

Kaynaklar	323
------------------------	-----

Önsöz

İnsan her zaman içindekini dışa vurmak, kendini anlatmak, duygularını ve düşüncelerini başkalarıyla paylaşmak ister. Bu istek onun sosyal bir varlık olmasından ileri gelmektedir. İnsanın kendini ifade etmesinin pek çok yolu vardır. Ama bunların içinde en mükemmeli dil ile olan anlatımdır. Dil ile olan anlatım ise ya konuşarak, ya da yazarak gerçekleşir.

Anlatımın temel yapı taşları kelimelerdir. Kelimeler tek başlarına da bir anlam ifade etmekle birlikte, tek başına duygu, düşünce ve istekleri tam olarak anlatmaya yetmez. Kelimeler tek tek yalnız birtakım nesnelerin, hareketlerin karşılığı olurlar, tam bir dilek, duygu ve düşünce ifade etmezler. Biz tek tek kelimelerle konuşmayız. Meramımızı anlatmak istediğimiz zaman, kelimeleri bir düzen içinde birleştiririz. Onları dilin belli kuralları çerçevesinde, aralarındaki ilişkilere göre yan yana getirerek daha geniş kapsamlı birlikler hâline koyarız. Kelimeler, ancak söz içinde ilişkileri belirlenmiş olarak kullanıldıkları zaman anlatım aracı olurlar. Kelimeler böylece birtakım kurallara bağlı olarak bir dil örgüsü oluştururlar. Düşüncelerimizi, duygularımızı, bilgilerimizi, yaşantı ve deneyimlerimizi ifade etmeye yarayan bu dil örgüsüne de *anlatım* deriz.

Her anlatım gerçekleştiği bağlam içinde bir bütündür. Bu bütün, dil bilgisi kuralları ve anlam ilişkisi bakımından birbirine bağlı unsurlardan oluşur. Dillerde kelimelerin bir diziliş sırası vardır. Her kelime ve öge kullanılış değerini kendinden önce veya sonra gelen ögelerden alır. Yani her ögenin değeri kullanılış yerine göredir. Bu bakımdan kelimeler yan yana gelirken belli bir kurala göre sıralanır; akıl ve mantık çerçevesi içinde düşünce ve duygularımızı anlatmamızı sağlar.

Kelimeler, bazen eklerle birlikte bir grup oluştururlar: *ipek fabrikası, kapıcı odası, sabaha yakın, meyvelerin kabuğu, kara yolu, yangına köriikle gitmek* gibi. Bazen de eksiz olarak yan yana gelecek gruplaşırlar: *kırk kaşık su, bir altın para, bütün ülke, acele acele, asfalt yol, taze fasulye, çıkmaz sokak* gibi. Bu söz grupları cümlede özne, nesne, zarf, tümleç, yüklem olarak değişik görevlerde kullanılabilirler gibi, yeni öbeklerin içinde de yer alabilirler.

Kelimeler, dil sistemi içinde birbirine bağlanarak cümleleri oluştururlar. Anlatımda yargı cümlelerle sağlanır. Cümleler de bir anlam bağı içinde birleşerek daha üst seviyedeki birimleri meydana getirirler. Bunlar, paragraflar veya paragraflardan daha geniş düzeydeki biçimlerdir. Cümleyi anlam yönünden değerlendirirken, onu yalnızca kendi yapısı içinde değil, anlam bağı kurduğu öteki cümlelerle birlikte ele almak gerekir. Çünkü metin içindeki her cümle, o metni oluşturan düşünce zincirinin bir halkasıdır.

Bir dildeki kelimelerin bir grup veya cümle oluşturacak biçimde bir araya gelmelerinin kurallarını, bu grupların cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle yapılarını inceleyen dil bilgisi bölümüne *söz dizimi* (cümle bilgisi, sentaks) adı verilir. Yani söz diziminin konusu kelime birleşmeleri ve cümle bilgisidir.

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinin söz dizimi kuralları üzerinde genişçe durulmaya çalışılmıştır. Çalışma girişten sonra dört bölümden meydana gelmektedir.

Birinci bölümde Türkiye Türkçesindeki her kelime grubu ayrı ayrı ele alınarak, bunların yapılaşları ve kullanılışları, edebî metinlerden seçilen örneklerle genişçe değerlendirilmiştir.

İkinci ve üçüncü bölüm, cümle bahsi ile ilgilidir. İkinci bölümde cümleyi meydana getiren öğeler konu edilmiştir. Üçüncü bölümde ise, cümle çeşitleri, bol örneklere dayalı olarak ele alınmıştır.

Dördüncü bölüm, cümle çözümlemelerine ayrılmıştır. Burada değişik yazarlardan seçilen örneklerin, önceki bölümlerde verilen bilgiler doğrultusunda, cümle çözümlemeleri yapılmıştır. Seçilen örneklerin çoğu, manzum metinlerdir. Seçilen metinlerin çoğunun şiir örneklerinden alınmasındaki gaye, verilen bilgilerin akıllarda daha

çok kalıcılığını sağlamaktır. Zira şiirsel anlatımlarla sunulan bilgiler hem daha çabuk öğrenilmekte, hem de daha uzun süreli hafızalarda kalmaktadır.

Seçilen örneklerin sadece kelime grupları ve cümleleri çözümlenmekle yetinilmemiş, örneklerdeki kelimeler de yapıları bakımından tahlil edilmiştir. Her ne kadar kelime çözümlenmeleri yapı bilgisi içinde ele alınsa da, dil bir bütündür ve biz de bu bütünlüğü uygulamalı olarak yansıtmaya çalıştığımızdan bu yolu tercih ettik. Ayrıca terim kullanımında ve farklı yaklaşımlar içeren konularda da herkesçe benimsenmiş olanlar tercih edilmiştir. Bu yolu tercih etmemizin amacı, çalışmamızın Türkiye Türkçesi Söz Dizimi dersleri için bir ders kitabı olarak düşünülmüş olmasıdır. Bu bakımdan kitapta, öğrencileri tereddüde düşürecek yaklaşımlardan uzak durulmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın, özellikle liseli ve üniversiteli gençlere, dil ve edebiyat hocalarına ve Türk dili üzerinde düşünen herkese yararlı olmasını diliyoruz.

Prof. Dr. Mustafa Özkan
Doç. Dr. Veyssi Sevinçli

Giriş

1. Anlatım

Kelimeler, tek tek kullanılışlarında sadece birtakım nesne, hareket ve kavramların karşılıklarıdır. Tam olarak bir dilek, duygu ve düşünce ifade etmezler. Meram ve maksat anlatılmak istendiğinde ise kelimeler, dil bilgisinin genel çerçevesi içerisinde belirli bir kurallara göre sıralanır.

Dildeki kelimelerin bir grup veya cümle oluşturacak biçimde bir araya gelmelerinin kuralları, bu grupların cümle içindeki görevleri, birbirleriyle olan ilişkileri, belli kurallara; dilin genel kurallarına göre dizilişi ile mümkündür. Bunlar, dilde *cümle bilgisi*, *söz dizimi* (syntax, sentaks) içinde ele alınıp incelenir.

2. Kelimelerin Gruplanması

Yazılı ve sözlü anlatımda pek çok kelime kullanılır. Dilde var olan isim ve fiil cinsinden kelimeler, nesne ve hareketleri genellikle *ağaç*, *taş*, *bulaşık*, *sevgi*, *mutlu*, *ev*, *çarşı*, *köprü*, *konuşmak*, *gülmek*, *okumak* vb. şekillerde tek tek karşılar. Ancak bu kelimeler varlık, hareket ve kavramları karşılamada zaman zaman tek kelime olarak yetersiz kalır. Böyle durumlarda dilin genel kuralları çerçevesinde *asma köprü*, *şeftali ağacı*, *anne sevgisi*, *gaz maskesi*, *bulaşık makinesi*, *taş ocağı*, *mutlu olmak*, *bulaşık yıkamak*, *taş atmak* gibi ya yeni kelime grupları oluşumuna ya da mevcut olanlarına başvurulur. Bunlar, hem dilin zenginleşmesine hem yeni kavramların elde edilmesine hem de duygu ve düşüncelerin daha kolay ve anlaşılır bir şekilde ifade edilmesine yardımcı olur.

İşte dilde, tek kelime ile karşılanamayan kavram, nesne ve hareketlerin çeşitli nitelik ve özelliklerini; değişik yönlerini karşılamak ve tanımlamak amacıyla birden çok kelimenin dilin genel kuralları ölçüsünde bir araya getirilerek elde edilen yapılara *kelime grubu* denir.

3. Kelime Gruplarında Sıralama Esasları

Kelime grupları, yapı ve anlam bakımından bir bütünlük gösterir. Grubu oluşturan kelimeler, birbirine uygun; birbirini tamamlayan öğelerden oluştuğu için cümle içerisinde tek kelime gibi görev yaparlar. Grubu oluşturan kelimeler de dilin genel kuralları çerçevesinde yapıldığından yerleri gelişigüzel değiştirilemez. Şöyle ki: “İpek böceği, şeftali ağacı, koyu renk” gibi yapılar, “böceği ipek, ağacı şeftali, renk koyu” şekline dönüştürülemez.

4. Kelime Gruplarının Yapısı

Her kelime grubunda asıl ve yardımcı olmak üzere iki öge (unsur) vardır. Yardımcı öge (tamlayan, belirten, tabi olan) genellikle başta, asıl öge (belirtilen, tamlanan, tabi olunan) ise sonda yer alır.

<i>küçük</i>	<i>çocuk</i>	<i>odanın</i>	<i>tavanı</i>
yardımcı	ana	yardımcı	ana
öge	öge	öge	öge

“*Küçük çocuk*” grubunda asıl belirtmek istenen öge *çocuk*-*tur*. *Küçük* kelimesi sıfat olarak “*çocuk*”u nitelemektedir. “*Odanın tavanı!*” grubunda da asıl öge *tavandır*. *Oda* kelimesi *tavanı* belirtmektedir.

Türkçede aslî unsur (öge) sonda bulunmasına rağmen, aksine birleşik fiil, ünlem ve edat gruplarında asıl öge başta, yardımcı öge sonda bulunur.

“*Genç kadının hatırası gizliden gizliye ona arkadaşlık ediyordu.*”

(Ahmet Hamdi Tanpınar, *Hikâyeler*)

arkadaşlık et- birleşik fiilinde “*arkadaşlık*” esas, *et-* ise yardımcı ögedir.

Ey Türk gençliği!

Ey Türk gençliği! bir ünlem grubudur. *Ey*, esas; *Türk gençliği* ise yardımcı ögedir.

“*Salonda akşam karanlığı arttığı için, kendisine pek yakın olduğum hâlde yüzünü göremez olmuştum. Odaya ışık girinceye kadar gözlerimi hafifçe kapadım.*”

(Peyami Safa, *Dokuzuncu Hariciye Koşuşu*)

“*Salonda akşam karanlığı arttığı için*” edat grubunda “*Salonda akşam karanlığının artması*” grubun esas; “*için*” edatı yardımcı ögedir.

“*Odaya ışık girinceye kadar*” edat grubunda “*Odaya ışık girince*” kısmı esas; “*kadar*” edatı yardımcı ögedir.

5. Kelime Gruplarının Özellikleri

a) Kelime grupları, tek kelimeyle karşılanamayan nesne, hareket ve kavramları karşılamaya yarar. *Kara yolu, çamaşır makinesi, gaz maskesi, taş ocağı, bal arısı, hanımeli, canı sıkılmak, göz kırpmak, ölüm korkusu vb.*

b) Kelime grupları, nesne ve hareketleri daha geniş olarak belirtmeye yarar. “*Mavi trenle yolculuk yaptım!*” cümlesinde *mavi trenle* grubunu “*Ankara-İstanbul arasında sefer yapan mavi trenle*” biçiminde genişletebiliriz.

c) Kelime grupları, yapı ve anlamca bir bütünlük gösterir ve cümlede tek bir kelime gibi vazife görür. Ancak bazen konuşma ve şiirlerde grubu oluşturan öğelerin yerlerinin değişmesi sebebiyle iki öğe arasına başka kelimelerin girdiği de görülür.

“*Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakkın*” (Hakk'ın sana va'dettiği günler)

“*Hakkadır Hakk'a tapan milletimin istiklâl*” (Hakk'a tapan milletimin hakkı)

“*Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl*” (helâl olsun)

“*Tuttum elini ağlayarak yarimin*” (yarimin elini tuttum)

*Vadide bir hazin nağme ürperdi;
Bu ıssız dağların sen misin derdi?
(Bu ıssız dağların derdi)*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*İki zıt cevheri var nabzımda vuran kanın,
Biri el pençe duran, öteki durduranın.
(Nabzımda vuran kanın iki zıt cevheri)*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Son yolcunun gömüldü yolda son adımları
Bekçi sert bir vuruşla kardı kaldırımları.
(Son yolcunun son adımları)*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Ölçü, kafiye, ahenk, tonlama vb. sebeplerle meydana gelen bu yer değiştirmeler, düşüncede bir değişikliğe yol açmaz; asıl anlam ve işlevler olduğu gibi korunur.

d) Kelime gruplarındaki her unsur, kendi içerisinde başka kelime gruplarını barındırabilir:

erik ağaçlarının
yardımcı öge

beyaz çiçekleri
asıl öge

erik
yrd. öge

ağaçları
asıl öge

beyaz
yrd. öge

çiçekler
asıl öge

“Bir kenarda göründü beldenin viran hanı”

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Bu dizede yer alan “*beldenin viran hanı*” grubu bir isim tamlamasıdır. İsim tamlamasının tamlanan kısmı ise bir sıfat tamlamasıdır.

Beldenin / viran hanı = isim tamlaması
tamlayan tamlanan

viran / *han* = sıfat tamlaması
sıfat isim

Dağ gibi bir zeybeğin/ toprağa diz vuruşu
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Bu dize, bir isim tamlamasıdır. İsim tamlamasının tamlayan kısmı “*dağ gibi bir zeybek*” bir sıfat tamlamasıdır. Tamlanan kısım, “*toprağa diz vuruş*” ise isim-fiil grubudur.

e) Bir kelime grubunun diğer kelime ve kelime gruplarıyla ilişkisini sağlamak için grubun sonuna, asıl ögeye ek getirilir. Grubun sonuna gelen çekim eki, bağlandığı kelimenin değil, bütün grubun eki olur.¹

Yayılr karanlık sisler engine
Korkarım, bakamam sana ben yine.
Yıllarca dalardım solgun rengine
Güneşten nur uman gözler yanmasa
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Bu şiirde “*solgun reng*” kelime grubu “-e” yaklaşma eki ile yükeme bağlanmıştır.

f) Kelime gruplarında vurgu ise her grubun yapısına göre değişir. Başta, sonda ve sondan bir önceki unsur üzerinde bulunur.

g) Kelime grupları, cümle içinde tek bir kelime gibi işlev görür ve cümlenin çeşitli öğeleri (unsurları) olarak vazife alır.

Nihayetsiz bir ova ağarttı benzimizi
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Bu mısradaki “*nihayetsiz bir ova*” grubu bir sıfat tamlamasıdır, ama cümlede özne işlevindedir.

h) Kelime grupları, başka bir kelime grubunun ögesi olarak da görev yapabilir.

¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972, s. 374.

Aşağıdaki şiirleri kelime grupları bakımından inceleyiniz.

DENİZ SARHOŞLARI

Köpükten omuzları birbirine dayanmış,
Yüksek, mağrur başları akşam rengiyle yanmış;
Sahile koşuyorlar bak deniz sarhoşları!..

Bazen yırtık yelkenli bir sandala çarparak,
Bazen ufkun kıpkızıl şarabına taparak
Gitgide koşuyorlar bak deniz sarhoşları..
Rüzgârların ıslığı en yakın yoldaşları...
Yıllarca dövülerek içi yenmiş taşları
Bir anda parçalayıp doycak bu sarhoşlar

Çılgın gönüllerinden aşkın en büyük kini;
Yosunlu kayaların o yeşil gözlerini
Deli âşıklar gibi oycak bu sarhoşlar!..

Ömer Bedrettin Uşaklı

ERİYEN ADAM

Gözlerim gözlerinde dinlenirken eriyor,
Eriyor yaklaşırken dudağına dudağım.
Zerrelerim çözülmüş gibi sesler veriyor
Ben sıcak bir denize inen buzdan bir dağım.

Yanında damla damla bittiğimi duyarım
Bir göğüs geçirerek derim ki: Gene varım,
Ayaklarım, yerinde mi yüzüm, alnım, saçlarım?
Fakat bir rüya gibi şimdi kaybolacağım.

Bir gün, için içimde neyim varsa alacak,
Varlığım bir su olup kalbinden boşalacak,
Benden nişan olarak kucağında kalacak
Boş bir yığın: Elbisem, gömleğim, boyunbağım.

Faruk Nafiz Çamlıbel

Birinci Bölüm

BELİRTME GRUPLARI

Kelime gruplarından bazıları, yalnızca kavramları, nesnelere veya hareketleri daha yakından belirtme ya da nitelermeye yararlar. Belirtme grupları (*görünen köy, ala balık, demir yolu, az demli, odanın duvarı vb.*) diye adlandırılan bu gruplar tam bir yargı taşımadıklarından dolayı tek başlarına bir anlatım da sayılmaz. Bunların dışında kalan bazı kelime grupları ise tam bir düşünce ve hüküm ifadesine sahiptir. “*Betül evden çıktı. Bugün ders yapmayacağız. Yemyeşil ormanlardan geçtik. Ne varsa eğitimde var.*” Bunlara *yargı grupları* denir. Yargı grubu, aynı zamanda bir cümledir.

Belirtme grupları, birden fazla kelimedenden oluştuğu halde cümledeki görevleri bakımından tek kelime gibi değerlendirilen, tek kelime gibi çekimlenen dil birlikleridir. Burada her bir kelime, başka bir kelimenin taşıdığı kavramı daha yakından belli etmek için kullanılır. Bu bakımdan belirtme gruplarında bir *belirten* ve bir de *belirtilen* olmak üzere en az iki kelime bulunur¹. Bu kelimelerden belirten ögesi, ek şeklinde de kendini gösterebilir. Kolum (Benim Kolum), yolu (onun yolu), evleri (onların evleri) vb. Belli başlı kelime grupları şunlardır:

I. İSİM TAMLAMASI VE İYELİK GRUBU

İki veya daha çok ismin sahiplik, tahsis, tür, cins vb. nitelikleri belirtmek üzere özel bir biçimde bir araya gelmesinden oluşan kelime grubuna *isim tamlaması* denir. İsim tamlamasının iki ögesi (unsuru) vardır.

¹ Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, İstanbul 1974, s. 497.

1. İsim tamlamasında birinci ögeye *tamlayan* (*belirten*), ikinci ögeye *tamlanan* (*belirtilen*) adı verilir. Tamlamada asıl anlam ikinci öge üzerindedir. Birinci öge, ikinci ögeyi belirtir. Tamlayan öge, tamlanan ögeye ekli ya da eksiz olarak bağlanabilir. Ekli bağlanmalarda ilgi hâli eki kullanılır (*evin kapısı*, *Ahmet'in defteri*) Belirtisiz isim tamlamasında ilgi eki kullanılmaz (*kitap kapağı*, *göz rengi*).

2. Belirteni zamir olan isim tamlamalarında ilgi eki mutlaka bulunur *benim sözüm*, *senin kitabın*, *onun yazısı* gibi. Belirten, isim olması durumunda, tamlama eksiz de kurulabilmektedir *bahçe duvarı*, *çam sakızı*, *gönül kuşu* gibi. Belirtilenin eksiz olmasına karşılık belirtilen (tamlanan) daima iyelik eki taşır.

3. Tamlayan öge ekli ve eksiz olduğu zaman arada iki önemli fark belirir.

Belirlilik-Belirsizlik

Geçicilik-Daimilik

Tamlayan öge belliyse ilgi hâli ekini alır. Bu ögenin tamlanana bağlanması geçicidir. Ek almayan tamlayan ise belirsizdir, geneldir; ancak tamlanana bağlılığı daha kuvvetlidir.

4. İsim tamlaması, aynı zamanda bir iyelik grubu olduğundan, iyelik ekleri eklendikleri kelimenin dışında bir şahıs ifade eder. Bu özellik sayesinde iyelik eklerini taşıyan ve tamlayanı düşmüş her kelime, tek başına bile isim tamlamasının yerini tutar.

Kolum (benim kolum), *gözün* (senin gözün), *evi* (onun evi), *arabamız* (bizim arabamız), *çantanız* (sizin çantanız), *çocukları* (onların çocukları) vb.

5. İyelik ekini taşıyan ve tamlayan unsurunda ilgi ekinin gelmemesi çok az görülen bir durumdur. Bu durumda tamlama belirtisiz gibi görünse de belirli bir anlam taşımaktadır. Özellikle manzum metinlerde vezin gereği ortaya çıkan bu durumu, bazı araştırmacılar belirtili tamlama olarak kabul etmektedirler.²

(*senün*) *kaddün sarayı*, *hükümün katında*, *cemalün gülşenin arz it bana*
(*benüm*) *gözüm yaşı*, *bahtum güneşi*, *yüreğüm yaresi*

² Faruk Timurtaş, "Eksiz Tayinli İzafet", *Eski Türkiye Türkçesi*, İstanbul 1977, s. 67.

Bağrum doludur gamzen okı yarelerinden

(Şeyhi)

“Ya gel hulyâm içinden.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Kubben altında bu cumhura bakarken şimdi.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

Bu şekildeki deyim ve birleşikler hâlinde belirtisiz isim tamlamalarına, konuşma ve ağızlarda da rastlanmaktadır.

amcam oğlu, halam kızı, başım gözüm sadakası, ebem kuşağı, yüzü suyu vb.

6. İsim tamlamaları, bazen başka bir isim tamlamasının tamlayanı ya da tamlananı durumuna geçmektedir. Bu tamlamalar birbirini takip eden zincirleme bir tamlama gibi düşünülse de gerçekte iki ögeli (unsurlu) bir tamlamadır.

Gül kırmızısının / tonları

(Gül kırmızısı)

Babamın / gözünün nuru

(Babamın gözü),(Göz nuru)

Yaşlı adamın yatağının / başucu

(Yaşlı adamın yatağı)

Elbise yakasının / uçları

(Elbise yakası)

Kuş tüylerinin / rengi

(Kuş tüyleri)

“Dalmışsa onun saçlarının râyihasıyle,

Sevmekteki efsûnu dıyar her nefesiyle.” (Onun saçları)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Çocukluk arkadaşının gözlemlerinin yarısı.” (Çocukluk arkadaşının gözlemleri)

(Buket Uzuner - *Gelibolu*)

“Daha vakit var diye düşündü, dörtte evden çıksam rahat rahat dördü yirmi geçe Saray sinemasının kapısında olurum.” (Saray sineması)

(Ali Orhan Hançerlioğlu- *Ali Sanatçı*)

"Teneşir tahtası üstünde o gün

Bakmaz olmuşlular artık bu bizim dünyaya." (Teneşir tahtası)

(Yahya Kemal Beyatlı)

"Ölenler en sonu kurtuldular bu dağdağadan

Ye göz kapaklarının arkasında eski vatan

Bizim diyar olarak kaldı tâ kıyamete dek." (Göz kapakları)

(Yahya Kemal Beyatlı)

7. Belirtenin ilgi hâli eki alıp almamasına göre üç türlü isim tamlaması ortaya çıkar.

A. BELİRTİLİ İSİM TAMLAMASI

Tamlayanı ilgi hâli eki (-In, -Un, -nIn, -nUn,) almış olan tamlamaya *belirtili isim tamlaması* denir.

1. Belirtili isim tamlamasında tamlayan ilgi ekini, tamlanan ise iyelik ekini taşır.

<u>tamlayan + ilgi hâli eki</u>	/	<u>tamlanan + iyelik eki</u>	
yardımcı öge		asıl öge	
yol + un	/	son + u	= yolun sonu
kuş + un	/	kafes + i	= kuşun kafesi
söz + ün	/	kısa + sı	= sözün kısı
masa + nın	/	örtü + sü	= masanın örtüsü
kitab + ın	/	kapak + ı	= kitabın kapağı

2. Belirtili isim tamlamasında iki öge arasında ekte sağlanan ilişki geçicidir. Çünkü burada belirtilen değişmekle ana kavram değişmez. Aidiyet tesadüfidir; bu yüzden de iki öge arasında anlam kaynaşması olmaz. Yani belirtili isim tamlamalarında grup yeni bir kavramı karşılamaz. Bununla birlikte bazı argo nitelikli, abartmalı anlatımlarda kullanılan sözler bir nevi kaynaşmış gibi görünerek birleşik kelime gibi değerlendirilir: *elinin körü, malın gözü, işin başı, körün taşı, kaçın*

kurası, devenin nalı; sözün kısıtı=kasa söz, işin kötüsü=kötü iş, yolun doğrusu=doğru yol, delinin biri=bir deli (ters çevrilmiş sıfat) gibi.

3. Belirtili isim tamlamalarında ögeler, ayrı bir kelime grubu olabilir.

*Bugün de sonbahardan süzülüp doğdu akşam,
Dağların yere indi koyu, serin gölgesi;*

(tamlanan öge sıfat tamlaması, serin gölge)

(Ömer Bedrettin Uşaklı)

Tamlayan

dünyadaki varlıkların

yiğidin

son baharın

Edebiyat Fakültesi'nin

Yurt binasının

Üniversite öğrenciliğinin

Ülke meselelerinin

Öğrenci kredilerinin

Sevdiğim insanların

Cemâl'in

Tamlanan

/ en mübareği

(tamlayan ve tamlanan, sıfat tamlaması)

/ öz kardeşi (tamlanan, sıfat tamlaması)

/ solan yaprakları

(tamlayan ve tamlanan, sıfat tamlaması)

/ Türkoloji Bölümü

(tamlayan ve tamlanan, belirtisiz isim tamlaması)

/ bekçi kulübesi

(tamlayan ve tamlanan, belirtisiz isim tamlaması)

/ unutulmaz güzellikleri (tamlayan, belirtisiz isim tamlaması; tamlanan, sıfat tamlaması)

/ zorlukları (tamlayan, belirtisiz isim tamlaması)

/ tutarı (tamlayan, belirtisiz isim tamlaması)

/ hayatı (tamlayan, sıfat tamlaması)

/ sert eli (tamlanan, sıfat tamlaması)

“Sîmâsı zaman zaman parıldar

Bir sahilin /en güzel yerinde.”

(tamlayan ve tamlanan, sıfat tamlaması)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“İstrabın / ne derecesi ne de derinliği.”

(tamlanan, bağlama grubu)

(Halide Edip Adivar-Ateşten Gömlek)

“Kısılmış lambanın / zayıf ziyası”

(tamlayan ve tamlanan, sıfat tamlaması)
(Halide Edip Adivar-Ateşten Gömlek)

"Yavuz Sultan Selim Hân'ın/ önünde

(tamlayan, unvan grubu)

Ok atan ihtiyar Bektaş Subaşı,

Bu yüksek tepeye dikti bu taşı

O Gazi Hünkâr'ın/ mutlu gününde."

(tamlayan ve tamlanan, sıfat tamlaması)

(Yahya Kemal Beyatlı)

4. Belirtili isim tamlamalarında ögeler yer değiştirebilir.

"Suları nasıl boşa akarsa bir derenin

Benim ziyan olacak hep emeklerim."

(Yaşar Nabi Nayır)

"Bir yerim var benim yanar tutuşur,

Bir yerim kanyon sararıyorum."

(Orhan Şaik Gökyay)

"Beğendim aklını, fikrini rahmetlinin."

(Buket Uzuner - Gelibolu)

"Ne kadar sâf idi simâsı bu mü'min neferin."

(Yahya Kemal Beyatlı)

"Yoktur hududu bizdeki sabr u tahammülün."

(Yahya Kemal Beyatlı)

"Hâlâ dilimdedir tuzu engin denizlerin."

(Yahya Kemal Beyatlı)

"Budur öz şekli hayâl ettiği mîmârînin."

(Yahya Kemal Beyatlı)

**“İşim gücüm budur benim,
Gökyüzünü boyarım her sabah, hepiniz uykudayken.”**

(Orhan Veli Kanık-Dalgacı Mahmut)

“Gece arsızca kükrüyor paslı beyninde şehrin.”

(İsmet Özel)

**İki zıt cevheri var nabzımda vuran kanın,
Biri elpençe duran, öteki durduranın.**

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

“Dişleri aşınmış eğenin, tutmuyor kerpeten.”

(Refik Durbaş)

**“Açılan kapılardan fırlar dışarı
Günlük meseleleri insanlığın.”**

(Celal Sılay)

**“Her dakikasını ayrı hatırlarım
Erenköy’de geçen zamanın.”**

(Oktay Rifat)

**“Bakıp imreniyorum akanına
Şehrin üstünden geçen bulutların.”**

(Ahmet Muhip Dıranas)

**“İnsana sadâkat yakaşur görse de ikrâh
Yardımcısıdır doğruların Hazret-i Allah.”**

(Ziya Paşa)

**“Âyinesi şî’rdir lisânın
Her kârî lisânladır cihânın.”**

(Ziya Paşa)

“Altı toprak üstü yaprak tenlerin”

(Arif Nihat Asya)

“İlâhileri vardı dillerin...”

(Arif Nihat Asya)

5. Belirtili isim tamlamalarında tamlayan ve tamlanan öge, birden fazla olabilir.

*öğrencinin / defteri, kitabı
obanın / gelini, kazı
ovanın / çayı, çimeni
annenin, babanın / değeri
koltuğun, kanepenin / rengi
büyüğün, küçüğün / saygısı*

“Her şahsın / mazisi, terbiyesi, alâkaları uzun yer tutuyor, sonra asıl vak'aya geliniyor.”

(Mehmet Kaplan)

“Babasının / o heybetli çehresi, korkunç gözleri.”

(Hüseyin Rahmi Gürpınar - Mürebbiye)

“Mürebbiyenin / bir şeytanlığı, ustaca bir oyunu.”

(Hüseyin Rahmi Gürpınar - Mürebbiye)

“Savaşın, kızıl ve korkunç facianın / nasıl olduğu.”

(Halide Edip Adivar - Dağa Çıkan Kurt)

“Senin / efelerin, zabitlerin, çetelerin.”

(Halide Edip Adivar - Ateşten Gömlek)

“Yalnızın, demirin, ateşin / adamı.”

(Halide Edip Adivar - Ateşten Gömlek)

**“Hür olmak ister isen olma cihânın
Zevkinde safâsında gamında kederinde.”**

(Ziya Paşa)

“Yusuf atları kamçılıyıp kapırsız kavakların ve söğütlerin, çardaklı kahvenin, çinili çeşmenin ve çarşı camiiinin önünden geçti gitti...”

(Sevinç Çokum - Ağustos Başağı)

*“Gitme! Kal! Sen bu taraf halkına dost insansın
Onların / meşrebi, iklimi ve ırkındansın.”*

(Yahya Kemal Beyatlı)

*“Hür ve engin vatanın / hem gece, hem gündüzüne.
Uhrevi bir kapı açmış buradan gökyüzüne.”*

(Yahya Kemal Beyatlı)

6. Belirtili isim tamlamalarında tamlayanla tamlanan öge arasına başka bir kelime ya da kelime grubu girebilir.

*Vurdukça efelerin yere çıplak dizleri,
Sarsıntıdan dağların uçuyor benizleri!...*

(Yusuf Ziya Ortaç)

“Anamın Üsküp’te dillere destandı aş, yemeği.”

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Çocuğun o akşam kederinin şiddetinden gözlerine uyku girmedi.”

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu - Kıralk Konak)

“Biraz ötedeki kanlı gürültünün bu sükuta hiç tesiri yoktu.”

(Hüseyin Rahmi Gürpınar - Mürebbiye)

“Lakin o zaman kamburundan başka bütün varlığını kaybettiği için söylenecek bir söz bulmak değil, bildiği kelimelerin bile manalarını unuttur.”

(Hüseyin Rahmi Gürpınar - Mürebbiye)

İlk doktorun "sakan uyuma!" demesi

(Peyami Safa - Bir Tereddütün Romani)

"Bu hâk-dân-ı fenânın karardı her şekli."

(Süleyman Nazif)

"Bu hadisenin matbuata aksi de ayrıca övülmeme sebep oldu."

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

"Asıl garibi bu mülakatın merhum tarafından bana bir teşekkürle bitmesiydi."

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

7. Belirtili isim tamlaması kalıbında bir araya gelen isimler, şu anlamları ifade eder³:

Sahiplik : Orhan'ın arabası, Hülya'nın saati.

Aitlik : Çadırın kapısı, caminin duvarı, saatin camı, kapının tokmağı, şehrin kenar evleri.

Sebeplik : Savaşın yaraları, okumanın zevki.

Tahsis : Baharın gevşekliği, kışın soğuğu (kışa mahsus soğuk).

Nitelik bildirir : Sözün doğrusu, kadının uzun saçlısı, yolun yakını, armudun iyisi.

Belirsizlik : Adamın biri, dostlarımızın kimi, öğrencilerin bazıları.

8. Belirtili isim tamlamalarında vurgu, her iki öge üzerinde aynıdır. Her kelime kendi vurgusunu taşır.

dünyanın ufku

Hafız'ın kabri

hayatın hüznüleri

kuşun ömrü

3 Kaya Bilgegil, *Türkçe Dilbilgisi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1982, s. 118,119.

B. BELİRTİSİZ İSİM TAMLAMASI

Tamlayanı ilgi hâli eki almayan tamlamaya *belirtisiz isim tamlaması* denir. İlgi hâli eki almadığı için nesne kişiye ait olmaz. Tamlananın aldığı ek ise onu cinsine mal eder. Bu yüzden belirtisiz isim tamlaması daha çok cins kavramı verir. Böylece tamlama cins adı olma özelliği gösterir. Bu yapıdaki tamlamada ögeler arasında geçici değil, devamlı bir ilişki söz konusudur. Bu yüzden grubu oluşturan kelimeler anlamca kaynaşmaya çok uygundur. Bundan dolayı belirtisiz isim tamlaması kalıbında çeşitli anlamlarda birleşik kelimeler yapılabilmektedir. *Boğaziçi, Rumeli, Kırklareli, baş belası, kalbur üstü, kafa dengi, kahve rengi, arapsaçı, bağ bozumu, düdük makarnası, ceza evi, muhabbet kuşu, nefes borusu, yüz üstü, zeytin yağı* vb.

1. Belirtisiz isim tamlamalarında birinci öge ek almazken, ikinci öge iyelik ekini alır.

Tamlayan /	Tamlanan +iyelik eki
<i>bal</i> /	<i>arı + sı</i>
<i>çiçek</i> /	<i>aşı + sı</i>
<i>çoban</i> /	<i>çeşme + sı</i>
<i>buz</i> /	<i>dolab + ı</i>
<i>kapı</i> /	<i>kol + u</i>
<i>okul</i> /	<i>bahçe + sı,</i>
<i>masa</i> /	<i>örtü + sü</i>
<i>kalem</i> /	<i>uc + u</i>

2. Belirtisiz isim tamlamalarında tamlayan öge bir kelime, bir kelime grubu ya da bir cümle olabilir.

“Sofanın tavanında bir aydınlık gezinmeğe başlamıştı. Merdiven aralığında Hacı Kalfanın çıplak başı parladı.”

(Reşat Nuri Güntekin - *Çalıkuşu*)

“Seni temin ederim ki “çalışırım” sözüyle gururumun hiçbir alakası yok.”

(Peyami Safa - *Bir Tereddütün Romanı*)

“Ne yapayım, gönlüme söz anlatamadım.” manasını bin türlü ümitsiz tavırlarla anlatmaya çalışıyordu.”

(Hüseyin Rahmi Gürpınar - Mürebbiye)

“İki sevgili her tavır ve hareketleriyle sessiz olarak gerçeği anlatırlar da “Seni seviyorum.” sözünü söylemeye cesaret edemezler.”

(Hüseyin Rahmi Gürpınar - Mürebbiye)

“Çanakkale içinde vurdular beni” türküsü.

(Buket Uzuner - Gelibolu)

“Acaba Avrupalı mı, yoksa Asyalı mıyız? sorusu.”

(Buket Uzuner - Gelibolu)

“Bugün demediysel elbette bir gün der.” düşüncesiyle gönlünü biraz avutur.

(Hüseyin Rahmi Gürpınar - Mürebbiye)

“Ve nihayet görünür gök ve deniz saltanatı.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

3. Belirtisiz isim tamlamasında ögeler anlamca kaynaşmaya elverişli olduklarından yerleri değişmediği gibi grubu meydana getiren ögeler arasına başka herhangi bir kelime de giremez. Bu yüzden meselâ “Adalet eski Bakanı” gibi bir kullanılış yanlıştır. Burada esas yapı “Adalet Bakanı”dır. “eski” sıfatı, grubun tamamına aittir. *Müdür eski yardımcısı, edebiyat eski öğretmeni* denemeyeceği gibi “Adalet Eski Bakanı” da denemez. Doğru olan, “Eski Adalet Bakanı, Eski Ankara Valisi, Eski Milli Eğitim Bakanı” vb. yapılarıdır.

4. İsim tamlamaları genellikle belirlilik ve belirsizlik açısından birbirine dönüşse de bu durum her zaman mümkün olmayabilir. Bazı isim tamlamalarını bir diğerine dönüştürmek mümkün değildir.

“Palandöken dağı, Tuz gölü, Adilcevaz ilçesi, İstanbul şehri” vb. belirtisiz isim tamlamalarını belirtili isim tamlamasına; *“benim kitabım, duyduklarımın tamamı, Atatürk’ün doğumu”* gibi belirtili isim tamlamalarını da belirtisiz isim tamlaması şekline dönüştürmek mümkün değildir, aksi yanlıştır.

5. Belirtisiz isim tamlamalarında vurgu tamlayan üzerindedir.

deniz ufku
 yeryüzü
 bakım yurdu
 hayal âlemi
 akşam hüznü

C. EKŞİZ TAMLAMA

1. Grubu oluşturan iki ismin hiçbir çekim eki almadan yan yana gelmesiyle de tamlama yapılabileceği ifade edilmektedir. “*Takasız tamlama*” diye nitelendirilen bu yapıdaki kelime gruplarının bir kısmı, yabancı dil kurallarının dilimize tatbik edilmesiyle oluşmuş şekillerdir. Son yıllarda Türkçeye iyice yerleşmeye başlayan Batı kökenli kelimelerle beraber, İngilizce isim tamlaması kalıbının da dilimize yerleştirilmesiyle, birleşik kelimeler türetilmektedir. Özellikle kuruluş ve firma isimlerinde bu yapıdaki birleşikler gittikçe yaygınlaşmaktadır.

Pera Palas, Deniz Otel, Başak Sigorta, şekerbank, Tütünbank, Demirbank, Vakıfbank, Sümerbank, İlyas Restoran, Robert Kolej, Selçuk Halı, Yüksel Büfe vs. Bir de tamlananı başa almak suretiyle yapılan kuruluş isimleri vardır: *Eczane Semra, Restoran Bekir, Sinema 74* gibi. Bunlar, dilimizin kurallarına aykırı olup tamamen yabancıya özentiden kaynaklanan kullanılış biçimleridir.

2. Eksiz tamlama yapısındaki kelime gruplarından bir kısmının, belirtisiz isim tamlaması, edat grubu, bağlama grubu gibi bazı kelime gruplarının kısaltılması yoluyla meydana geldiği görülmektedir.

Paşabahçe < *Paşa+bahçesi*, *Mimar oba* < *Mimar+obası*, *Kurtkale* < *Kurt+kalesi*, *Vezirköprü* < *Vezir + köprüsü*, *Çamköy* < *Çam+köyü*, *Keçiören* < *Keçi+öreni*, *Aşkale* < *Aş+ka-lesi*; *anne anne* < *anne+annesi*, *baba anne* < *baba+annesi*, *süt anne* < *süt+annesi*, *süt kardeş* < *süt+kardeşi*, *açı ortay* < *açı+ortayı*, *metre kare* < *metre+karesi*, *dil bilim* < *dil+bilimi*, *emlak market* < *emlak+marketi*, *kare kök* < *kare+kökü*, *dip not* < *dip+notu*, *baş örtü* < *baş+örtüsü*, *tanzim satış* < *tanzim+satışı*, *gün öte* < *gün+ötesi* vb.

3. Eksiz tamlama diye bilinen kelime gruplarının bir kısmında tamlayan, tamlananın neden yapıldığını göstermektedir.

yün çorap, ipek mendil, altın bilezik, gümüş yüzük, naylon gömlek, teneke kutu, demir kapı, bakır tepsi, çelik tencere, gümüş çatal, elmas yüzük, bağa tarak, pırlanta küpe, kadife pantolon, sac levha, lastik top, kerpiç duvar, alüminyum doğrama, cam kavanoz, taş köprü, tahta sandık, keçe külah, samur kürk, sac soba gibi.

4. Bu yapıdaki kelime gruplarının bazıları, benzerlik ilişkisiyle kurulmuş birleşiklerdir.

hilâl kaş, inci diş, kepçe kulak, elma yanak, servi boy, tunç bilek, sırma saç, tilki çocuk, çelik irade, demir perde, demir leblebi, naylon fatura vb.

5. Bu yapıdaki birleşiklerin bir kısmı, durum, sıra, yer, yön, akrabalık vb. bildiren isimlerin tamlayan olarak kullanılması ile yapılmıştır.

ana yol, alt kat, ana şehir, orta yol, dış alım, dış deri, dış görünüş, ön kapı, iç yüz, iç güvey, sağ el, üst geçit, aşağı mahalle, yukarı oba, ilk bahar, son bahar, son durak, Orta Asya, Doğu Avrupa, Kuzey Irak, kız çocuk, erkek kardeş, kız kardeş, üvey ana, baş hekim, baş köşe, baş bakan, baş imam, baş makale, baş müfettiş, hanım efendi, bey efendi, balık adam, orta öğretim, ilk okul, baş çavuş, demir baş, eş anlam, ayşe kadın vb.

6. Bu şekilde iki ismin yan yana getirilmesiyle kurulmuş, eksiltili öbeklerin sayısı oldukça fazladır. Bu kalıptaki birleşiklerde ilk kelime, yani belirten isimden çok sıfat görevinde olup, belirtileni nitelendirmektedir. Bu bakımdan bu yapılara, isim tamlamasından çok *sıfat tamlaması* demek daha uygundur.

D. İSİM TAMLAMALARININ CÜMLEDE KULLANILIŞI

İsim tamlamaları bazen doğrudan bazen de çeşitli çekim ekleri olarak, cümle ve kelime grupları içerisinde isim (özne, nesne, yer tamlayıcısı, yüklem ismi), sıfat ve zarf görevlerinde bulunabilir.

“Akşamüstleri, artıkları toplamaya gelenler olurdu.” (zarf)

(Sevinç Çokum)

“Yüreğimizin derdi tükenmez olurdu.” (özne)
(Sevinç Çokum)

“Salih Paşa'nın bir sorusuyla irkiliyorlar.” (zarf)
(Attila İlhan)

“İnsanın yaşadıklarıyla duydukları, birbirine nasıl karşılıyor.” (özne)
(Attila İlhan)

“Oğuz'un hayatını satın alabilirsiniz.” (nesne)
(Halide Edip Adivar)

“Yeniden dalga seslerini duyuyorum.” (nesne)
“Okulun bahçesindeki çocuklar.” (sıfat)
“Öğrencinin elindeki kitaplar.” (sıfat)
(Mehmet Eroğlu - Adını Unutan Adam)

“Sonra verdiğim yerde otururken gözlerinin mütereddit bir bakışını gördüm.” (nesne)
(Peyami Safa - Bir Tereddütün Romanı)

“Bugün demediyse elbette bir gün der.” düşüncesiyle gönlünü biraz avutur.” (zarf)
(Hüseyin Rahmi Gürpınar - Mürebbiye)

“Öteki kafa sahibinin duyduğu acı.” (sıfat)
(Hüseyin Rahmi Gürpınar - Mürebbiye)

**“Yeni bir ülkede yem vermek için atlarına
Nice bin atlı kapılmıştı fetih rüzgârına.”** (yer tamlayıcısı)
(Yahya Kemal Beyatlı)

**“Firuze kubbelerle bizim şehrimizdi o;
Yalnız bizimdi, çehre ve ruhiyle biz'di o.”** (yüklem)
(Yahya Kemal Beyatlı)

YALNIZLIK

Geniş, siyah gölgesi hayatımı kaplayan,
Tepemde kanat germiş bir kartaldır yalnızlık.
Kalp çarpıntılarıyla günleri hesaplayan
Bir benim, benim olan bir masaldır yalnızlık.

Gördüm yapraklarımın bir bir döküldüğünü,
Baharda yaşamanın bilmedim nedir tadı.
Gemi yüzü görmeyen bir limanın hüznünü
Kimsesiz gönlüm kadar hiçbir gönül duymadı.

Bir ayna parçasından başka beni kim anlar,
Bir mum gibi erirken bu bitmeyen düğünde?
Bir kardeş tesellisi verir bana aynalar;
Aynalar da olmasa işim ne yeryüzünde?

Cahit Sıtkı Tarancı

II. SIFAT TAMLAMASI

A. SIFAT TAMLAMASININ YAPISI

Kelime grupları içerisinde önemli bir yere sahip olan sıfat tamlamaları, sıfat ve isimden meydana gelir. Sıfat, ismin önünde niteleme ya da belirtme görevinde bulunur. Sıfat tamlaması eksiz bir birleşmedir. Sıfat, tek kelime olabileceği gibi, bu görevi üstlenen bir kelime grubu da olabilir. Bu kelime grubunda sıfat, tamlayan; isim ise tamlanan ögedir. Asıl öge olan isim sonda bulunur.

güzel / kız
soğuk / hava
yağışlı / gece
sevimli / kedi
üç / kalem
iki / öğrenci
elinden düşüremediği / kitap
gece gündüz çalışan / adam
evin önündeki / araba vs.

1. Sıfat ögesi, sıfat-fiil eki alan bir kelime veya sıfat-fiil grubu olabilir.

“Birikmiş /su tozları.”

(Attila İlhan)

“Yalvaran / bir ihtiyar.”

(Halide Edip Adıvar)

“Lâkin kalacak doğduğumuz / toprağa bizden.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Kimsesiz tavrıyla oturan /gelin.”

(Halide Edip Adıvar)

“Bir bir açılırken göğe, son defa yarıştık, Allah’a giden / yolda meleklerle karıştık.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Sırta kadem basmış / kibritler.”

(Attila İlhan)

**“Mersin’den İstanbul trenine bindikten sonra bilinmez / bir se-
bepten.”**

(Reşat Nuri Güntekin)

**“Gerek Türklerin gerekse Avrupalıların hayalinde bıraktığı /
tesirler.”**

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Eli ayağı tutmayacağı / günler.”

(Sevinç Çöküm)

“Tokadın yanağında bıraktığı / yanma.”

(Sevinç Çöküm)

“Yalıların yerinde şehirle hiç münasebeti olmayan / bir takım saraylar.”

(Abdülhak Şinasi Hisar)

2. Sıfat tamlamalarında, sıfat ve isim ögeleri bir kelime veya kelime grubu olabilir.

Ayrı ayrı / renkler (sıfat ögesi, tekrar grubu)

Dayalı döşeli / bir ev (sıfat ögesi, tekrar grubu; isim ögesi, sıfat tamlaması)

İyi kötü / bir şeyler (sıfat ögesi, tekrar grubu; isim ögesi, sıfat tamlaması)

Yolsuz yöntemsiz / bir oturuş (sıfat ögesi, tekrar grubu; isim ögesi, sıfat tamlaması)

Tabak tabak / yemekler (sıfat ögesi, tekrar grubu)

Seksen sekiz / kişi (sıfat ögesi, sayı grubu)

Elli üç / gün (sıfat ögesi, sayı grubu)

İçte dönük / bir durum (sıfat ögesi, yönelme grubu; isim ögesi, sıfat tamlaması)

Yükte hafif, pahada ağır / şeyler (sıfat ögesi, bulunma grubu)

Bayrakla süslü / cadde (sıfat ögesi, vasıta grubu)

Elden düşme / bir antika savaş (sıfat ögesi, çıkma grubu; isim ögesi, sıfat tamlaması)

Arabayla giden / çocuk (sıfat ögesi, sıfat-fiil grubu)

Bizimle oturan / kişi (sıfat ögesi, sıfat-fiil grubu)

“Poyraz serinliğindeki / yaprakların sesi”

(sıfat ögesi aitlik grubu, isim ögesi belirtili isim tamlaması.)

(Yahya Kemal Beyatlı)

*“Dili bir, gönlü bir, imânı bir / insan yığını
Görüyor varlığının bir yere toplandığını.”*

(sıfat ögesi, isnat grubu)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Bir kutba bağlı / cümle gönüller bir olmalı”

(sıfat ögesi, yönelme grubu)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Soğuk ve berrak / kaynak suyu.”

(sıfat ögesi, bağlama grubu; isim ögesi, belirtisiz isim tamlaması)

(Sevinç Çokum)

“Deri üzerine yayılan / koyu renkli kan.”

(sıfat ögesi, sıfat-fiil grubu; isim ögesi, sıfat tamlaması)

(Sevinç Çokum)

“Yaklaşan / ayak sesleri.”

(isim ögesi, belirtisiz isim tamlaması)

(Attila İlhan)

**“Ne saadet! Bu taraflarda, her ülfetten uzak,
Vatanın fatihi /cedlerle beraber yaşamak...”**

(sıfat ögesi, belirtili isim tamlaması)

(Yahya Kemal)

“Dağılmak ister gibi / bir hâl.”

(sıfat ögesi, edat grubu; isim ögesi, sıfat tamlaması)

(Falih Rıfki Atay)

“Adalardan yaza ettik de vedâ

Sızhyor bağrımız üstündeki / dağ,” (sıfat ögesi aitlik grubu)

(Yahya Kemal)

3. Sıfat tamlamalarında öğelerin yeri ise, şiir, deyim ve devrik yapılarda değişebilir.

*Ara treninde yaz sıcağında,
Irgatlar vardır orağa giden.*
(Ceyhun Atuf Kansu)

*"Fagotla bağırır gece. Gece fagottur.
Bir zenci çalar onu, ak gözlü, dul bakışlı."*
(Sabahattin Kudret Aksal)

"Bir sözüm kalmadı söyleyecek."
(Fezvi Halıcı)

*"Ben akıllı kadınları severim
Düşünen, az konuşan, çok bilen"*
(Ümit Yaşar Oğuzcan)

4. Sıfat tamlamalarında, sıfat ögesi birden fazla olabilir.

*Tuhaf, alışılmamış bir sessizlik
İç açıcı, gevşetici / gruplar
Sağır, kof / bir gürültü
Uzun, zahmetli, / bir yolculuk
Yakın, güzel, büyük bir konak
Titreyerek ektiğim, büyüttüğüm, kullandığım / hayaller*

*"Şimdiye kadar hiç görmediği sarı, parlak, eriyip kaybolacak
hissini uyandıran çiçekler."*

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

"Karşıdaki çamlar yanık, siyah birer leke gibi duruyor."
(Ahmet Hikmet Müftüoğlu - Çağlayanlar)

"Gürültüsünün ardında uzun, sarı bir toz bulutu kaldı."
(Sevinç Çokum - Ağustos Başağı)

5. Sıfat tamlamaları, başka bir sıfat tamlamasının kuruluşunda sıfat veya isim ögesi olarak görev alabilir.

Bu / aç insanlar (isim ögesi, sıfat tamlaması.)

“*Ağaçlarda birikmiş karlardan / büyük parçalar.*” (isim ögesi, sıfat tamlaması)

(Sevinç Çöküm - Bizim Diyar)

Ağaçlarda birikmiş / karlar. (Sıfat ögesi, sıfat-fiil grubu)

“*Topuklarıma eklenmiş / bir tüylü gölge*” (sıfat ögesi, sıfat-fiil grubu, isim ögesi, sıfat tamlaması)

(Attila İlhan - Kurtlar Sofrası)

Bir / tüylü gölge. (İsim ögesi, sıfat tamlaması)

“*Engine açılan / kara bir şilep.*” (sıfat ögesi, sıfat-fiil grubu, isim ögesi, sıfat tamlaması)

(Attila İlhan - Bıçağın Ucu)

Kara / bir şilep. (İsim ögesi, sıfat tamlaması)

6. Nesnelerin neden yapıldığını belirten tamlamalar (*ipek seccade, altın saat, tahta kaşık, demir kapı, gümüş kemer, yün çorap*) birer sıfat tamlamasıdır. Bu tamlamaları ipekten seccade, ipekten yapılmış seccade; altından saat, altından yapılmış saat; demirden kapı; demirden yapılmış kapı; gümüşten kemer, gümüşten yapılmış kemer şeklinde yine sıfat tamlaması kuruluşunda genişletebiliriz.⁴

7. Sıfat ve zarfların anlamlarını, miktar ve derece bakımından tamamlayan zarfların meydana getirdikleri kelime grupları da birer sıfat tamlamasıdır.⁵

en / tatlı, çok / güzel, pek / doğru, daha / gösterişli

4 Leylâ Karahan, *Türkçede Söz Dizimi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1991, s.21

5 Leylâ Karahan, a.g.e., s.21

8. Birleşik kelimelerin bir kısmı sıfat tamlaması şeklinde olabilir.

"Kızılderili, soğukkanlı, karagöz, başyazar, boşboğaz, karasinek, delikanlı, bindallı, yanardağ, karaağaç, akciğer" vb.

B. SIFAT TAMLAMALARININ CÜMLEDE KULLANILIŞLARI

Sıfat tamlamaları, cümledeki kullanılışlarında çeşitli çekim ekleri olarak özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı ve yüklem olabilir.

"Onun yerine dul, kimsesiz bir kadın alınmıştı." (özne)
(Sevinç Çokum- Bizim Diyar)

"Her geçen gün, bu çocuklara güvenimi kaybediyorum." (zarf, yer tamlayıcısı)

(Sevinç Çokum- Bizim Diyar)

"Gün ışığında, kırmızı kiremitli evleri, çeşmeleri doya doya seyredirdi. (nesne)

(Sevinç Çokum- Bizim Diyar)

"Şaşırtıcı röportajlarıyla tanınıyor" (zarf)
(Attila İlhan-Kurtlar Sofrası)

"Asıl iş, şu siyahlı karıda." (yüklem)
(Attila İlhan- Kurtlar Sofrası)

*"Ölenler öldü, kalanlarla muztarip kaldık.
Vatanda hor görülen bir cemaatiz artık."* (yüklem)
(Yahya Kemal Beyatlı)

"Kesin ve güçlü bir sesle başladı:" (zarf)
(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

"Uhrevî bir kapı açmış buradan gökyüzüne" (nesne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle.” (zarf)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik;

Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik! (nesne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Bu musıkîyi, o, son kudretiyle parlattı;

Ölünce, ülkede bir muhteşem güneş battı.” (özne)

“Düşülür bir hayale, zevk alınır:

Belki hâlâ o besteler çalınır,

Gemiler geçmeyen bir ummanda. (yer tamlayıcısı)

(Yahya Kemal Beyatlı)

BEREKET

“Aşk” dedin bağıma soktun bıçağı

Akan kanım göl olmadan tükenmez.

Sevda kokan bu yaranın çiçeği

Petek petek bal olmadan tükenmez.

Hasret nedir? Yarına sor, düne sor

İnanmazsan dönder-aktar gene sor

Sensiz geçen geceleri bana sor

Saatleri yıl olmadan tükenmez.

Görsem derim biçimini, rengini

Kötü talih yüksek yapar engini

İçimdeki bu sevginin yangını

Kemiklerim kül olmadan tükenmez.

Abdurrahim Karakoç

III. BİRLEŞİK İSİM GRUBU

1. Birleşik isim, bir nesne ya da şahsın adı olmak üzere yan yana gelen birden çok ismin kalıplaşarak oluşturduğu kelime grubudur. Bu birleşmede isimler, herhangi bir ek almaksızın doğrudan yan yana gelir. Bu yüzden Türkçedeki asıl birleşik isimleri, bazı yer ve ikili üçlü şahıs isimleri meydana getirir.

Faruk Kadri Timurtaş, Ahmet Caferoğlu, Mehmet Kaplan, Muharrem Ergin, Necmettin Hacıeminoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar, Halide Edip Adivar, Yusuf Ziya Ortaç, Ahmet Haşim, Ömer Seyfettin, Yenimahalle, Selimpaşa, Kocamustafapaşa, Haydarpaşa, Afyonkarahisar gibi.

2. Birleşik isim, genellikle özel isimlerden yapılıdır. Çok nadir olarak özel isim yerine kullanılan cins isimlerden de yapıldığı görülür.

Miralay Ferit, Mülazım İhsan, General de Gaulle, Mareşal Fevzi Çakmak vs.

3. Belirtilen (tamlanan) ögesi özel isim olan sıfat tamlamaları, zamanla birleşik isme dönüşebilir. Bu yapılardaki sıfatlar, belirtme ve nitelendirme görevinden ziyade özel isim görevindedirler. Sıfat tamlamasında birinci ögede bulunan vurgu, birleşik isimlerde ikinci öge üzerine kayar.⁶

Dördüncü Murat, Üçüncü Selim, Adalı Halil, Koca Yusuf, Ulu-batlı Hasan, Uzun Hasan vs.

*O mutlu devrede İtriye en yakın bir dost
Işıklı danteleler bestekârı Hâfız Post.*

(Yahya Kemal)

4. Birleşik kelimelerle, birleşik isimleri birbirine karıştırmamak gerekir. Birleşik kelimeler, yeni bir kavramı karşılamak üzere birden çok kelimenin anlamca kaynaşmasından meydana gelir. *Ayak-kabı, sivrisinek, açık göz, hanımeli* vb. olduğu hâlde; Birleşik isimler, bir nesne ya da şahsa ad olan ve birden çok ismin meydana getirdiği

6 Leyla Karahan, *a.g.e.*, s. 33.

kelime grubudur *Faruk Nafiz, Mehmet Emin Yurdakul, Kemal Tahir, Orhan Veli vb.*

5. Birbirine karıştırılan kelime gruplarından bir diğeri de unvan ve birleşik isim grubudur. Bu gruplar, yapı bakımından benzerlik gösterse de vurgu bakımından birbirinden tamamiyle ayrılır. Unvan gruplarında vurgu başta, birleşik isimlerde vurgu sonda bulunur. Ancak unvan grupları zamanla birleşik isime dönüşebilir.

Deli Dumrul, Sultan Murat vs.

6. Birleşik isim grubunda vurgu daima son isim üzerindedir.

7. Bu gruplar, söz diziminde isim görevindedirler.

Devr-i Sultan Selimi yazmak için

Seyf-i meslûl kaldı hâmesini

Halk Yahya Kemal'e rahmet okur

Gûş ederken Selimnâme'sini

(Yahya Kemal)

Hurşit Salim gittikten sonra, Kaya'nın odasına çıktık.

(Halide Edip Adivar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

Üsteğmen Demir Çukurcalı, kol saatine bir göz attı.

(Attila İlhan- Bıçağın Ucu)

Osman Naci Hacıbeyoğlu'nun etki alanı, herhangi bir milletvekilinkinden çok daha geniş.

(Attila İlhan- Bıçağın Ucu)

Siz, Prens Sabahattin'in fikirlerinden öteye varamıyorsunuz.

(Sevinç Çöküm- Bizim Diyar)

IV. TEKRAR GRUBU (İKİLEME)

Tekrar grupları anlamı güçlendirmek, ifade gücünü arttırmak, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya gelmesiyle oluşan kelime gruplarıdır. Bu grupta yan yana gelen iki kelimeyi anlam ya da şekil ilişkisi birbirine yaklaştırır. Bu yüzden tekrarlar, bazen aynı anlamları birbirine yakın ya da karşıt olan kelimelerin tekrarlanması ve sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana gelmesiyle oluşur. İkilemelerin başlıca işlevi, ifadeye süreklilik, kuvvetlendirme, çokluk, ortalama ve birliktelik vermektir. Dilimizde Eski Türkçe devresinden beri (*yabız yablak, iş küç vb.*) geniş yer tutan ikilemelerde bazen iki kelime anlamca kaynaşarak farklı bir kavramı ifade eden birleşik kelime niteliğini kazanır. Tekrarlar, cümlede isim, sıfat ve zarf olarak kullanılır.

Daima ayrı yazılır ve aralarına herhangi bir noktalama işareti konulmaz.

A. TEKRAR GRUPLARININ YAPILARI

1. Aynen Tekrarlar (İkileme)

Bu tür ikilemelerde, hemen hemen her türlü kelime kullanılabilir; özellikle isimler, sıfatlar, zarflar, zarf-fiiller bu yapıya elverişli kelime çeşitleridir.

azar azar, apul apul, afal afal, bangır bangır, bar bar, bas bas, buram buram, cayır cayır, cıvıl cıvıl, ciyak ciyak, çatır çatır, çın çın, çıtır çıtır, dobra dobra, erim erim, fokur fokur, fikir fikir, fellik fellik, güldür güldür, gıcır gıcır, harıl harıl, haldır haldır, hüngür hüngür, ışıl ışıl, ılgıt ılgıt, inim inim, için için, kat kat, kadım kadım, ktır ktır, mırıl mırıl, püfür püfür, sürüm sürüm, tıkar tıkar, tıpış tıpış, vızır vızır, yapış yapış, yaşın yaşınzangır zangır, zonk zonk: alıştıra alıştıra, araya araya, böğüre böğüre, diye diye, döke döke, döne döne, dura dura, vb.

Öyle ışık ışık, renkli, sanırsın par par yanıyor koca bahçe.

(Emine Işınso - Canbaz)

*Haziran üstümüzde dal dal
Moda çevremizde renk renk
İstanbul bin dokuz yüz elli beşinde
Çimenler altımızda sık sık
Bulutlar altımızda seyrek*

(Celal Sılay)

*Karşı dağlar, göğe bayrak bayrak
Göğe gül gül açılan dallardır...*

(Arif Nihat Asya)

*İnsan bu, su misali, kıvrım kıvrım akar ya;
Bir yanda akan benim, öbür yanda Sakarya.*

*Su iner yokuşlardan, hep basamak basamak;
Benimse alın yazım, yokuşlarda susamak.*

*Rabbim isterse, sular büklüm büklüm burulur,
Sirtına Sakarya'nın, Türk tarihi vurulur.*

(Necip Fazıl Kısakürek)

*Bir gün dedim ki istemem artık ne yer ne yâr!
Çıktım sürekli gurbete, gezdim diyar diyar*

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Her rengi istemez gözümüz şimdi aldadır;
İspanya dalga dalga bu akşam bu şaldadır.*

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Serpilmeye başladı bir yağmur ince ince,
Son yokuş noktasından düzlüğe çevrilince*

*Ağır ağır önümden geçti deve kervanı
Bir kenarda göründü beldenin vîran hanı.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

"fiinasi bir sandalye çekti, kanepenin yanına oturdu, bu sarkan eli avucuna aldı ve hafif hafif okşamaya başladı."

(Peyami Safa, *Fatih-Harbiye*)

2. Eş ve Yakın Anlamlı Tekrar Grupları

Bu tür ikilemeler, aynı anlama gelen veya çok yakın anlamlı iki ayrı kelimenin oluşturduğu kelime grubudur. Yakın ya da eş anlamlı kelimelerden meydana gelen ikilemelerde, anlam yakınlığının yanı sıra, ses ve şekil yakınlığı da vardır.

ayan beyan, çıtı pıtı, cız bız, çatur çatur, çoluk çocuk, çor çöp, eş dost, ev bark, eski püskü, eğri büğrü, enine boyuna, deli dolu, derme çatma, doğru dürüst, dünya âlem, döl döş, don gömlek, fitne fücür, falan filân, güç belâ, hır gür, hay huy, tıvr zıvr, karman çorman, kem küm, köşe bucak, konu komşu, kurt kuş, pat küt, pılı pırtı, sen ben, sıkı fıkı, şöyle böyle, şu bu, ufak tefek, üç beş, yalan dolan, yara bere, zar zor, zil zurna.

Ağaç isem dalımsın salkım saçak

Petek isem balımsın ağulum

Günahımsın, vebâlımsın.

(Bedri Rahmi Eyuboğlu)

"Ara sıra, uykusu derinleştiği halde, yattığı yerden fersahlarca uzak bir yere gitmiş de iki dakikada geriye dönmüş gibi, baş döndürücü bir sürat hissiyle gözlerini açıyor ve küçük seslere dikkat ediyordu."

(Peyami Safa, *Fatih-Harbiye*)

Uzun bir yolculuktan sonra İncesu'daydık,

Bir handa, yorgun argın, tatlı bir uykudaydık

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Demek eteğinin altındaki çat çat bu idi.

(N. Necati Sepetçioğlu - *Kilit*)

*Yazdan kalan ne varsa olurken haşır neşir
Günler hazinleşir, geceler uhrevîleşir*
(Yahya Kemal Beyatlı)

*Aksetmiyor çoğunda fikirler ayan beyan. Hayyâm imiş hakikati
az çok fısıldayan*

(Yahya Kemal Beyatlı)

*İnsan üç beş damla kan, ırmak üç beş damla su;
Bir hayata çattık ki, hayata kurmuş pusu.*
(Necip Fazıl Kısakürek)

Bu grupta türemiş sıfatlarla kurulmuş ikilemeler de vardır.

*Anlı şanlı, afralı tafralı, cicili bicili, derli toplu, kanlı canlı, ka-
yısız şartsız, kelli felli, soylu soplulu, yağlı ballı, yaşlı başlı vb.*

3. Zıt Anımlı Kelimelerle Kurulan Tekrarlar

Bunlar, anlam bakımından birbirine karşıt olan iki kelimenin mey-
dana getirdiği kelime grubudur. Bu tür ikilemeler, anlatılmak istenen
kavramın sınırlarını belirlemeye yarar.

*aşağı yukarı, az çok, alt üst, alış veriş, er geç, gece gündüz, gidiş
geliş, dost düşman, duyulur duyulmaz, ileri geri, iyi kötü, öte beri, sa-
bah akşam, var yok, varsa yoksa, yaz kış; akşamı sabahlı, altlı üstlü,
irili ufaklı, içli dışlı, senli benli, ucuz pahalı, yerli yersiz vb.*

*Aksetmiyor çoğunda fikirler ayan beyan.
Hayyâm imiş hakikati az çok fısıldayan*
(Yahya Kemal Beyatlı)

*En güzel vuslatı tattırmak için mahşerde
Bize, gündüz gece, zehrettiği hicrâna şükür*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

"Artık sana iyiyi kötüyü anlatacak değilim."

(Peyami Safa, *Fatih-Harbiye*)

4. Pekiştirmeli Tekrarlar (Ikilemeler)

Bu tür ikilemeler, kelime başına bir ekleme yapma suretiyle yapılır. Normal ikilemelerde kelimeler tekrarlandığı hâlde, burada bir nevi heceler tekrarlanır. Fakat tekrar edilen heceden biri, ekleme bir ünsüzle yeni bir biçime girerek tekrar edilir.

Hecelere ses ilâvesi iki şekilde yapılır.

a) Kelime başına "m" sesi getirilerek yapılan tekrarlar

Ünlü ile başlayan kelimenin başına doğrudan doğruya; ünsüzle başlayan kelimelerde ise baştaki ünsüzün yerine "m" ünsüzünün getirilmesi ile yapılan ikilemelerdir.

çocuk mocuk, şaka maka, para mara, kalem malem, lâf maf, kardeş mardüş, söz möz, yazı mazı, zam mam, zor mor, iş miş, ekme mekmek, ayak mayak, açık maçık vb.

"Para mara. Boş laf!

(Peyami Safa, *Fatih-Harbiye*)

b) "m, p, r, s" sesleriyle yeni heceler oluşturularak yapılan tekrarlar

Bu yolla yapılan ikilemelerde kelimelerin ilk heceleri ünsüz ile bitiyorsa ünsüzlerin kaldırılmasıyla, ünlü ile bitiyorsa heceye doğrudan doğruya "m, p, r, s" seslerinden birinin eklenmesiyle yeni bir hece meydana getirilir. İlk hecesi ünlü olan ya da ünlü ile başlayan kelimelerde ikileme ünsüzü olarak genellikle "p" getirilir.

Açık apaçık, ayrı apayrı, ince ipince, ayrı apayrı, uzun upuzun, ıssız ıpsız; Başka bambaşka, cavlak cascavlak, çabuk çarçabuk, dik dimdik, doğru dosdoğru, taze taptaze, gök gömgök, katı kaskatı, koca koskoca, kuru kupkuru, siyah simsiyah, şirin şipşirin, takar tamtakar, yeşil yemyeşil, yuvarlak yusyuvarklak vb.

*Mesafeler gözlerin gibi sonsuzdur senin,
Seyrettikçe kapkızıl yanar göz bebeklerim.*
(Yaşar Nabi Nayır)

*Bulutlar ufukta beyaz bir yumak,
Ağaçlar derin bir hulyaya varmış,
Saçında yepyeni teller ağarmış.*
(Ahmet Kutsi Tecer)

Yüzyılın başında, Beyoğlu'nda kim bilir hangi mağazalarda satılan nota defteri elbette yepyenydi.

(Selim İleri - Not Defterleri)

*Geniş kanatları boşlukta simsiyah açılan
Ve arkasında güneş doğmayan büyük kapıdan
Geçince başlayacak bitmeyen sükûnlu gece.*
(Yahya Kemal Beyatlı)

*Gögsünü gökyüzüne açmış gibiydi kıyı,
Ay sudan çıkmış gibi tertemiz, bembeyazdı*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Bir gün deniz ölgündü. Bir oltayla balıkta,
Kuşlar gibi yalnız, yapayalnızdım açıkta.*
(Yahya Kemal)

"Bu muvaffakiyetsizlikten sonra büsbütün şaşırıldı ve yoruldu."
(Peyami Safa, Fatih-Harbiye)

İkileme gruplarında, "p"den sonra "a-e"; "r"den sonra da "ı, il" getirilerek heceler hem genişletilir hem de güçlendirilir.

çevre çepeçevre, düz düpedüz, sağlam sapasağlam, yalnız yapayalnız, gündüz güpegündüz, çırcıplak / çırlıçplak / sıklam, sırsıklam / sırlıslıklam vb.

*Çıktığın yolda, bugün, yelken açık, yapayalnız,
Gözlerin arkaya çevrilmeyerek, pervasız,
Yürü! Hür maviliğin bittiği son hadde kadar!*
(Yahya Kemal Beyatlı)

“m” üsüzü ile başlayan kelimelerde ilaveli ikilemeler, kendilerinden sonra getirilen “falân, filân” kelimeleri ile yapılır.

Masa filân, makine falân, mobilya falân, muşamba falân vb.

Pekiştirmeli ikilemelerde belirli bir yapım eki kullanılmadığı için, bunlar türemiş kelime sayılmaz. Ekleme unsurun tek başına bir anlamı olmamakla birlikte, oluşturulan grubun vurgusunu bu öge(unsur) üzerinde taşır. İkileme, bu işlevi bakımından bir çeşit anlamlı kelime niteliği kazanır, yani bunlar bir çeşit ön edat gibi kabul edilir. Bu bakımdan böyle kelimeleri de birleşik olarak değerlendirmek ve öteki ikilemelerde olduğu gibi ayrı yazmak gerekirdi. Ancak son zamanlarda bu pekiştirme hecelerinin yazımda bitişik yazılması yaygınlık kazanmıştır.

Bu ikilemelerde kullanılan kelimelerin genellikle sıfatlardan meydana geldiği unutulmamalıdır.

*Bir an uyanırlarsa leziz uykularından,
Baştan başa her yer kesilir kapkara zindan*
(Yahya Kemal Beyatlı)

*Toprağın rengi kanımdan kızarıırken yer yer,
Uzanıp sapsarı, son bûsemi koymazsam eğer*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Göğsünü gökyüzüne açmış gibiydi kıyı,
Ay sudan çıkmış gibi tertemiz, bembeyazdı*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

B. TEKRAR GRUPLARININ ÖZELLİKLERİ

1. Bu gruplar, anlamda güçlendirme ve kuvvetlendirme yaparak nesne ve hareketlere çokluk, pekiştirme, abartma, beraberlik ve süreklilik ifadesi katar.

Yüksek yüksek tepe (kuvvetlendirme)

Çil çil paracıklar (kuvvetlendirme, çokluk)

Sıra sıra arabalar (çokluk)

Gide gele usandı. (güçlendirme, çokluk)

Yalvara yakara kazandı. (çokluk)

“Kör topal yaşayacağız.” (beraberlik)

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Bu kişiye az çok yakın olmak (beraberlik).”

(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik’in Annesi)

“Sık sık ağlar bilirsiniz.” (süreklilik)

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Durup durup ağlıyor.” (süreklilik)

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

“Küçük büyük icatlar.” (çokluk)

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

2. Grubu meydana getiren kelimeler, çeşitli çekim ekleri alır.

a) Grubu oluşturan öğelerden biri veya her ikisi yönelme hâli ekini taşıyanlar:

baş başa, omuz omuza, el ele, göz göze, burun buruna, yüz yüze, sırt sırta, soluk soluğa, diz dize, kucak kucağa, kol kola, üst üste, alt alta, arka arkaya, yan yana, nefes nefese, kuru kuruya; bire bir, başa baş, göze göze, dişe diş vb.

Baş baş oldular, baş başa verdi, kana kan dişe diş oldular, sağa sola saldırdı, alta üste yerleştirdi, ağız ağıza dalaştı, kol kola girdi,

*omuz omuza verdi, sırt sırta oturdu, ucu ucuna yetiştii, kaçan ka-
çana oldu, paraya pula önem vermedi, maça giden gidene, ağzına
yüzüne bulaştırdı vb.*

*Dalgın geceler! El ele geldik yarınızda,
Sallandık o şen kızla salıncaklarınızda*
(Yahya Kemal)

"Fakat herhalde finasi'yle baş başa kalmak da istiyordu."
(Peyami Safa, Fatih-Harbiye)

"Fahriye ile göz göze geldiler."
(Peyami Safa, Fatih-Harbiye)

b) Grubu oluşturan her iki ögede de, ayrılma hâli ekini taşıyanlar:
*Havadan sudan konuştu, dereden tepeden konuşuyor, elden ayak-
tan düştü, ondan bundan toplamış, evden barktan soğudu, güçten
takattan kesildi vb.*

Bazen birinci öge ayrılma, ikinci öge yönelme hâl ekini alır.
*baştan başa, derinden derine, uzaktan uzağa, günden güne, elden
ele, dilden dile, kulaktan kulağa, derinden derine, akşamdan sabaha,
iğneden ipliğe, tepeden tırnağa, baştan ayağa, sabahtan akşama gibi.*

*İnceden inceye araştırdı, iğneden ipliğe döndü, tepeden tırnağa
giyindi, şuradan şuraya gitmem, seneden seneye durumu iyiye gidi-
yor, nereden nereye gelmiş.*

*Gökte top sesleri var, belli, derinden derine;
Belki yüzlerce şehir sesleniyor birbirine.*
(Yahya Kemal Beyatlı)

*Sesler denizin ufkunu uçtan uca sardı,
Benzim, ölümün şi'ri yayıldıkça sarardı.*

....

Hava boydan boya binlerce hayaletle dolu
(Yahya Kemal Beyatlı)

c) Ögelerden her ikisinde de bulunma hâli ekini taşıyanlar:

Evide barkta oturamıyoruz, elde avuçta bir şey kalmadı, işinde gücünde bir adam, sağda solda dolaşıyor, erinde gecinde gelecek, arada sırada uğruyor vb.

d) Ögelerden her ikisi de, belirtme (yükleme) hâli ekini taşıyanlar:

Evi barkı temizledi, pırtıyı pırtıyı topladı,, varı yoğu götürdü, sağı solu kolladı, dereyi tepeyi dolaştı vb.

e) Ögelerden biri veya her ikisinde de iyelik ekini taşıyanlar:

Eli ayağı durmuyor, taşı toprağı altın, üstüme üstüme geldi, yüzüne gözüne bulaştırdı, dediği dedik bir adam, boyu boyuna huyu huyuna uygun, boşu dolusu belli değil, eli yüzü temiz kız, sözü sohpeti çekilmiyor, soyu sopyu belli vb.

3. İsim tamlamaları, ikileme grubu şeklinde de görülebilir.

Allah, beterin beterinden korusun.

Bu, neyin nesi kimin fesi.

Tövbeler tövbesi benim haberim yok.

*“Ballar balını buldum
Kovanım yağma olsun.”*

(Yunus Emre)

*“Canlar canını buldum
Bu canım yağma olsun.”*

(Yunus Emre)

*“Neden böyle düşman görünürsünüz;
Yıllar yılı dost bildiğim aynalar.”*

(Cahit Sıtkı Tarancı)

4. Kelime gruplarında küçültme/sevgi ekiyle ikileme grubu meydana gelebilir.

Hanım hanımcık oturuyor, mini minnacık olmuş, kargacık burçacık bir şekil almış vb.

5. *da, ki, ve, ama* gibi bazı bağlaçlar, kuvvetlendirme işleviyle ikileme grubu oluşturabilir. Bu bağlaçlar genellikle ikilemelerin arasında yer alır.

Gitmem de gitmem diye tutturdu, çocuklar; gecede coştı da coştı; ev ki ev olmuş; araba da araba yani; neler de neler gördüm; yalnız ve yalnız; yıllarca ve yıllarca; çok ama çok yaramaz bir çocuk; ödev de ödev olmuş; uzattı da uzattı vb.

6. Soru eki de pekiştirme işleviyle ikileme grubu oluşturabilir, bu durumda soru anlamı ortadan kalkar.

Güzel mi güzel kız, temiz mi temiz sınıf, yaptığımız ne gezi ne gezi, ne atış ne atış bir bilsen, fakir mi fakir bir aile, hiç mi hiç konuşmadı vb.

7. Grupta pekiştirmeyi sağlamak için öğeler arasına başka kelime girebilir.

*Sigara üstüne sigara yakıyor,
kavga üstüne kavga ediyor,
gidiş o gidiş vb.*

8. İkileme grupları sıracı kalıplaştıklarından öğelerin yerleri değiştirilemez.

*"kılık kıyafet" yerine kıyafet kılık,
"zar zor" yerine zor zar,
"soy sop" yerine sop soy,
"eğri büğrü" yerine büğrü eğri,
"çifti çubuğu" yerine çubuğu çifti,
"çalıp çırpamak" yerine çırpıp çalmak,
"eski püskü" yerine püskü eski denilemez.*

9. Grubu meydana getiren kelimelerden biri zaman içerisinde eskimiş veya kullanımdan düşmüş olabilir.

Adamın beti benzi atmıştı.

O bahsedilen kişinin soyu soppu belli değil.

Hiç de anlî şanlı bir kişilik değil.

Arabalarını değiş tokuş yapmışlardı.

Uzun bir yolculuktan sonra İncesu'daydık,

Bir handa, yorgun argın, tatlı bir uykudaydık

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Bu cümlelerde geçen “*bet, sop, anlî, tokuş, argın*” kelimeleri bugün tek başlarına genellikle kullanılmamaktadır.

C. TEKRAR GRUPLARININ CÜMLEDE KULLANILIŞLARI

İkileme grupları, cümlede özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı ve yüklem olarak kullanıldıkları gibi, sıfat işlevinde de bulunabilir.

Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden (zarf)

(Ahmet Haşim)

Öyle ışık ışık, renkli, sanırsın par par yanıyor koca bahçe. (zarf)

(Emine İşinsu - Canbaz)

Işık gölge bir oyun

Çiçek yaprak allı morlu (yüklem)

Haziran üstümüzde dal dal (yüklem)

Saçların yüzünde tek tek (yüklem)

(Celal Sılay)

Baktım: Kızlar yürek yürektir; (yüklem)

Kızlar, ki ne giyseler ipektir..

Kuşlar gibi -âdetâ- uçarlar..

Rüzgâr saç saç, etek etektir! (yüklem)

(Arif Nihat Asya)

*Dün şerbet çeşmelerinde
Şırl şırlıdı ilhamlar... (yüklem)*
(Arif Nihat Asya)

"Bunu sağ selim teslim etmeliyiz." (zarf)
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

"Saat altı buçuğa doğru geldiği gibi paldır küldür gitti." (zarf)
(Atilla İlhan - Bıçağın Ucu)

"Genzinde ığul ığul akıntılar." (sıfat)
(Atilla İlhan - Kurtlar Sofrası)

*"Raik'in annesi mor mor çiçeklerin arasında beyaz bir leke gibi,
bütün vücudunu örten bol maşlaha bürünmüş, garip bir durumda du-
ruyordu." (sıfat)*

(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

*"Güneş güler, kuşlar uçar havada
Uyanırlar nazlı nazlı çiçekler." (zarf)*
(Recaizâde Mahmut Ekrem)

*Gök mavi mavi gülümsüyordu,
Yeşil yeşil dallar arasından (zarf, sıfat)*
(Cahit Sıtkı Tarancı)

Terzi abla, minimini elbiseler dik, Yazlık, kışlık, mevsimlik... (sıfat)
(Ziya Osman Saba)

*Çözülen bir demetten indiler birer birer,
Bırak, yorgun başları bu taşlarda uyusun. (zarf)*
(Ziya Osman Saba)

*Açılan bir gülsün sen yaprak yaprak,
Ben aşkımla bahar getirdim sana (zarf)
(Ahmet Muhip Dıranas)*

*Bir sırrı sürüklüyor terlikler pıtır pıtır
İzbe sofalarında izbe sofalarında. (zarf)
(Necip Fazıl Kısakürek)*

*Ulu ulu günâhlarım yüz komadı bana Çalap
Hiç kimse çâre kalmadı döndüm yine sana Çalap. (sıfat)
(Yunus Emre)*

*Allah'a şükredip duruyorlar ve kol kola,
Sessiz, yavaş yavaş dalıyorlardı bir yola. (zarf)
(Yahya Kemal Beyatlı)*

*"Aksetmiyor çoğunda fikirler ayan beyan." (zarf)
(Yahya Kemal Beyatlı)*

*"Âhir öğülen öğen söğen birlikte." (özne)
(Yahya Kemal Beyatlı)*

*Duman girer kıvrıla kıvrıla
İnsanların kalplerine kadar. (zarf)
(Behçet Necatigil)*

*Beyhude seslenir, beyhude çağlar
Bir sola, bir sağa çoban çeşmesi!.. (yer tamlayıcısı)
(Faruk Nafiz Çamlıbel)*

*Ona hâlâ gidilirken geçilir bir yoldan,
Göze çarpar ölüm âyetleri sağdan soldan (yer tamlayıcısı)
(Yahya Kemal Beyatlı)*

*Göğsünü gökyüzüne açmış gibiydi kıyı,
Ay sudan çıkmış gibi tertemiz, bembeyazdı* (yüklem)
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Yatak diken diken yastık batıyor
Yiğidim aslanım aman burda yatıyor"* (yüklem)
(Bedri Rahmi Eyüboğlu)

Nar tanesi gibi pırl pırl (yüklem)
(Bedri Rahmi Eyüboğlu)

*Alnında halka halkadır âşüfte gülü,
Göğsünde yosma Gırnatanın en güzel gülü...* (yüklem)
(Yahya Kemal Beyatlı)

*Vâli Paşa gelince yüzler sevinçle yandı,
Cemâat yavaş yavaş ikiye parçalandı:* (zarf)
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

SAYIKLAMA

**Kedim, ayak ucumda büzülmüş, uyumakta;
İplik iplik sarıyor sükûtu bir yumakta,
Hırl hırl
Hırl hırl...**

**Bir göz gibi süzüyor beni camlardan gece,
Dönüyor etrafımda bir sürü kambur cüce,
Fırl fırl
Fırl fırl...**

**Söndürün lambaları, uzaklara gideyim;
Nurdan bir şehir gibi ruhumu seyredeyim,
Pırl pırl
Pırl pırl...**

Sussun, sussun, uzakta ölümüne ağlayan;
Gencim, ölmem, arzular kanımda bir çağlayan,
Şırl şırl
Şırl şırl...

Ne olurdu, bir kadın, elleri avucumda,
Bahsetse yaşamanın tadından başucumda,
Mırıl mırıl
Mırıl mırıl.

(Necip Fazıl Kısakürek)

V. AİTLİK GRUBU

Aitlik eki “-ki”nin eklendiği kelimenin oluşturduğu kelime grubuna aitlik grubu denir. Bu grup: aitlik, içinde bulunma ve bağlılık işlevleri taşır. “-ki” eki, yapım eki olmasına rağmen bazı çekim eklerinden (ilgi, bulunma) sonra gelebilmektedir. Bu yapı Türkçenin istisnai durumlarından biridir. Aitlik eki, isimlerin yalın, bulunma ve ilgi hâlli şekilleriyle kullanılır.

Yalın hâlde kullanışı yaygındır: *Önceki, sonraki, evvelki, yarınki, karşıkı vb.*

Bulunma eklerinden sonra: *Sizdeki, yandaki, evdeki, sınıftaki, okuldaki, bendeki vb.*

İlgi eklerinden sonra: *Seninki, benimki, bizimki, Ahmet'in ki vb.*

Aitlik grubu cümlede zamir veya sıfat olarak kullanılır.

Kelime grubu + ki = Aitlik grubu

Yalın, ilgi veya bulunma hâlinde

Milâttan sonra + *ki* = *Milâttan sonraki*

İki yıl önce + *ki* = *İki yıl önceki*

Ağacın dibinde + *ki* = *Ağacın dibindeki*

Kara yollarında meydana gelen trafik kazalarındaki ölüm oranı çok yüksek.

Tahtanın üst tarafındaki yazıları pek iyi göremiyorum.

Cumhuriyetin ilânından önceki Türkiye ile şimdiki arasında çok büyük farklar var.

Derenin sağ tarafındaki sırtta on beş yirmi kadar çadır vardı.

Bu evi sizden öncekiler bu hâle getirmişler.

Som ateşten bu saraylarla bütün karşı yaka

Benzer üç bin sene evvelki mutantan şarka.

(Yahya Kemal)

Adalardan yaza ettik de vedâ

Sızlıyor bağırmız üstündeki dağ,

Seni hatırlıyoruz Viranbağ!

(Yahya Kemal Beyatlı)

VI. EDAT GRUBU

Bir isim ve bir çekim edatından oluşan kelime grubudur. Grupta isim başta, çekim edatı sonda bulunur. Bu edatlar (*için, gibi, göre, kadar, değin, sonra, ile, doğru, beri, üzere* vb.), sonuna geldiği isimlerle fiiller arasında ilişki kurarak söz diziminde önemli görevler üstlenir. Gruptaki isim ögesi tek bir kelime, isim yerine geçen kelime grubu veya cümle olabilir.

Edatların isimle birleşmesi, ekli ya da eksizdir. Zamirler çekim edatlarına genellikle ilgi hâl ekiyle bağlanır. Vurgu, isim ögesi üzerindedir. Edat grupları anlamca kaynaşarak birleşik kelime hâline gelebilir, fakat herhangi bir kavramı karşılamaz ve çekim eki almazlar.

O yüzden, niçin (ne için), ne gibi, âdet üzere, Allah için, bundan böyle, akşama doğru, sabaha karşı, neden sonra, bunun üzerine, buna rağmen, şunun için, onun gibi, yüzüne karşı, baştan aşağı, görünüşe göre, şundan dolayı, ondan başka, bu topraklar için, o taş kalbine bir gün heyecan vermek için, çok eski zamandan beri, sonradan öğrendiğime göre, hiç dönmek üzere.

Yeteneksizliğim anlaşıluncaya kadar piyano dersleri almaya geldiğim bu evde piyano başka bir odadaydı.

(Selim İleri - *Not Defterleri*)

*Bir gün nehirler gibi çağlayarak derinden
Dağlardan ormanlardan sana akacak mıyım?*
(Ömer Bedrettin Uşaklı)

*Her yandan küçülen bir oda gibi
Duvarlar yanaşmış, tavan alçalmış*
(Necip Fazıl Kısakürek)

*Önce upuzun, sonra kesik saçın vardı;
Tenin buğdaysı, boyun bir başak kadardı*
(Ahmet Muhip Dıranas)

1. Bu grupta isim ögesi, ek alıp almamakta serbesttir.

*Lakin kalacak doğduğumuz toprağa bizden
Şimşek gibi bir hatıra nal seslerimizden*
(Yahya Kemal Beyatlı)

*Gördüm ön safta oturmuş nefer esvaplı biri
Dinliyor vecd ile tekrar alınan Tekbîri.*
(Yahya Kemal Beyatlı)

*Öttükçe o, hasretle genişlerdi, duyardım,
Korkunç uçurumlar gibi ruhumda derinlik*

*Taş oluktan dökülen bir su başında durdu,
Her geçen yolcu için başka bir söz bulurdu*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Gecenin bitmeğe yüz tuttuğu andan beridir,
Duyulan gökte kanad, yerde ayak sesleridir.*
(Yahya Kemal Beyatlı)

2. İsim ögesi, kelime grubu olan edat grupları:

Çözülme, birliğin parçalanması / ile başladı.

(isim ögesi, isim tamlaması)

Küçük ayrıntıya / kadar inceledi.

(isim ögesi, sıfat tamlaması)

Babamın her zaman dediği/gibi oldu.

(isim ögesi, belirtili isim tamlaması)

Büyük bir insan / gibi hareket ediyor.

(isim ögesi, sıfat tamlaması)

Sonucu ilan etmek / için daha ne bekliyorsun.

(isim ögesi, isim-fiil grubu)

Sınava girerken / bile çalışmayı düşünüyordu.

(isim ögesi, zarf-fiil grubu)

Çocuk, İstanbul'a gittiğinden / beri kendisinden bir daha haber alınmadı.

(isim ögesi, zarf-fiil grubu)

Kan tükürsün adını candan anan dudaklar,

Sana benim gözümle bakan gözler kör olsun!

(isim ögesi, isim tamlaması)

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Elini öpmek için yalvarsa da bakışım

Isır diye tepinir gözlerimin bebeği (isim ögesi, isim-fiil grubu)

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

"Üzgün ve kırılmış gibi en ince yerinden."

(isim ögesi, bağlama grubu.)

(Yahya Kemal Beyatlı)

"Sade bir semtini sevmek bile bir ömre değer." (isim ögesi, isim-fiil grubu.)

(Yahya Kemal Beyatlı)

"Yıldızları boydan boya doğmuş gibi, varlık"

(isim ögesi, sıfat-fiil grubu.)

(Yahya Kemal Beyatlı)

3. İsim ögesi, cümle olan edat grupları:

Sınavlarda başarılı olamam / diye başvuru yapmadı.

Hava güzeldir /diye dışarı çıktı.

“Acı duymuş diye aşkın tadını, Hepimiz sevdik o solgun kadını”

(Yahya Kemal Beyatlı)

Tarihini aksettirebilsin diye çehren

Kaç fatihin altın kanı mermerle karışmış.

(Yahya Kemal Beyatlı)

4. İsim ögesi, birden fazla olan edat grupları:

“Pırl pırl çizmeleri, nişanları ve gıcır gıcır elbiseleri / ile.”

(Sıfat tamlaması, bağlama grubu, sıfat tamlaması.)

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Çocukluğumun en erken zamanlarından, kendimi bildiğim ilk günden / beri.” (Belirtili isim tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat tamlaması, sıfat tamlaması)

(Halide Edip Adivar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

“Saçma sapan çevresine, budala dostlarına / rağmen.”

(tekrar grubu, sıfat tamlaması, sıfat tamlaması)

(Atilla İlhan - Kurtlar Sofrası)

Beni çileden çıkarmak, küçük düşürmek / için.”

(İsim-fiil grubu, isim-fiil grubu)

(Atilla İlhan - Kurtlar Sofrası)

“Tesadüf ihtimallerine, lüzumsuz ihtiyat vodviline / rağmen.”

(belirtisiz isim tamlaması, sıfat tamlaması, belirtisiz isim tamlaması)

(Atilla İlhan - Kurtlar Sofrası)

5. Cümle içerisinde yüklem, zarf, yer tamlayıcısı ve sıfat olan edat grupları:

Biz, vatan için ölmeye yemin ettik. (yer tamlayıcısı)

Maçın sonuna / kadar sanki çivilemişler, hiç kımıldamıyor. (zarf)

Çocuk, sabaha / kadar çalıştı. (zarf)

Adam işini kaybettiğinden / beri evde huzuru kalmadı. (zarf)

İlimize turist gelesi / beri işler iyidir. (zarf)

Ders çalışmadığı / için sınavda başarılı olamadı. (zarf)

Evet, o, bu terbiyesiz ve iz'ansız kadınların, bu çılgınlarla birbirlerine anlattıkları gibiydi. (yüklem)

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu - *Kiralık Konak*)

Bu yel, karlı ve yüksek tepelerden inmiş gibiydi. (yüklem)

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu - *Kiralık Konak*)

Kolları etten kemikten değil; bunlar oluklardan akan sular gibiydi. (yüklem)

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu - *Kiralık Konak*)

"Parmaklarıyla piyano çalar /gibi yaptı." (zarf)

(Sevinç Çokum - *Bizim Diyar*)

"Kaya'nın yüzüne bakmak / için âdeta paravandan başımı çıkardım." (zarf)

(Halide Edip Adıvar - *Yeni Turan ve Raik'in Annesi*)

"Çivilenmiş / gibi olduğum yerde kaldım." (zarf)

(Halide Edip Adıvar - *Yeni Turan ve Raik'in Annesi*)

"O, Neriman'ın cevap vermekte gecikmesinden mağnır gibiydi." (yüklem)

(Peyami Safa, *Fatih-Harbiye*)

Rüya gibi/ bir yazdı. Yarattın hevesinle,

Her ânını, her rengini her şi'rini hazdan. (sıfat)

(Yahya Kemal Beyatlı)

Duymaz bu anda taş gibi kalbinde bir sızı;

Fark etmez anne toprak ölüm maceramızı. (sıfat)

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Önce upuzun, sonra kesik saçın vardı;
Tenin buğdaysı, boyun bir başak kadardı* (yüklem)
(Ahmet Muhip Dıranas)

*Eylül sonunda rûhunu teslim eden heves,
Can bulmak üzredir yeni baştan bahâr ile* (yüklem)
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Gögsünü gökyüzüne açmış gibiydi kayı,
Ay sudan çıkmış gibi tertemiz, bembeyazdı.* (yüklem)
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

6. Edat gruplarında vurgu, isim ögesi üzerindedir.

VII. UNVAN GRUBU

Bir unvan ya da akrabalık isminin şahıs ismiyle meydana getirildiği kelime grubudur. Bu yapılarda, şahıs ismi başta, unvan veya akrabalık ismi sonda bulunur.

*Fatma Nine, Ali Dede, Ayşe Hanım, Bergüzar Kadın, Ayşe Kız,
Kösem Sultan,*

1. Bu grupta isim, tek kelime ya da birleşik isim olabilir.

*Ali Rıza Bey, Mustafa Kemal Paşa, İkinci Murat Han, Halide Edip
Hanımefendi, Ahmet Paşa, Mehlika Sultan, Tanburî Cemil Bey vb.*

2. Bu kelime grubunda unvan ve akrabalık isimlerinin şahıs isimlerinden sonra gelme zorunluluğu vardır. Şayet bu ögeler yer değiştirir de unvan ve akrabalık isimleri başa gelirse, grup “*unvan grubu*” değil “*birleşik isim*” grubu olur. Çünkü böyle durumlarda unvan ve akrabalık ismi, kişinin ismi durumuna geçmektedir. Unvan ve akrabalık isimlerinin, kişinin ismi durumuna geçtiği kelime gruplarına “*birleşik isim*” grubu denir.

*Kanuni Sultan Süleyman, Dördüncü Murat, Vali Fahrettin Kerim
Gökay, Profesör Faruk Kadri Timurtaş*

3. Belirtileni (tamamlananı) özel isim olan sıfat tamlamaları, zamanla birleşik isme dönüşür.

Kaşgarlı Mahmut, Ulubatlı Hasan, Kanuni Sultan Süleyman, Sarı Çizmeli Mehmet Ağa vb.

4. Unvan grupları, cümlede çeşitli çekim ekleri alarak özne, nesne, yer tamlayıcısı ve yüklem olabilirler.

Meslek hayatımda **Mehmet Bey**'i örnek aldım. (nesne)

Dün okulda **Zeynep Hanım**'ı gördüm. (nesne)

Bütün notlarımı **Ahmet Bey**'e verdim. (yer tamlayıcısı)

Ayşe Hanım'a saygı gösterdi. (yer tamlayıcısı)

Bu unvan **Kemal Paşa**'ya yakışır. (yer tamlayıcısı)

En sevilen bayan **Ayşe Hanımdır**. (yüklem)

*Zihnim bu şehirden, bu devirden çok uzakta,
Tanburî Cemil Bey çalıyor eski plakta* (özne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

"En son Bektaş Ağa çöktü diz üstü." (özne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

Bu kelime grubunda vurgu, isim ögesi üzerindedir.

VIII. BİRLEŞİK FİİL GRUBU

Bir yardımcı fiilin, isim ya da fiille oluşturduğu kelime grubuna *birleşik fiil* denir. İsim ve fiil başta, yardımcı fiil sonda bulunur. İsimlerle oluşturulan birleşik fiillerde esas anlamı isim ögesi taşır. Yardımcı fiillerin anlama etkisi yoktur. Yardımcı fiil yalnızca isimleri fiilleştirir. Bu bakımdan isimlerle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ile fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ayrı ayrıdır.

İster bir isim ve fiil olsun, ister bir fiil ile başka bir fiilin birleşmesinden yapılmış olsun, birleşik fiillerde anlamca kaynaşma söz

konusudur. Bunlar tek bir kavramı karşılar. Hareket ve oluş ifade eden kavramları karşılamak için basit ve türemiş fiillerden nasıl yararlanıyorsak, birleşik fiillerden de aynı şekilde yararlanırsınız. Basit ve türemiş fiillerle, birleşik fiiller arasında ifade ve anlatım bakımından bir fark yoktur. Fark yalnızca yapıdadır.

<i>telaş etmek</i>	<i>telaşlanmak</i>
<i>panik yapmak</i>	<i>paniklemek</i>
<i>hazır etmek</i>	<i>hazırlamak</i>
<i>etki etmek</i>	<i>etkilemek</i>
<i>hasta olmak</i>	<i>hastalanmak</i>
<i>yavru yapmak</i>	<i>yavrulamak</i>
<i>iyi olmak</i>	<i>iyileşmek</i>
<i>yağma etmek</i>	<i>yağmalamak</i>

ancak yukarıdaki örneklere bakarak her birleşik fiilin, anlam bakımından türemiş bir fiille karşılanabileceği hükmünü çıkarmak yanlıştır. Birleşik fiiller de birleşik isimler gibi belirli kalıplar hâlinde bulunur.

İsim ve fiillerle kullanılan yardımcı fiiller ayrı ayrıdır. Her iki grupta da yardımcı fiil sonda bulunur.

Bazı şiirlerde ölçü ve kafiye zorunluluğundan kaynaklanan durumlarda, ögeler arasında yer değişimleri görülebilir.

*“Gönlümde eski hâtıralar, eyledim tavâf;
Artık o doğmuyor, diye muzlimdi her taraf.”*

(İbrahim Alâeddin Gövsa)

“Düşmüş ak bıyıklarına kar”

(Fazıl Hüsnü Dağlarca)

*Nuş ile yola gelmeyi etmeli tektir
Tektir ile uslanmayanın hakkı kötüktir.*

(Ziya Paşa)

A. İsim + Yardımcı fiil = Birleşik fiil

İsimlerle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller, *et-*, *eyle-*, *yap-*, *kal-*, *ol-*, *bulun-* yardımcı fiilleridir. Bunlara *asıl yardımcı fiiller* adı verilir. “*Et-*, *eyle-*, *yap-*, *kal-*” yardımcı fiilleri isimlerden geçişli birleşik fiiler; “*ol-* ve *bulun-*” yardımcı fiilleri ise geçişsiz birleşik fiiller yapar.

Bu yapıdaki birleşik fiillerdeki isim ögesi, ya bir isim ya da isim gibi kullanılan bir sıfat-fiil olabilir. İsimlerin Türkçe kökenli kelime olma zorunluluğu yoktur. Dilimizde Arapça, Farsça ve diğer Batı dillerinden gelmiş isimlerle kurulmuş pek çok birleşik fiil vardır. Sıfat-fiillerle kurulan birleşik fiillerde genellikle *ol-* ve *bulun-* yardımcı fiilleri kullanılır.

Aratır ol-, *görünmez ol-*, *yüklenmiş ol-*, *başarmış ol-*, *hastalanmış ol-*, *kazanmış bulun-*, *görmüş bulun-*, *almış bulun-* vb.

Ol-, *bulun-*, *et-*, *eyle-*, *yap-*, *kal-* yardımcı fiilleri, birbirinin yerini tutan ve işlevleri bakımından benzerlik gösteren yardımcı fiillerdir. Bu grupta asıl anlam isim üzerindedir. Yardımcı fiillerin özel anlamlarının grup içerisinde fazla bir rolü bulunmaz. Bu bakımdan birbirlerinin yerine rahatlıkla kullanılabilirler.

Yardım et- fiilinin yerine *yardım eyle-* ve *yardım yap-*; *dikkat et-* yerine *dikkatli yap*, *hoş et-* yerine *hoş eyle-*, *gürültü et-* yerine *gürültü yap-*, *tenkitte bulun-* yerine *tenkit et-*, *teşhiste bulun-* yerine *teşhis et-*, *talepte bulun-* yerine *talep et-*, *hayran ol-*, *hayran kal-*, *haber et-*, *haber sal-* vb.

İsim + yardımcı fiille kurulan birleşik fiillerden hece yapıları Türkçenin hece yapısına uyanlar ayrı yazılır.

ziyaret et-, *ümit et-*, *arz et-*, *idare et-*, *hasta eyle-*, *beyan eyle-*, *ihbar eyle-*, *dost ol-*, *düşman ol-*, *fena ol-* vb.

Son hecelerinde Türkçede kullanılmayan çift ünsüz olduğu hâlde arasına bir ünlü alarak hece yapısı değişmiş kelimeler (*zulm* > *zulum*, *hükün* > *hüküm* vb.) ile Türkçede tek ünsüzlü olarak kullanılan yabancı kökenli kelimeler (*hâll* > *hâl*, *hiss* > *his*, *redd* > *red* vb.), *et-*, *ol-*, *eyle-* yardımcı fiilleriyle birleştiklerinde asıl şekillerine dönerek hem aradaki ünlülerini düşürür hem de kelime sonunda düşürdükleri ünsüzü geri alarak yardımcı fiillerle birleşik yazılırlar.

mahveyle-, *zemmeyle-* “*yermek*”, *şükreyle-*, *zulmeyle-*, *zulmet-*, *kaybol-*, *devret-*, *emret-*, *azlet-*, *zikret-*; *hallet-*, *hisset-*, *affeyle-*, *reddet-* vb.

1. “et-” Yardımcı Fiili ile Kurulan Birleşik Fiiller:

Bize *yardım* etmelisin; *iyilik* etmekten hoşlanırım; *dua et* de babam izin versin; komşularımızı *rahatsız* etmemek için *gürültü* etmemeliyiz vb.

Yıldızlarda seni seyrediyorum.

(Cemil Meriç - *Bir Dünyanın Eşiğinde*)

Kollarımdan kollarıma kayan bileziklerim, efendim seni terk etti diyor.

(Cemil Meriç - *Bir Dünyanın Eşiğinde*)

Okumam için ısrar ettiği kitaplar, dinlememi öğütlediği müzikler, gösterdiği resim ve fotoğraflar, hayatından bilmediğim izlerle dolup taşar.

(Selim İleri - *Not Defterleri*)

Ama ne kadar irileşirse irileşsin, gözlerinin yine de Alparslan'ın çocuk gözlerinin içinde eriyip kaybolduğunu hissediyordu.

(M. Necati Sepetçioğlu - *Kilit*)

Sarı Hoca gökyüzü gibi ve yeryüzünün de tuttuğunu hissetti.

(M. Necati Sepetçioğlu - *Kilit*)

Bilinmeyen yüz binlerce kız içinde, üniversite kantininden birini seçtin kendine ve ona okuduğu kitapları sordun ve karşısında oturup susmasını seyrettin.

(Oğuz Atay - *Tutunamayanlar*)

Artık bahtın açıktır uzun etme, arkadaş!

Ne hudut kaldı artık, ne askerlik, ne savaş;

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Sen bir âhû gibi dağdan dağa kaçsan da yine

Seni aşkım canavarlar gibi tâkîb edecek!

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Bizi hayran ediyor saksıda bir gonca bu gün!
Seni has bahçeler üstünde görürken daha dün,*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Âh, o taş kalbine bir gün heyecan vermek için
Yedi köy halkı sebîl etti bu yıl kanlarını.*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Şikâyet etme, sakın boş geçen zamânından.
Geçen zamanla ne eksildi hüsn ü ânından,*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

“Seyredenler görür Allah’a yakın dünyâyı.”
(Yahya Kemal Beyatlı)

“Yer yer aksettiriyor mavileşen manzaradan.”
(Yahya Kemal Beyatlı)

2. “eyle-” Yardımcı Fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller:

*Şad olurum diye bir ocak kurdum.
Ateş yakıp kül eyledi ocağı.*
(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Bu yardımcı fiil, daha çok Arapça kelimelerle birleşik fiiller yapar.

Himmat eyle-, azat eyle-, ittifak eyle-, nazar eyle-, tavâf eyle- vb.

*Ey gül sükûta varmağı emreyle bülbüle.
Gülşende mest-i zevk olan ahbâb uyanmasın*
(Yahya Kemal Beyatlı)

*Seyreylesün felek kaderin şehsûvarını. Fethetti bir seferde nebîler
diyarını*

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Bu bezm-i ehl-i keder sürsün inşiraha kadar
Piyâle ortada devreylesün sabaha kadar*

(Yahya Kemal Beyatlı)

3. “**kıl-**” Yardımcı Fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller:

Bizi bu işe *mecbur kıldı*.
Namaz kılmayı bilmiyor.
Bu işte *karar kıldık* vb.

“*İstersen esâs-ı ömrü muhkem kalmak.*”

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Pür-zûr saldıran Kölemen fârisanını
Saf saf guzât kıldı dilîrâne iktihâm*

(Yahya Kemal Beyatlı)

4. “**yap-**” Yardımcı Fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller:

Şaka yap-, panik yap-, etki yap-, stres yap-, vurgu yap-, hile yap-,

Askerlik yapmak her Türk vatandaşının görevidir.
Çocuklara *baskı yapmak* doğru değildir.
Sürpriz yapmayı severim .

5. “**tut-**” Yardımcı Fiili İle Yapılan Birleşik Fiiller:

Söz tut-, yüz tut-, elinden tut-, yol tut-, dilini tut- vb.

“Gecenin bitmeğe **yüz tuttuğu** andan beridir.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

6. “**al-**” Yardımcı Fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller:

Söz al-, zevk al-, yol al-, şevk al-, kâm al- vb.

İngilizler Hindistan’daki öncülerden iki görev *devraldılar* maliye ve savaş.

(Cemil Meriç - *Bir Dünyanın Eşliğinde*)

“Düşülür bir hayâle, zevk alınır.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Devrettiği müddetçe felekten kâm al.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

7. “bulun-” Yardımcı Fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller:

Öngörüde bulun-, hazır bulun-, sevmiş bulun-, teşhiste bulun-,

Maçın sonucu hakkında *tahminde bulunmayı* sevmez.

Olayı *boş bulunduğum* için söyledim.

Bu anda sınavı *kazanmış bulunuyor* vb.

8. “ol-” Yardımcı Fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller:

Hazır ol-, diri ol-, sabırlı ol-, gözü açık ol-, kurnaz ol-, cömert ol-, vb.

Kâinat yok olur yeniden yaratılır, yeniden yok olur.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Kalbine aşk okları saplanıyor, pişman oluyor ihanetlerine.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Ama ne kadar irileşirse irileşsin, gözlerinin yine de Alparslan'ın çocuk gözlerinin içinde eriyip kaybolduğunu hissediyordu.

(M. Necati Sepetçioğlu - Kilit)

Bu işi başarmamız için **güçlü olmalıyız.**

Hasta olmak istemiyorsak sağlığınıza dikkat etmemiz gerekir vs.

Leylâ gelin oldu, Mecnun mezarda,

Bir susuz yolcu yok şimdi dağlarda.

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

“Ömrünce mest olur nice hayrân olan sana.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Kaybolur hepsi de bir anda kararmakla batı.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

9. İsimle yapılan birleşik fiillerde, yardımcı fiilin görevi isimleri fiil durumuna getirmektir. Böyle yapılarda anlam isim ögesi üzerindedir. Bu nedenle yardımcı fiil, grupta bir fiilleştirme ve çekim ögesi olarak görev alır. Bu yapılarda ana öge(unsur) isim olabileceği gibi, sıfat-fiil de olabilir. Tamlayanı sıfat-fiil olan birleşik fiiller genellikle “ol- ve bulun-” yardımcı fiillerini alır.

a) “-miş ol-; -muş ol-”

Sıfat-fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller:

Birini *görmüş olmak* tanımak anlamına gelmez.

Konuyu *bilmüş olmamız* yeterli olmayabilir.

Konuyu sonuçta *öğrenmiş olacak* vb.

Kabuğu soyulmamış olmalı.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Köyle ilgisi kalmayacak insanın, ihtiraslardan sıyrılmış olacak.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

b) “-Ir ol-, -Ur ol-, -mAz ol-”

Sıfat-fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller:

Gelen gideni *aratar oldu.*

Her olayın başında fikir *danışır oldu.*

Çocuğumda kendimi *görür oldum.*

Ondan sonra gözlerini *ayırmasız oldu.*

Ortada bir daha *görünmez oldu* vb.

c) “-Ar ol-” Sıfat-fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller:

Kötü günde bizi arayıp sormayanlar, iyi günde bizleri her gün *arar oldular.* Sonuçta konuyu *kavrar oldu* vb.

Biz dünyadan gider olduk

Kalanlara selâm olsun

(Yunus Emre)

d) “-AcAk ol-, -AsI ol-, -r ol-”

Sıfat-fiili ile Yapılan Birleşik Fiiller:

Bilir ol-, anlatır ol-, yazacak ol-, satacak ol-, giyesi ol-, yiyesi ol- vb.

Düşüncelerini söyleyecek oluyor fakat bir türlü söyleyemiyor.

Yaptıklarını diyecek oldu.

Yazdıklarını silecek oldu.

İhtiyaçlarını babama diyeyi oldum sonra vazgeçtim.

10. İsimlerle kullanılan yardımcı fiiller, sadece yukarıda ifade etmeye çalıştığımız fiillerden ibaret değildir. Bunlara, isimlerle kullanılan, isimlerle birleşik fiil yapan asıl yardımcı fiiller denir. Bunların dışında, isimlerle birleşik fiil yapmaya yarayan “*düş-, al-, ver-, kal-, bul-, koş-, tuttur-, işle-, kustur-, geçir-, gör-, at-, koy-, bile-, bin-,*” gibi yardımcı fiiller de vardır ki bunlar, gerçekte yardımcı fiil olmadıkları hâlde, ya zamanla anlamlarını kaybetmiş ya da deyimleşmiş olmaları sebebiyle yardımcı fiil durumuna düşmüş, bu görevi üstlenmişlerdir.

Boğazını tut-, dilini tut-, çenesini tut-, gözünde tüt-, avazı çık-, göz at-, hava at-, nara at- vb.

Güneşin beş sularında sönmeye yüz tuttuğunu görüyor ve ışıkların pembelikler, turuncular, gümüşilikler içinde yelpazelene yelpazelene bahar kokulu bir akşamı apaçık aydınlatışına şaşıyordu.

(Selim İleri - Not Defterleri)

“Cemil Bey’in ona karşı çıkmaya karar vermiş olmasıydı.”

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Hazırlıklara başladığında, Ali Bey yersiz buldu kar eğlencesini.”

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Yıllarca Osmanlı ulusunun tarihini, tecrübesini gözden geçirdik.”

(Halide Edip Adivar - *Yeni Turan ve Raik'in Annesi*)

"Hemen bunu haber alır almaz yolu tuttum."

(Halide Edip Adivar - *Yeni Turan ve Raik'in Annesi*)

"Memnunlukla bir göz gezdirdim."

(Halide Edip Adivar - *Yeni Turan ve Raik'in Annesi*)

"Nice güzellere bağlandım kaldım."

(Aşık Veysel)

"Ne bir vefa gördüm ne fayda buldum."

(Aşık Veysel)

"Aya haber sal çıksın bu gece."

(Cahit Sıtkı Tarancı)

"Düşmüş ak bıyıklarına kar."

(Fazıl Hüsnü Dağlarca)

"Boşadığı karısıyla gittikçe artan münasebetimi öğrenince bütünü küplere binmişti."

(Ahmet Hamdi Tanpınar - *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*)

11. Birleşik fiili oluşturan ögeler, kelime grubu olabilirler.

Ani başlayan sancı onu iki kat ediverdi.

Tanıştığı yolcu, onunla meşgul olmaya başladı.

Bu sonuçlarla geleceği göreceği gibi oluyorum.

"Cemil Bey'in ona karşı çıkmaya karar vermiş olmasıydı."

(Sevinç Çokum - *Bizim Diyar*)

"Nureşan'ın suç ortaklığını kabul etmiş oluyordum."

(Halide Edip Adivar - *Dağa Çıkan Kurt*)

12. Bu yapıda olup anlamca kaynaşmaya uğrayan birleşik fiiller de vardır.

Bu birleşik fiiller, bir isim ve bir fiilden meydana gelir. Şekil olarak isim ve yardımcı fiilden oluşanlar ile anlamca kaynaşmış birleşik fiiller arasında bir fark yoktur. Aralarındaki fark, fiil unsurunun yardımcı fiil değil esas fiil olması, unsurlardan birinin veya hepsinin kendi sözlük anlamları dışında kullanılmasıdır. Bu birleşik fiillerin bir kısmı zamanla deyimleşmektedir. Bunlar anlamca kaynaşmış birleşik fiiller olarak kabul edilse de⁷ yapı bakımından birleşik fiildir.

*Ertesi gün başladı gün doğmadan yolculuk,
Soğuk bir mart sabahı... **Buz tutuyor her soluk.***

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Gözleri uzun uzun burkulu kaldı bende,
Dedi: "Hana sağ indi ölü çıktı geçende!"*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Bir kere görse gözüm köyün aydınlığını
Kül bağlar içerimde bu kızıl kor yığını.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

***Can atar bahçeye mihmanlarım akşam ezanı**
Gelecek sormaya nerdeyse Kerem, Aslıhan'ı;*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Sana çirkin dediler, düşmanı oldum güzelin;
Sana kâfir dediler, **diş bile**dim Hakka bile.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Gecenin bitmeğe yüz tuttuğu andan beridir,
Duyulan gökte kanad, yerde ayak sesleridir*

(Yahya Kemal Beyatlı)

7 Leyla Karahan, a.g.e., s. 34.

Ezelî mağfiretin böyle bir ikiminde

Altının göz boyamaz kalpı kadar hâlisi de.

(Yahya Kemal Beyatlı)

B. Fiil + Zarf fiil + Yardımcı fiil = Birleşik fiil

Bu yapıda kurulan birleşik fiiller “-A, -I, -U” bazen de “-İp, -Up” zarf-fiil ekleri ya da bu ekleri taşıyan kelimelerden sonra *bil-, ver-, gel-, gör-, kal-, dur-, yaz-, koy-* yarı yardımcı fiillerin gelmesi ve her iki fiilin kaynaşması, birleşmesi neticesinde meydana gelir.

Bu birleşimde yardımcı fiiller, zarf-fiilin anlattığı kılış ve oluşu tasvir eder; onun nasıl, ne şekilde olduğunu veya yapıldığını belirtir. Bu bakımdan bunlara *tasvir fiilleri* adı verilir.

Bu yapılarda kullanılan yardımcı fiil, tıpkı isimlerle kurulan birleşik fiillerde olduğu gibi anlamları ile değil, sadece çekim ögesi ve yardımcı fiil işleviyle görev yapar. Bu birleşiklerde kullanılan yardımcı fiiller “*ver-, kal-, dur-, git-, koy-, gör-, bil-, gel-*” gibi esas fiil oldukları hâlde anlam kaymasına uğrayarak hem sözlük anlamından farklı bir anlam kazanmış hem de asıl fiile ayrı bir anlam inceliği katan yardımcı fiil durumuna geçmişlerdir.

Bu yapıdaki birleşik fiillerde iki ögenin bitişik yazılmasına rağmen (*aliver-, bakakal-, yapabil- vb.*), “-İp, -Up” zarf- fiil eki ile kurulan birleşik fiiller (*kaçıp git-, bakıp dur-, şaşırıp kal- vb.*) ayrı yazılır.

Tasvir fiilleri *yeterlilik, tezlik, süreklilik* ve *yaklaşma*, olmak üzere dörde ayrılır.

1. Yeterlilik Fiilleri

Bu yapı, asıl fiil üzerine “-A” zarf-fiil eki ile “*bil-*” yardımcı fiilinin getirilmesiyle oluşur. *gelebil-, görebil-, bilebil-, yapabil-, konuşabil- vb.*

Bütün ömrümü bu işe adayabilirim.

Ben de yanınıza gelebilir miyim?

Arkadaşım da bu işi başarabilirdi.

Müteahhit bu işe bir daha giremez.

*Cezalı oyuncu yeniden sahaya giremez
Küçük Ağa sonuna kadar böyle yaşayamazdı.
(Tank Buğra - Küçük Ağa)*

*Buzlu, ayazlı, donmuş bir boşluk kafatasında ağrımağa başla-
mıştı. Hiçbir hareket yapamıyordu; kımıldanılmıyordu bile.
(M. Necati Sepetçioğlu - Kilit)*

*"Konuşan bir kurt'u anlatmıştım sana" diyebildi neden sonra.
(M. Necati Sepetçioğlu - Kilit)*

*Sıcak nefesin yüzüme değişiyordu
"Evlenebilir miyiz" diye sormuştum,
Yürüyüşün değişmiş, yüzün pembeleşmişti;
Mavi elbiseler içindeydin, gökyüzü maviydi..
(Celal Sılay)*

*Acımı duyamaz oldu kimseler,
Bana bir tahammül ver aklıselim;
İnsanlardan ayrı kaldığım yeter,
Yetişir onları göremediğim!
(Cevdet Kudret)*

*Ne kılıç yarabilir onu, ne ateş yakabilir.
(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)*

*Tecrübe bölüştürülebilir belki, ama söze sıkıştırılamaz.
(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)*

*Görebilirsin diye sonsuzluğu her yerden iyi
Seçmiş İstanbul'un ufkunda bu kudsî tepeyi.
(Yahya Kemal Beyatlı)*

*Tarihini aksettirebilsin diye çehren,
Kaç fâtihin altın kanı mermerle karışmış.
(Yahya Kemal Beyatlı)*

*"Her kul verebilseydi merâmınca nizam."
(Yahya Kemal Beyatlı)*

Onunla böyle yan yana durabilmeyi, bu sevimli keçilere borçluydu.
(Sevinç Çokum- Ağustos Başağı)

*Bir geçti mi hür boyna, asırlar karamazmış;
Bir secde eden bir daha baş kaldıramazmış!*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Çağrı Beyimin oğlu demem alırım ayağımın altına. Alamam mı?
(M. Necati Sepetçioğlu - Kilit)

2. Tezlik Fiilleri

Asıl fiili üzerine “-I, -U” zarf-fiil eki ile “ ver-” yardımcı fiilin getirilmesi ile yapılır.

aliver-, uzaniver-, yakalayiver-, uyuyuver-, çöküver-, söyleyiver- vb.

*Arabayı buradan çekiversene!
Kitapları masanın üzerine bırakiver.
Bunları buradan aliver.
Bu işi çabucak görüver.
Bu yazdıklarına bir bakiver.*

Sen benim akranım değilsin, deyivedi; otur akranlarınla konuş!...
(M. Necati Sepetçioğlu - Kilit)

Yusuf arabaya doğru yürüdü. fiu keçiler olmasa, Esmâ'yı arabasına alıverirdi.

(Sevinç Çokum - Ağustos Başağı)

*Bir hayal belirir, senin aşınan,
Tutup da silkiver omuzlarından,
Bir kadit olsa da bırak ki bir ân
Seni buselerle koynuna alsın.*

(Ahmet Kutsi Tecer)

Birden ayaklanıverdi donuk bakışları kor kor.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Bir yılan gibi sürünen baykuş bir anda şahlanıverdi.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

"Kerhen göçüverdik ermeden mânâye."

(Yahya Kemal Beyatlı)

Ben şu 'le-i şevkim sönüversem hiçim

(Yahya Kemal Beyatlı)

3. Süreklilik Fiilleri

Asıl fiil üzerine "-A" zarf-fiil eki ile "dur-, kal-, gör-, gel-" yardımcı fiillerinin getirilmesi ile yapılır: *gidedur-, şaşakal-, süregör-, olagel-, kalakal-, bekleyedur-* vb.

Bu durum süregeldikçe bu iş çözüme ulaşmaz.

Sen gidedur ben geliyorum.

Çocuğu evde alıkoydum.

Gördüklerinin karşısında kalakaldı.

Sen okuyadur o gelir.

Çocuğa yüz vermeyegör bir daha önünü alamazsın.

Ben istediğimi yapıyorum o söylenedursun.

Ankara'ya ulaşamadıkları hâlde, Sivas köylülüğüne de dönemez bu adamlar, iki yere de yakışgelmezler gayri!

(Emine Işınsoy - Canbaz)

Olur tesadüf değil, Büyükada iskelesinde karşı karşıya geçince şaşırakaldım.

(Refik Halit Karay - İstanbul'un Bir Yüzü)

Ona bir kitap vereceğim

*Rahatı kaçırmak için
Bir öğrenegörsün aşkı
Ağacı o vakit seyredin.*

(Melih Cevdet Anday)

Felek oyun etmişti onlara, yiğitlerde ikisi uyuyakaldı.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

İnsanın ayağı kaymayagörsün uçurumun dibinde bulur kendini.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

“Bakakalırım giden geminin ardından”

(Orhan Veli Kanık)

“Nis karnavalda eğlenedursun.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Târih ezeli sânine destan yazadursun
Bayram yaratır yaşlı gönüllerde cülusun!*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Ko sürtedursun kendi elemleriyle
Bu kadar giyinilir ancak alınteriyle*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

4. Yaklaşma Fiilleri

Asıl fiil üzerine “-A” zarf-fiil eki ile “yaz-” yardımcı fiilinin birlikte kullanılmasıyla meydana gelir.

düşeyaz-, öleyaz-, boğulayaz-.

Sokakta koşarken düşeyazdım.

*Gördüğüm manzara karşısında korkudan öleyazacaktım
İstanbul’un sığağından ve neminden bayılayazacaktım.*

5. Yan Tasvir Fiilleri

Bu fiiller, “-Ip, -Up,” zarf-fiil eklerini taşıyan bir fiille yardımcı fiilden meydana gelir.

sürüp git-, yiyip iç-, atıp tut-, apışıp kal-, koşup dur-, gidip gel- vb.

Fırtına, her tarafı kasıp kavurdu.

Öğretmen, bugün derste esip durdu.

Olan olaylar karşısında apışıp kaldım.

Çocuk, dediklerime aldırış etmeden çekip gitti.

Yankaları sürüp gider her sesin.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Bütün varlıkları bir tufan silip süpürecek.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Gecekondu, apartmandaki kapıcılar “gibi”nin girdabında boğulup kalmamak için çırpınıp dururlar.

(Emine Işınsu - Canbaz)

Biz Ankara'ya bir şeyler alalım diye geldik, asıl Ankara bizden bir şeyler çalıp götürüyor.

(Emine Işınsu - Canbaz)

Birçok zamanın anıları onun not defterleri için söylediklerine benzeyerek ya geçip gider, ya hep sararıp tozlanıp kalırdı.

(Selim İleri - Not Defterleri)

Bir alev şarkısı hâlinde geçerken o peri

Kül olup kaldı hayâlimde onun nağmeleri

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Bir bağıryanık tekneden Allah'ı gören Nuh,

Dünyâ gamı tûfan kesilip gelse baş eğmez

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Sevdiklerim göçüp gidiyorlar birer birer,

Ay geçmiyor ki almıyayım gamlı bir haber

(Yahya Kemal Beyatlı)

IX. İSİM-FİİL GRUBU

İsim-fiil eklerini alan bir fiil ile onu anlamca tamamlayan kelimelerden oluşan kelime grubudur. Bu gruplar, mastar ekleri de denilen ve fiilden isim yapan “-mAk, -mA, -İş, -Uş” ekleri ile kurulur. Grubun ana ögesi olan isim-fiil, sonda bulunur. Yardımcı ögeler isim-fiilin önünde yer alır. Bunlar, yargı bildirmez. Alacakları bazı çekim eklerinden sonra cümle ögesi olurlar. Özne için çekim eki alma zorunluluğu yoktur. Grubun vurgusu isim-fiilden önceki öge üzerindedir.

Sınav kazanmak kolay bir iş değildir.

Çocuk yetiştirmek oldukça sorumluluk ister.

Roman yazmak yetenek ister.

Yarışlarda birinci gelme, bütün yarışmacıların başlıca gayesidir.

Sınavların sonucunu tahmin edebilme zor değildir.

İstanbul Boğazı'nın bir tarafından diğer tarafına yüzebilme zordur.

Kalabalıklardan sakın yerlere kaçış insanları rahatlatır.

Doyasıya yiyeş bazen insanlara rahatsızlık verir.

Uzun bir ayrılıktan sonra eve dönüş kolay olmadı.

1. Bu grupta isim-fiilin yeri -diğer filimsi gruplarında olduğu gibi- şiirde ve konuşmada değişebilir.

“Seni istikbâl için önce gelmek cihana

Ve başkasından almak sonra geliş müjdeni.”

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

“Bir âb kenarında idim yâr ile tenha

Mehtâb görünmekte, şafak olmada peyda.”

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

“Günler kısaldı, Kanlıca'nın ihtiyarları

Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları...”

(Yahya Kemal Beyatlı)

2. Ortak bir isim-fiille kurulmuş sıralı gruplarda, isim-fiil ekini taşıyan kelime, en son grupta yer alır.

"Göçebelikten yerleşik medeniyete, Şamanlıktan İslâmiyete geçiş."
(Mehmet Kaplan)

"Kapağı çiçeğe, Anjel'i koltuğa, kendisini yine kendisine benzetmek."

(Hüseyin Rahmi Gürpınar - Mürebbiye)

"Yüzüne hazin bir letafet, vücudunun her uzvuna kelimelerin tesirlerine uygun bir kırıklık döküklük vermek."

(Hüseyin Rahmi Gürpınar - Mürebbiye)

3. Bu grup, cümle ve kelime grupları içinde isim görevinde bulunur.

"Pembe Hanım'ın kaza geçirmesi beni çok üzdü."
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

"Kadının sesinde ağlamaya yakın bir titreme belirmişti."
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

"Bu kuvvetle izin isteyenleri tutmak âdetimiz değildi."
(Emine Işınso - BuKağı)

"Sevdiği oyunları oynamak içini yakıyordu."
(Attila İlhan - Bıçağın Ucu)

4. İsim-fiil grupları, cümlede bazı çekim ekleri alarak özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı ve yüklem olarak görev alır.

Öğrenciler, yeniden tercih yapmak istemediler. (nesne) Zorluklara göğüs germek istedim. (nesne)

Kahkahayla gülmek bazen insanı rahatsız eder. (özne)

Hızlı yürüyüş kalbi yorar. (özne)

Sahip olduğu şeylerle yetinme bir erdemdir. (özne)

Gece gündüz kitap okumaya başladı. (yer tamlayıcısı)

Tekrar iyi görmeye başladı. (yer tamlayıcısı)

Ölmek kaderde var yaşayıp köhnemek hazin

Bir çare yok mudur buna yâ Rabbe'l-âlemîn (özne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

Hulyalı mavilikte bir ani parıldayış

Tek bir dakika sürmedi, kayboldu, sır gibi. (özne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

Eğer yağmur Allâhın gözyaşları olaydı

Bir lâhzada dünyâyı sele vermek kolaydı! (özne)

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

“İhtiyarın mika gibi parıl parıl ve kesici bakışı, genç kadını biçiyor sanki.”(özne)

(Attila İlhan - Bıçağın Ucu)

“Birdenbire hissettim ufuktan bir atılma.” (nesne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Asla göze çarpmak, öne çıkmak istemiyordu.” (nesne)

(Emine Işınso - Bukağı)

“Şu son on yıl içinde Yeni Turan kadınlarının çalışmasını görüyorsun.”(nesne)

(Halide Edip Adivar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

Bir fetih camii yapmak dilemiş İslâm'a (nesne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

Sonsuzluğun sırrına ererek bir denizde
Sonsuzluğu yaşatmak istedik sevgimizde, (nesne)
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Ancak sen o zinciri söküp kırmayı bildin;
Gökten geniş alnınla ne taptın, ne eğildin (nesne)
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

"Hiç dönmemek ölüm gecesinden bu sâhile,
Bitmez bir özleyiştir, ölümden beter bile." (yüklem)
(Yahya Kemal Beyatlı)

X. SIFAT-FİİL GRUBU

Bir sıfat-fiil eki ile onu anlamca tamamlayan kelimelerden oluşan yapıya sıfat-fiil grubu denir. Bunlar, isim ve özellikle de sıfat olarak kullanılır. Sıfat-fiilin en çok kullanılan eklerinden olan "-dIk, -dUk, -AcAk," ekleri, genellikle iyelik eklerini alır. Grubun asıl ögesi sıfat-fiil sonda bulunur. Diğer ögeler, grubu oluşturan ekin önünde yer alır. Bunlar da diğer fiilimsi grupları gibi yargı bildirmez. Sıfat-fiillere, fiil kiplerinin isim ve sıfat olarak kullanılışı denebilir.

İsimleşen sıfat-fiiller: Yazar, dolmuş, yiyecek, giyecek vb.

Sıfat olarak kullanılanlar: *Yiyecek* (yemek), *susamış* (toprak), *ölmüş* (adam), *birikmiş* (para), *okumuş* (insan), *görülmemiş* (iş) vb.

Bu grupta vurgu, sıfat-fiilden önceki öge üzerindedir.

Yardımcı öge + Sıfat fiil = Sıfat -fiil grubu

-An

-r /-Ar

-dIk/ -dUk

-mAz

-mİş /-mUş

-AcAk

-AsI

*Artık sevilmediği yüzüne söylenen bir ihtiyar âşık gibi karılmış.
Yedisinde babasının eteği dibinde namaz kalan çocuk
Başları saygılı saygılı öne eğik / geçen (çocuklar)*

Müphem düşünceler içinde geçen saatler insanı vücut yorgunluklarından ziyade eziyor. Dün gece odama döndükten sonra yük altında bunalmış bir hamal kadar baygın uyudum .

(Reşat Nuri Güntekin)

Kalabalık, mayıs bayramına getirilmiş bir mektep alayı gibi bir zaman için buraya neye geldiğini unuttu.

(Reşat Nuri Güntekin)

“Fesin altında gölgeli, çökük / duran (yüzü)”

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Uykudan uyanışında devam / eden (bir rüya).”

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Teşkilatımızı dünyaya birer örnek gibi / gösteren (adam).”

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

“Yalnız günün bu saati için / yaşayan (insan).”

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Huzur)

“Kendi başına / işleyen (alet).”

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Huzur)

1. Kelime grubunda sıfat-fiil ekini taşıyan kelimenin yeri konuşma ve şiirde değişebilir.

Bir yoldu parıldayan gümüştan

Gittik, bahsaçamadık dönüştan

(Yahya Kemal Beyatlı)

İstanbul'da bir sevdiğim vardı

Keçi yavrusuna benzer.

(Cahit Külebi)

2. Sıfat-fiil grubu, cümlede isim ve sıfat olarak görev yapabilir.
Giden gelmez(isim), düşün kalkmaz(isim)

Seven ve inanmış insanların gün doğuşunda aydınlanan yüzleri (sıfat)

“Bütün şiddetini artıran hücumlar.” (sıfat)

(Ahmet Hamdi Tanpınar - *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*)

“Sonu cemiyete dayanan realiteler.” (sıfat)

(Ahmet Hamdi Tanpınar - *Huzur*)

“Tepenin üstünde parlayan yıldız.” (sıfat)

(Sevinç Çokum - *Bizim Diyar*)

“Bir ara binip dörtnala Kosova’ya doğru gittiğini görür gibi oldu.” (isim)

(Sevinç Çokum - *Bizim Diyar*)

“Ellerinin ve ayaklarının soğuduğunu duyuyordu.” (isim)

(Peyami Safa - *Bir Tereddütün Romani*)

“İnsanlar, onun yüzünün güldüğünü o vakit gördüler.” (isim)

(İskender Pala - *Babilde Ölüm İstanbul’da Aşk*)

3. Sıfat-fiiller, cümle içerisinde çeşitli çekim eklerini alarak özne, nesne, yer tamlayıcısı ve yüklem görevlerinde bulunur.

Çok çalışan başarılı olur. (özne)

Hızlı koşan yorulur. (özne)

“Havanın soğuduğunu hissetti.” (nesne)

“Pencereden görüldüğünü fark etti.” (nesne)

Yanarım, ey kalem uğrunda ömür verdiğime

Geri ver ey kılıç, artık bana mısralarımı! (yer tamlayıcısı)

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

“Tabakasını uzattığı zaman tırnaklarının itina ile parlatılmış olduğuna dikkat ettim.” (yer tamlayıcısı)

(Halide Edip Adıvar - Ateşten Gömlek)

Hüznü bir zevk edinenler yaşıyorlar burada

Kaldım onlarla bütün gün bu güzel rü'yada. (özne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Rıhtımda kalanlar bu seyâhetten elemli.” (özne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Görmüş İstanbul'a yüz bin meleğin uçtuğunu.” (nesne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

4. Sıfat-fiiller, birleşik kelime yapmaya elverişli olduğundan, dilimizde bu yolla yapılan pek çok kelime vardır.

Abdestbozan, ağaçkakan, başbakan, bilgisayar, cankurtaran, kardelen, oyunbozan, konuksever, vatansever, çöpçatan, yardımsever vb.

5. Bu grupta vurgu, sıfat-fiilden önceki öge üzerindedir.

XI. ZARF-FİİL GRUBU

Zarf-fiil grubu, bir zarf-fiil eki ile ona bağlı ögelerin oluşturduğu kelime grubudur. Bu yardımcı ögeler, zarf-fiili anlam bakımından niteler, açıklar ya da tamamlar. Bunlar, fiillerin hâllerini gösteren şekiller olduğundan isim sayılmazlar. Bu yapılarda şahıs ve zaman kavramı yoktur. Genellikle sonda bulunur ve yargı bilmezler. Bu gruplar, cümlede zarf görevi yapar.

Yardımcı öge + Zarf fiil = Zarf fiil grubu

-InCA /-UncA

-ArAk

-dİlkÇA / -dÜkÇA

-mAdAn

-İp /-Up

-All

-ken

"-A, -I, -U" Fiil tekrarında ve birleşik fiil yapımında kullanılır.

Hayaline çılgın çılgın bakarken

Kapanası gözümü kan bürüyor.

(Recaizâde Mahmut Ekrem)

Dünyâ-yı dünü bahşederek dünyevîlere

Dîvân-ı Cem'de rind-i ser-âzâd olun dedi.

(Yahya Kemal Beyatlı)

Anahtar deliğinden bakmayı düşünürken sıçradı.

(Peyami Safa)

Bahçeye giderken Selmin'le karşılaştı.

(Peyami SAFA)

"Paris seyahatim türlü engellerle karşılaşp durdu.

(Emine Işinsu - Bucağı)

"Tozlu sarmaşıklarla kaplı duvarın önünde ney sesini duyunca." Şaşırdı.

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

"Ansızın mıknaatlı bir çekim kuvvetine kapılarak." ilerledi

(Atilla İlhan - Bıçağın Ucu)

"O kadar halkı sevkedip yer yer."

(Yahya Kemal Beyatlı)

"Kökü toprakta kalıp kendi kesilmiş ağacı."

(Yahya Kemal Beyatlı)

1. Hâl ekleriyle birleşen bazı sıfat-fiiller, zarf-fiile dönüşür.

*Sudur akar kendi bildiğince.
Bize geldiğinizde söylemişsiniz.
Her gördükçe sorar.
Her gördüğünde alır.*

*“Her günün ufkunu sardıkça gece.”
Dediler belki son akşamdır bu
(Yahya Kemal Beyatlı)*

*“Dili Fransızcaya yatmadığından, ne dayanılması güç bir iş-
kence olurdu.”
(Attila İlhan - Bıçağın Ucu)*

*“Gür sesi avluyu, selamlığı doldurduğunda, Rifat hemen siner,
dururdu.”
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)*

*“Kalkıp sofaya fırladığında halasıyla karşılaştı.”
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)*

*“Yine de Rifat atına binmeye davrandığında, öfkesinde azalma
olmamıştı.”
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)*

*“Yalnız, komodinin üzerindeki abajur yandığında, odada ışık
çok az.”
(Attila İlhan - Kurtlar Sofrası)*

*“Yıkıp tıraş oluncaya kadar saat sekiz olduğundan doğru ye-
mek odasına gittim.”
(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)*

“İkisi de musikiyi, edebiyatı çok sevdiğinden birbirleriyle sık sık buluşuyorlardı.”

(Halide Edip Adivar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

“Kazanacağından emin olmadıkça, kumar oynamak deliliktir.”

(Attila İlhan-Kurtlar Sofrası)

2. “-r /-mAz”, “-dI, -tI /mI”, “-dU, -tU / mU”, “-dI, -tI; -dU, -tU / -AlI”, “-dI, -dU /-AsI” ve benzeri yapılardaki fiil kalıpları, zarf-fiil grubu işlevindedirler.

Çocuğu görür görmez yakaladı.

Gurbete gitti gideli gelmedi.

Biz kendimizi bildik bileli bu işle uğraşıyoruz.

Hava karardı mı içime bir burukluk çöker.

Bu adam mahalleye geldi geleli bir türlü huzur bulamadık.

Kış mevsimi bir geldi mi gitmez, çocuğum.

Sonsuz gece başlayınca, bitmez, çocuğum.

(Arif Nihat Asya)

Benden söz açıldı mı

Önce kitaplarımın sayısı söylenecek

(Rifat Ilgaz)

dumanlı dağların çobanı garip yıldız

ciğerim parçalanır dağlarda akşam oldu mu

garibim zincirlerim boynuma ağır gelir

anacığım ağlamaya durdu mu

kör talih bu kimi gider kimi kalır

ben ölmeylen kahpe dünya yıkılır

(Attilâ İlhan)

“İnsanlar yaşlandı mı, geçmişteki hatıraları unutulur”.

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Bir parıltı gördü mü gözler hemen dalıyor”

(Faruk Nafiz - Han Duvarları)

“Bu mektubun önünde imzayı görür görmez kim bilir ne kadar şaşıracaksın.”

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

3. “-dI, -dU; -tI, -tU / -mAdI,” “-dI, -dU; -tI, -tU / -AcAk” kalıplarıyla oluşan kelime grupları zarf-fiil gibi değerlendirilir.

Bu işe girdim girmedim bir türlü huzur bulamadım.

Çocuk koştu koşmadı yere yığıldı.

Geldi gelmedi şikâyet etmeğe başladı.

Güneş battı batacak.

Gömleğin düğmesi koptu kopacak.

4. Konuşmada ve şiirde, zarf-fiil grubu öğelerinin yeri değişebilir.

Bütün sevgileri atıp içimden,

Varlığımı yalnız ona verdim ben,

(Ahmet Kutsi Tecer)

Seni zambak gibi gördükçe açık pencerede

Gül açar bahtımın evvelki hazanlık korusu

(Cenap Şehabettin)

Kandilli yüzerken uykularda,

Mehtabı sürükledik sulara

(Yahya Kemal Beyatlı)

Seyrederken ilerde kaybolan trenleri,

Ufukta mendil gibi sallanan yelkenleri,

Keder kalbimi sıcak bir kurşun gibi deler.

(Yaşar Nabi Nayır)

Vurdukça efelerin yere çıplak dizleri,

Sarsıntıdan dağların uçuyor benizleri!...

(Yusuf Ziya Ortaç)

*Şevkinle her harabe olurken birer saray,
Meyhaneden güneş yaratırsın, kadehten ay.*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Semt-i re'sinde titresin ruhum
Sen okurken bu şi'r-i mahzûnu
Hâk içinde tebâh olurken ben.*
(Cenap Şehabettin)

*"Yükselerek kuş gibi Balkanlar'a."
(Mehmet Akif Ersoy)*

*Bir ihtiyar yalnız dinleyip bidayette;
"Mahalle mektebi lâzım!" demiş nihayette.*
(Mehmet Akif Ersoy)

*Kadınlar, çocukların tutarak ellerinden,
Bir inilti hâlinde geliyordu derinden.*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Geçen akşam eve geldim. Dediler:
Seyfi Baba Hastalanmış, yatıyormuş.
-Nesi varmış acaba?
-Bilmeyiz, oğlu haber verdi geçerken bu sabah.*
(Mehmet Akif Ersoy)

*Mumlar ışık verince bir paravan ardına,
Bir günah akşamının kızılşan sesleri
Kan akıttı dişi bir güvercin kanadına.*
(Halit Fahri Ozansoy)

*Daldıkça geniş göklere kartal kanadıyla,
Her saniye, altımdaki dünyâ küçülürdü.*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Yer, gök bana hayrette sanırdım bu uçuştan;
Koştukça yoruldum heyecandan heyecana...*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Ezeli şi'ri yazdıkça tabiatte bahar,
Düşünürdük ki tabiatte olan, sende de var!*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

5. Arka arkaya sıralanan zarf-fiil gruplarında, grubu oluşturan ek ya da eki taşıyan kelime en son grupta yer alır.

Şimşek çakar(ken), gök gürleri(ken), yağmur yağarken kutsal kitaplar okunmaz.
(Cemil Meriç- Bir Dünyanın Eşiğinde)

Burada doğduğunu (söyleyerek), burada büyüdüğünü söyleyerek beni dinlemek istemedin
(Cemil Meriç- Bir Dünyanın Eşiğinde)

"Bazen bir türbe önünde, bazen bir cami kapısında durup, içi korkuyla dolu etrafını saran bir sükûtu dinliyordu."
(Yakup Kadri Karaosmanoğlu - Kıralık Konak)

6. Bazı zarf-fiil grupları, cümlede tarz, hâl, bağlama gibi işlev üstlenirler.

"Arabasını alıp Soğanağa'da yeni taşındığı konak yavrusu evine götürdü."
(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

"Ve zengin olunca bana düşman oldu."
(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

"Adam ayakkabılarını çıkartmadan, büyük halılar üzerine basa basa merdivene yöneldi."
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

7. “-A, -I, -U” zarf-fiil ekleri ya ikileme gruplarında kullanılarak fiilleri zarfa dönüştürür ya da asıl fiil ile yardımcı fiillerin arasına girerek onları birleştirip *tasvir fiilleri* meydana getirir.

Koşa koşa (yoruldu), yaza yaza (usandı), bile bile (katlandı)

*Bana sormayın böyle nereye
Koşa koşa gidiyorum
Alnından öpmeğe gidiyorum
Evleri balkonsuz yapan mimarların.*
(Sezai Karakoç)

*Ömrünüz taş olsa da gide gide yorulur,
Bir gün ölüme çıkar bu yolun kıvrımları.
Ne kaldırımlar kadar seni anlayan olur,
Ne senin anladığın kadar kaldırımları...*
(Necip Fazıl Kısakürek)

*Allah'ın on pulunu bekleye dursun on kul;
Bir kişiye tam dokuz, dokuz kişiye bir pul*
(Necip Fazıl Kısakürek)

*Uzanıverse gövdem taşlara boydan boya,
Alsa bu soğuk taşlar alnımdaki ateşi.*
(Necip Fazıl Kısakürek)

8. Grubun vurgusu zarf-fiilden önceki öge üzerindedir.

XII. SAYI GRUBU

Dilimizde sayılar, tek kelime (*bir, üç, beş, sekiz, dokuz*); sıfat tamlaması (*iki yüz, beş yüz, yirmi bin, altı bin, üç milyon, beş yüz milyon, bir milyar, beş trilyon*); sayı grubu (*yirmi bir, kırk üç, doksan beş, beş yüz on, bin dört yüz elli üç, bin sekiz yüz seksen bir*) olmak üzere üç şekilde karşılır.

Basamak sistemine göre sıralanmış sayı isimleri topluluğuna *sayı grubu* denir. Grupta sayılar ek almadan birleşir. Sayıların sıralanışı büyükten küçüğe doğru olup, küçük sayı sonda bulunur. Vurgu küçük sayı üzerindedir. Bu grupta sayılar ayrı yazılır.

Sayı grubunda milyona kadar iki, milyonlu sayılar üç, milyarlı sayılar ise dört ögelidir.

- Milyona kadar > *yirmi / sekiz*
beş yüz / otuz beş
iki yüz bin / dört yüz elli
- Milyonlu > *beş milyon / yedi yüz elli bin / altmış beş*
bir milyon / sekiz yüz bin / iki yüz elli
- Milyarlı > *iki milyar / üç yüz milyon / yedi yüz bin / kırk iki*

Bin dokuz yüz kırk iki baharıydı.
Bahçeli pencereler önünde geziyorduk,
Gözlerimiz buluşuyordu, ürperiyordum
Gökyüzü maviydi, mendili maviydi..
(Celal Sılay)

Haziran üstümüzde dal dal
Moda çevremizde renk renk
İstanbul bin dokuz yüz elli beşinde
Çimenler altımızda sık sık
Bulutlar altımızda seyrek
(Celal Sılay)

1. Sayı grupları, bir başka sayı grubu ya da sıfat tamlamasından oluşabilir.

Bir trilyon dokuz yüz kırk bir milyar altı yüz altmış milyon yedi yüz elli bin dokuz yüz seksen bir: Sayı grubu

Bir trilyon: Sıfat tamlaması
Dokuz yüz kırk bir milyar: Sıfat tamlaması
Dokuz yüz kırk bir: Sayı grubu
Dokuz yüz: Sıfat tamlaması
Kırk bir: Sayı grubu
Altı yüz elli milyon: Sıfat tamlaması

Altı yüz elli: Sayı grubu
Altı yüz: Sıfat tamlaması
Yedi yüz elli bin: Sıfat tamlaması
Yedi yüz elli: Sayı grubu
Yedi yüz: Sıfat tamlaması
Dokuz yüz seksen bir: Sayı grubu
Dokuz yüz seksen: Sayı grubu
Dokuz yüz: Sıfat tamlaması

2. Sayı grupları, söz diziminde *sıfat* ve bazı çekim eklerini alarak da *isim*, *sıfat*, *yer tamlayıcısı* ve *yüklem* görevini üstlenirler.

"Mevlevî kalığında on iki çocuk sıra ile arkalarına dizildiler." (sıfat)
(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

"On iki saat sonra acele bir telgraf aldım." (sıfat)
(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

"Daha on üçünde bir kız." (isim)
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

Gece, Leylâ'yı ayın on dördü, (İsim)
Koyda tenhâ yıkanırken gördü.
(Yahya Kemal Beyatlı)

Binbir kıyı, binbir tepesiyle
Binbir gecesiyle. (sıfat)
(Yahya Kemal Beyatlı)

Aradan elli dokuz yıl geçti.
Âh o sabit bakış el'an yaradır kalbimde. (sıfat)
(Yahya Kemal Beyatlı)

"Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş tarihi bin dokuz yüz yirmi üçtür." (yüklem)

Ayrılıp hoş geçen bu rü'ya'dan

Uğradık bin dokuz yüz on dörde. (yer tamlayıcısı)

(Yahya Kemal Beyatlı)

Üç yüz altmış beşe bölmüşler azâb ejderini;

Senenin her günü, bir pençesi olmuş kaderin... (yer tamlayıcısı)

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Yaşı tastamam kırk birdir. (yüklem)

"Benim bildiğim on dördtür efendim." (yüklem)

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

"Saat on bir, ben gidiyorum." (Yüklem)

(Halide Edip Adivar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

Grubun vurgusu küçük sayı üzerindedir.

XIII. ÜNLEM GRUBU

Bu grup, bir seslenme edatı (ünlem) ile bir isim ögesinden oluşan kelime grubudur. Ünlem (*a, ey, ah, hey, hay, bre, mere, yâ, yâhu, be, ayol vb*) başta, isim sonda bulunur. Kısaca ünlem, tamlayan; isim, tamlanan durumundadır. İsim ögesi tek kelime veya kelime grubu olabilir. Grubu oluşturan ögeler, araya herhangi bir ek almazlar.

A / kardeşim!

Bre /adam!

Ay / oğul!

Be /canım!

A / gözümün nuru!

Ey / Türk gençliği!

Hay / Dirse Han.(Dede Korkut)

Mere / anıvur ne hayfumuz kaldı. (Dede Korkut)

1. Bu grupta isim ögesi, bir kelime veya bir kelime grubu olabilir. Ünlem (tamlayan, belirten, tâbi olan) başta; isim, (tamlanan, belirtilen, tâbi olunan) sonda bulunur.

Hey / güzel Allah'ım! (isim ögesi, sıfat tamlaması)

A be / tazecik kız! (isim ögesi, sıfat tamlaması)

Bre / Şehime Hanım! (isim ögesi, unvan grubu)

A / gönül!

Ya / Rabbî!

“Ey / hanımlar, beyler!”

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

“Ey / sâde-dil! Bu bahsi hayatında böyle bil!”

(İsim ögesi, sıfat tamlaması)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Hey / Nuri Efendi, aziz ustam! nur içinde yat.”

(İsim ögesi, unvan grubu, sıfat tamlaması)

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

“Ey / bütün büyüklüğü ihata eden!”

(İsim ögesi, sıfat-fiil grubu)

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Huzur)

“Ey / güzel gök, yurdun yeşil tarlaları!” (İsim ögesi, sıfat tamlaması, belirtili isim tamlaması, sıfat tamlaması)

(Halide Edip Adivar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

“Ah / ciğerimin kanı, gözümün nuru!”

(İsim ögesi, belirtili isim tamlaması, belirli isim tamlaması)

(Ahmet Hamdi Tanpınar - *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*)

“Ey / Yeni Turan, sevgili ülke!”

(İsim ögesi, sıfat tamlaması, sıfat tamlaması)

(Halide Edip Adivar - *Yeni Turan ve Raik'in Annesi*)

“Ey / nâz ü işve velvele-i şân olan sana”

(İsim ögesi, bağlama grubu)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Ey / tatlı ve ulvî gece, yıllarca devam et.”

(İsim ögesi, sıfat tamlaması)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Ey / Tûr'dan kelâm-ı ilâhîyi gûş eden.”

(İsim ögesi, sıfat-fiil grubu)

(Yahya Kemal Beyatlı)

Ey köyleri hudûda bağlayan yaşlı yollar,

Dönmeyen yolculara ağlayan yaşlı yollar!

Ey garip çizgilerle dolu han duvarları,

Ey hanların gönlümü sızlatan duvarları...

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

2. Ünlem grupları, cümleye ahenk ve etkili bir anlatım tarzı katmalarına rağmen, cümlelerin kuruluşuna öge olarak katılmaz. “Cümle dışı unsur” olarak cümlelerin herhangi bir yerinde bulunabilir.

"Kış çöktü üzerimize bre Rıfat."

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

"Sen ne söylersin, bre Haşim?"

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

"Ee adamım ne var ne yok."

(Emine Işinsu - Bukağı)

"Ey gönül gel Hakka giden mâhı bul."

(Emine Işinsu - Bukağı)

"Ey suyun sesinden anlayan bağlar,

Ne söyler şu dağa çoban çeşmesi?"

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Ey bulutları uçuşan gök,

Kokusunu duyduğum bahar,

Ey gözden saklı tabiat

Beklemek neye yarar?

(Ziya Osman Saba)

"Ey gönül fecre az zaman kalıyor!"

(Yahya Kemal Beyatlı)

"Ey gül sükûta varmağı emreyle bülbüle."

(Yahya Kemal Beyatlı)

3. Ünlem gruplarında vurgu, asıl öge olan ünlem üzerindedir.

XIV. BAĞLAMA GRUBU

İki ya da daha fazla isimin sıralama, bağlama, karşılaştırma ve denkleştirme bağlaçları (*ve, ile, dahi, ilâ, ya, yahut, veyahut, fakat, ama, değil, ya... ya, hem... hem, ne... ne, dA... dA vb.*) ile oluşturduğu kelime grubudur. Ögeler, şeklen ve eşit olarak birbirine bağlanır. Her öge kendi vurgusunu taşır ve vurguları eşittir.

Yusuf ile Züleyha, mai ve siyah, elma ve armut, seksen ilâ doksan, Leyla ile Mecnun, o ve diğerleri, hem ben hem sen, ne o ne bu, adam da köpeği de vb.

Ayşe ile Fatma, et ve tırnak gibidir

“Dar hayâtında ya dost ufku, ya cânân ufku.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Ne beyaz bâkire zambak, ne ateşten lâle.”

(Yahya Kemal Beyatlı)

1. Bağlama grubu öğelerinin her biri, ayrı bir kelime veya kelime grubu olabilir.

Ayşe'nin kalemi ve defteri. (belirtili isim tamlaması)

“Mutlu ve rahat bir yaşam.” (sıfat tamlaması, sıfat tamlaması)

“Yakışıklı ve zengin bir koca.” (sıfat tamlaması, sıfat tamlaması)

Dayımın oğlu ve kızı, okulun içi ve dışı. (belirtili isim tamlaması, belirtili isim tamlaması)

Okuduğum gazetenin ekonomi ve spor sayfası. (sıfat tamlaması)

İstanbul Üniversitesinin öğrencileri ve öğretim elemanları. (belirtili isim tamlaması, belirtisiz isim tamlaması.)

“Amcamla ben ve harbiye nazırı.”

(bağlama grubu, belirtisiz isim tamlaması)

(Halide Edip Adivar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

“Yalnız onundu koskoca meydan ve manzara!” (isim)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Gönlüm, dilim, kanım ve mizâcımın sizdenim.” (isim)

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Hür ve engin vatanın hem gece, hem gündüzüne.” (sıfat)

(Yahya Kemal Beyatlı)

2. Grubu oluşturan ögeler, ikiden çok ise “ve” bağlacı en son iki öge arasında yer alır. Diğer ögeler virgülle ayrılır.

Çorba, su ve ekmek

Doğar, yaşar ve ölürler “Duraksama, korku ve acı.”

(Halide Edip Adivar - *Yeni Turan ve Raik’in Annesi*)

“Seyrek dizili evler, keçiler, mezarlık, kilise ve bir de minaresi yıkık bir cami.”

(Sevinç Çöküm - *Bizim Diyar*)

“Kayzer bıyık, tıraşlı ense ve manikürlü parmaklar”

(Attila İlhan - *Bıçağın Ucu*)

3. Şiirde, ikiden fazla isim ögesiyle kurulan bağlama gruplarında, en sonda yer alan ögeler arasına ölçü gereği “ve” bağlacı konmaz; “virgül” konur.

“Gök sarı, toprak sarı, çıplak ağaçlar sarı.”

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*“Bu ıslıkla uzayan, dönen, kavrılan yollar,
Uykuya varmış gibi görünen yılan yollar,
Başını kaldırarak boşluğu dinliyordu.”*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*“Düşün ki, haşır olan kan, kemik, etin
Yaptığı bu tümsek, amansız, çetin
Bu harbin sonunda bütün milletin
Hürriyet zevkini tattığı yerdir”*

(Necmettin Halil)

*“Vezir, molla, ağa, bey takım takım,
Güneşli bir nisan günü ok attı.”*

(Yahya Kemal Beyatlı)

4. "ya... ya, hem... hem, ne... ne, dA... dA, ister... ister, mi...mi, kâh... kâh, ya... yahut vb." bağlaçlarla kurulan kelime gruplarında, bağlaçların bir kısmı isim unsurunun başında, bir kısmı sonunda bulunur. Bağlaçların sayısı, isim unsurlarının sayısı kadardır. Bazen en son kullanılan bağlaçtan sonra anlamı kuvvetlendirmek için "dA" edatı getirilir.

Bu işi ya başaracağız, ya başaracağız.

Ne gelen var, ne giden.

Eli de, ayağı da.

Hem annem, hem babam

Hem annem, hem babam, hem de kardeşim.

Ne babam, ne sen ne de ötekiler

Ekin biçen de bir, sarhoş yatan da.

(Abdurrahim Karakoç)

Daha boş, daha kimsesiz.

(Attila İlhan)

Hem şaşkınlık, hem azarlamanın bıraktığı bir solgunluk.

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

Ya bu yüzden, yahut bu sözler işine gelmediği için.

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

"Ne iriyarıydı, ne kibirli, ne edepsiz."

(Attila İlhan-Bıçağın Ucu)

5. Bağlama grupları, bazen eksiz bazen de çekim eklerini alarak cümlede isim, sıfat, zarf, özne, nesne, yer tamlayıcısı ve yüklem görevinde bulunabilirler.

Ufuk bir tilkidir, kaçak ve kurnaz (sıfat)

(Necip Fazıl Kısakürek)

Leyla vü Mecnun en sevilen eserlerdendir. (Özne)

Babam ile annem birlikte gittiler. (Özne)

"Eleni, yüzüme korkak ve duraksayarak bakıyor." (zarf)

(Halide Edip Adivar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

"Bu düzen ve ihtişam, ancak bir tanrı düşüncesiyle açıklanabilirdi." (özne)

(İskender Pala - Babilde Ölüm İstanbul'da Aşk)

Kitapları ve kütüphaneyi teslim almaya geldim, (nesne)

(İskender Pala - Babilde Ölüm İstanbul'da Aşk)

"Çevresinde toplanan köylüleri ve Muhtarını fark etti." (nesne)

(Buket Uzuner - Gelibolu)

"Bizim çocuklar kâh el çırparak kâh kahkahalar atarak onları seyrediyordu." (zarf)

(Buket Uzuner - Gelibolu)

Bakıyorken bana sâbit ve donuk gözlerle. (sıfat)

(Yahya Kemal Beyatlı)

Fani ömür biter, bir uzun sonbahar olur.

Yaprak, çiçek ve kuş dağılır, târümâr olur. (özne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

Dünyada ne ikbal ne servet dileriz;

Hatta ne de ukbada saadet dileriz.

Aşkan gül açan bülbül öten vaktinde

Yârânla tarab, yâr ile vuslat dileriz (nesne)

(Yahya Kemal Beyatlı)

Sen bir güneşle çerçevenmiş kadar sıcak,

Gün yüzlü, sırma saçlı ve zümriüt bakışlısın! (yüklem)

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Ya gezen bir ölü, yâhud gömülen bir diriyim; (yüklem)

Mumyadır, canlı da, cansız da, bu kabristanda. (özne)

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

XV. KISALTMA GRUPLARI

(Hâl eki almış isimlerle oluşturulmuş kelime grupları)

Kısaltma grupları, iyelik veya hâl eki almış bir isimle başka bir ismin oluşturduğu kelime grubudur. Bunlar, bazı kelime grupları ile cümlelerin kısalması veya kalıplaşması neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu bakımdan bunlara “*kısaltma grupları*” denir. Burada çekim eki almış bir isim, belirten göreviyle kendinden sonra gelen sıfat ya da ismi belirtmektedir. Bu belirtmede de iki isim söz içinde kalıplaşmaya uğrayarak birleşik kelimeler oluşturur. Ögelerinin ek almadığı örnekler de vardır. Bu gruplar, cümlede sıfat ve zarf olarak kullanılır ve ayrı yazılır. Grubu oluşturan ögeler tek kelime olabileceği gibi, kelime grubu da olabilir. Belli başlı kısaltma grupları şunlardır:

1. Yönelme Grubu

Bu grup, yönelme hâli eki almış bir isimle ondan sonra gelen bir isim ya da sıfattan oluşur. Vurgu son öge üzerindedir.

Ayağına çabuk, cana yakın, dile kolay, başa belâ, içe dönük, başına buyruk, sözüne sadık, etine dolgun, keyfine düşkün, keyfe keder, aslına uygun, içine kapanık, boğazına düşkün, ailesine bağlı, sözüne güvenilir, vatanına âşık vb.

Mehlîka Sultan'a âşık yedi genç

Gece şehrin kapısından çıktı

(Yahya Kemal Beyatlı)

“Gitme! Kal!” Sen bu taraf halkına dost insansın

Onların meşrebiğ, iklimi ve ırkındansın.

(Yahya Kemal Beyatlı)

Kaç bahar, bülbüle hasret, güle hasret yaşadık;

Görmedik kaç yaz ufuklarda yarım bir mehtâb.

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

2. Bulunma Grubu

Bulunma grubu, bulunma hâli eki almış bir isim ile ondan sonra gelen bir sıfat ya da isimin oluşturduğu kelime grubudur. Ögeler tek kelime olabileceği gibi, kelime grubu da olabilir. Vurgu son öge üzerindedir.

Yükte hafif, pahada ağır, solda sıfır, yerinde ağır, karada kap-tan, devele kulak, çantada keklik, işinde usta, fırında makarna, sa-handa yumurta, denizde kum bizde para, dörtte üç, ikide bir, arada bir, binde bir vb.

Arada bir çocukluğundan okul yıllarından bir şeyler anlatırdı.

(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

*Hepsi sırtında aba, günlerce
Gittiler içleri hicranla dolu;
Her günün ufkunu sardıkça gece
Dediler: "Belki son akşamdır bu."*

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Sicilya kızları üryan omuzlarında sebû;
Alınlarında da çepçevre gülden efseler,
Yayar bu mahfile âsâbî gevşeten bir bû.*

(Yahya Kemal Beyatlı)

3. Uzaklaşma Grubu

Uzaklaşma grubu, uzaklaşma hâli eki almış bir isimle ondan sonra gelen bir isim ya da sıfatın oluşturduğu kelime grubudur.

İçten pazarlıklı, yandan çarklı, kafadan sakat, ağızdan dolma, anadan doğma, sonradan görme, gözden irak, elden düşme, kıldan ince, kılıçtan keskin, candan arkadaş, kendinden emin, vb.

Böyle kendinden emin, olgun bir adam gibi konuşurken bir an gözleri daldı.

(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

Politikanın dışında, neredeyse tepeden inme, Başvekil'in isteğiyle en yukarıya geliyordu ve herkes bunu konuşuyordu o günlerde...

(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

"Bunların arasında kendiliğinden doğma nağmeler de vardı."

(Peyami Safa, Fatih-Harbiye)

Kıskanıp gizlemiş kaza ve kader

Belki binden ziyade bestesini

(Yahya Kemal Beyatlı)

Ne saâdet! Bu taraflarda her ülfetten uzak,

Vatanın fâtihi cedlerle beraber yaşamak

(Yahya Kemal Beyatlı)

Ben böyle atılmış gibi yurdun bir ucunda,

Sen benden uzak, ben sana hasret?

Her gün alnında zehirden acı rüzgârlar esen,

Gurbet akşamlarının bağı yanık yolcusuyum.

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

4. İsnat Grubu

İsnat grubu, biri diğerine isnat edilen iki isim ögesinden meydana gelen kelime grubudur. Bunlar, ters çevrilmiş bir sıfat tamlaması görünümündedir. İsnat grubunda, isnat edilen öge, kendisine isnat olunan sonra gelir. Kendisine isnat olunan öge iyelik ekli ve bazen de yalın hâlde bulunur. Bu şekilde oluşturulan gruplar genellikle sıfat olarak kullanılır ve ayrı yazılırlar. Grubun vurgusu ikinci öge üzerindedir.

Baş açık, ayak yalın, yürek taş, para peşin, göz kapalı; alnı açık, avarı bozuk, saçı uzun, aklı kısa, başı boş, çenesi düşük, sohbeti tatlı, gözü tok, aslı belirsiz, üstü kapalı, ağzı açık, alnı ak, gönüllü zengin, hatırı sayılır, eli kulağında, dumanı üstünde, aklı havada, eli işte, gözü oynaşta vb.

*Yatıyor boynu bükük, yatıyor benzi uçuk,
Elli asır yaşadı elli yılda bu çocuk!*

(Yusuf Ziya Ortaç)

*Dostların sırtı pek, elin karnı tok,
Gel kara yoldaşım, kara yoldaşım.*

(Necmettin Halil Onan)

Yakası derili, kahverengi haki bir ceket giymişti.

(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

*Yüzü asık gelmişse ne o anlatmak isterdi ne de ben onu daha da
üzecek şeyler söyledim.*

(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

*Dili bir, gönlü bir, imanı bir insan yığını
Görüyor varlığının bir yere toplandığını*

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Ey şimdi ela gözleri süzgün, sesi şakrak!
Kumral saçın üstünde görürsen iki üç ak
Çık kıyту hıyâbanlara, al bir kuru yaprak.*

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Yalnız o kalmış ortada, âsi ve bağı hûn
Bin mağra ağzı açmış ulurken uzun uzun
Sezdim bir âşinâ gibi, heybetli hüznünü.*

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Seni ben bekliyorum, göğsüm açık, bağırm açık;
Hançer ol, göğsüme sapsan; ecel ol, karşıma çık!*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Ey gözlerinin çevresi mor, benzi tutuşmuş,
Akşamladığım yolları yalnız gezen âfet!*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

5. Yükleme Grubu (Belirtme Grubu)

Yükleme grubu, yükleme hâli eki almış bir ismin başka bir isimle meydana getirdiği kelime grubudur. Grubun vurgusu ikinci öge üzerindedir.

Yapılanı tenkî, insanı takdir, suçları af, kitabı tetkik, vatani müdafaa, yüzü aşkın insan, eli darda, gözü yolda vb.

*“Seni istikbâl için önce gelmek cihana
Ve başkasından almak sonra geliş müjdeni.”
Bir nefes dinlenmeden yıllarca koşmak sana,
Aramak her tarafta... bulmamak asla seni.*

*Başka bir şekle koymak her gün güzel yüzünü,
Boyamak gözlerini bir siyah, bir mâviye.
Tek seni hayâl için süzerek batan günü,
Gece mehtaba dalmak, sen de dalmışsın diye.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

6. Vasıta Grubu

Vasıta grubu, vasıta eki almış bir isimle bir başka isim ya da sıfatın oluşturduğu kelime grubudur. Bunlar, cümlede sıfat veya zarf olarak kullanılır. Grubun vurgusu ikinci öge üzerindedir.

Çünkü bizimle birlikte anneler de Ankara'dan ayrılıyordu.

(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

*Konuyla alakalı, sırmayla süslü, çimlerle kaplı, parayla dolu,
zincirle bağlı.*

*Canlı bir yüz bana yaklaştı, mehabette dolu;
Kim bu? Nerden bu geliş? Hangi yolun yolcusu bu?...*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Sarmaşıklarla yüklü vadide;
O kuş en kıyıtı bahçelerde öter*

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Hepsi sırtında aba, günlerce
Gittiler içleri hicranla dolu;
Her günün ufkunu sardıkça gece
Dediler: "Belki son akşamdır bu."
(Yahya Kemal Beyatlı)*

*Mazi yosunla örtülü bir göl ki yok dibi
Mevsim serin ve bahçede yaprak yığın yığın.
(Yahya Kemal Beyatlı)*

*"Bu onun için aciz duygusuyla mütefarık ruh hallerinden biri
değildi."
(Peyami Safa, Fatih-Harbiye)*

7. İlgi Grubu

İlgi grubu, ilgi eki almış bir isimle başka bir isimin oluşturduğu kelime grubudur. Kısaltmaya uğramış bir isim tamlaması yapısındadır. Belirtili isim tamlamasının tamlanan kısmındaki iyelik eki, yıpranmaya uğrayarak düşmüştür.

Bizim ev, sizin çocuk, Ayşe Teyze'nin Hasan gibi.

*Bizim arabamız > Bizim araba
Sizin kızınız > Sizin kız
Mehmet'in oğlu > Mehmet'in oğlan*

*Teneşir tahtası üstünde o gün
Bakmaz olmuşlular artık bu bizim dünyaya...
(Yahya Kemal Beyatlı)*

*O zaman anladım ki hükümet kapalıdır,
Bizim iş kaldı dedim...
(Faruk Nafiz Çamlıbel)*

8. Eşitlik Grubu

Eşitlik grubu, eşitlik eki (-cA, -çA) almış bir isimle başka bir isimden oluşur.

Sayınca üstün, gönlünce hareket, insanca muamele, dostça davranış, akıllıca hareket, zekâca üstün, bilinçlice davranış, vb.

Hakikatte Selçuk mimarisi çok defa dince yasak olan heykelin peşinde gibidir.

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

9. Kısaltma Gruplarının Tersi Görünüşünde Olan Kelime Grupları

Bunlar, daha ziyade kelime gruplarının ve cümlelerin kısaltılması, yıpranması sonucunda ortaya çıkan kelime gruplarıdır. Bu yüzden bazılarının belli bir kuralı yoktur.

Eller yukarıda, baş üstüne, silâh elde, parmak tetikte, sağlık Allah'tan, ekmek elden, su gölden, ayak üzengide, git gide vb.

Bunlara ilave olarak yalın ya da çekim eki almış bir isimle, yine çekim ekli bir başka ismin yan yana gelmesiyle oluşmuş, bir tür ikileme sayılabilecek gruplar da vardır.

Baş başa, omuz omuza, el ele, göz göze, burun buruna, yüz yüze, sırt sırta, soluk soluğa, diz dize, kucak kucağa, kol kola, üst üste, alt alta, arka arkaya, yan yana, nefes nefese, kuru kuruya; başa baş, göze göz, dişe diş, teke tek; baştan başa, derinden derine, uzaktan uzağa, gündün güne, elden ele, dilden dile, kulaktan kulağa, derinden derine, akşamdan sabaha, iğneden ipliğe, tepeden tırnağa, baştan ay ağa, sabahtan akşama; ucu ucuna, peşi peşine, günü gününe, boşu boşuna vb.

Aşağıdaki şiirde yer alan kelime gruplarını gösteriniz.

FAHRİYE ABLA

Hava keskin bir kömür kokusuyla dolar,
Kapanırdı daha gün batmadan kapılar.
O afyon ruhu gibi baygın mahalleden
Hayalimde tek çizgi bir sen kalmışsın, sen;
Hayalimdeki geniş aydınbğa gülen
Gözlerin, dişlerin ve ak pak gerdanınla
Ne şirin komşumuzdun sen Fahriye Abla!

Eviniz kutu gibi küçücük bir evdi,
Sarmaşıklarla balkonu örtük bir evdi;
Güneşin batmasına yakın saatlerde
Yıkanırdı gölgesi kuytu bir derede;
Yaz kış yeşil bir saksı pencerede;
Bahçede akasyalar açardı baharla
Ne şirin komşumuzdun sen Fahriye Abla!

Önce upuzun sonra kesik saçın vardı;
Tenin buğdaysı boyun bir başak kadardı;
İçini gıcıklardı bütün erkeklerin
Altın bileziklerle dolu bileklerin,
Açılırdı rüzgarda kısa eteklerin;
Açık saçık şarkılar söyledin en fazla,
Ne çapkın komşumuzdun sen Fahriye Abla!

Gönül verdin derlerdi o delikanlıya,
En sonunda varmışsın bir Erzincanlıya.
Bilmem şimdi hâlâ bu ilk kocanda mısın,
Hâlâ dağları karlı Erzincan'da mısın?
Bırak, geçmiş günleri gönlüm hatırlasın;
Hâtıradaki kalan şey değişmez zamanla,
Ne vefalı komşumuzdun sen, Fahriye Abla!

(Ahmet Muhip Dıranas)

İkinci Bölüm

YARGI GRUPLARI / CÜMLE

Kelimeler, tek tek sadece birtakım nesne, hareket ve kavramları karşılarlar. Bu hâlleriyle bir duygu ve düşünceyi tam anlamıyla anlatamazlar. Bundan dolayı asıl maksat ifade edilmek istendiğinde ise kelimeler, o dilin kuralları çerçevesinde bir araya gelerek anlatılmak istenen duygunun ortaya çıkmasına yardım ederler.

Bazı kelime grupları ise ifadelerde tek kelime gibi işlev üstlenerek sadece bazı kavram, nesne ve hareketleri karşılar. *hasta olmak, ala balık, demir yolu, az demli, odanın duvarı* gibi örneklerdeki belirtme grupları ise tam anlamıyla yargı taşımadıklarından dolayı tek başlarına amaç ve maksadın ortaya çıkması için yeterli değildirler. Bunun yanında bazı kelime gruplarının ise duygu ve düşünceyi hüküm hâlinde ifade ettiklerine şahit olmaktayız: *Betül evden çıktı. Bugün derste cümle çözümlenmeleri yapacağız. Yemyeşil ormanlardan geçtik vb.* İşte bu gruplara *yargı grupları* denir. Yargı grupları, tam anlamıyla bir cümledir.

Dildeki kelimelerin bir grup veya cümle oluşturacak biçimde bir araya gelmelerinin kurallarını, bu grupların cümle içindeki görevlerini, kelimelerin birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle yapılarını inceleyen dilbilgisi bölümüne *söz dizimi* veya *cümle bilgisi* (sintaks) denir. Söz dizimi, dili cümle bilgisi açısından ele alarak inceler.

Dünya dilleri, yapı bakımından farklı gruplarda (çekimli, tek heceli, eklemeli diller) yer alsalar da bu dillerin birçoğu, kelimelerin ve kelime gruplarının dizilişi bakımından benzerlik gösterir. Bunların söz dizimleri kısmen benzerlik gösterebilir de, cümle yapıları bakımından birbirinden farklı yapıya sahiptirler.

Cümle, en dar anlamıyla bir yargı grubudur. İçinde yargının bulunmadığı kelime toplulukları cümle değerinde değillerdir. Bir duygu, düşünce, hareket, olay ve isteği tam bir hüküm hâlinde ifade eden kelime veya kelime dizisine *cümle* denir. Başka bir ifadeyle cümle, söz söylenirken ya da dinlenirken soruya yer bırakmayacak biçimde tam olarak -haber ya da dilek yoluyla- yargı bildiren kelimeler dizisidir.

Kelime grupları, tam bir hüküm ifade etmezken; cümlede bir yargı ve hüküm ifadesi vardır. Bunun için çekimli bir fiil veya ek-fiil ile çekimlenmiş isim cümle için yeterlidir. Çekimli fiil, yargıyı şekle, zamana, mekâna ve kişiye bağlı olarak karşılar. Çekimli fiil ya da "ek-fiil" ile çekimli isim tek başına da olsa cümle değeri taşır.

Güçlüdür, çalışkandır, sağlıklıdır, güzeldir vb. yüklemi isimden oluşan cümle.

Geldi, yapacak, gidecek, yollamıştım vb. yüklemi fiilden oluşan cümle.

Çekimli bir fiil ya da isimden oluşan tek kelimelik bir cümlede iki temel öge bulunur: *Yüklem* ve *özne*.

Bu ögeler, cümlenin ana ögeleri olduğundan bunların varlıkları cümle kuruluşu için yeterlidir.

Türkçede, tam bir cümle, temel ve yardımcı olmak üzere beş öge üzerine kurulur.

Bunlar:

Oluş ve kılış yargısını üzerinde taşıyan öge: **Yüklem.**

Oluştan etkilenen, kılmak eylemini gerçekleştiren öge: **Özne.**

Oluş ve kılışın etkilediği veya oluş ve kılıştan etkilenen öge: **Nesne.**

Oluş ve kılışın gerçekleştiği zamanı, hâli, durumu ifade eden öge: **Zarf.**

Oluş ve kılışın geçtiği veya gerçekleştiği yeri gösteren öge: **Yer tamlayıcısı.**

Cümlede “yüklem ve özne” temel (asıl, ana); nesne, zarf ve yer tamlayıcısı ise yardımcı (tamamlayıcı) öğelerdir. Cümlede, temel öge olan “yüklem” ve “özne”nin kesik cümle ve meçhul fiilli cümleler dışında bulunma zorunluluğu vardır.

Özne, cümlede kelime olarak bulunabileceği gibi “ek” hâlinde de bulunabilir. Diğer öğelerin cümlede bulunması anlatılmak istenen düşünce açısından önemlidir. Bu öğelerin cümlede olma zorunluluğu yüklemine göre değişir.

Cümlede yargıyı üzerinde taşıyan öge yüklemdir. Cümle, çekimli olmak şartıyla tek kelimedenden olabilir. Cümlelerin durumuna göre öge sayısı değişir.

Şöyle ki:

Fırlattı. (y)

Kardeşine / fırlattı (yt +y)

Eline geçirip / kardeşine / fırlattı. (z+yt+t)

Bir şilte / eline geçirip / kardeşine / fırlattı. (n+z+yt+y)

Asiye / bir şilte / eline geçirip / kardeşine / fırlattı. (ö+n+z+yt+y)

Karşılıklı konuşmalarda, sorulara karşılık verilen “*evet*” ve “*hayır*” sözleri birer cümle değerindedir. Bu yapılar da yüklem, bir önceki cümlede yöneltilen soru ile tamamlanır.

- *Çarşıya geliyor musun?*
- *Evet. (Cümlelerin tamamı, “Evet çarşıya geliyorum”dur.)*
- *Yurttan çıkacak mısın?*
- *Hayır. (Cümlelerin tamamı, “Hayır yurttan çıkmayacağım”dır.)*
- *Sınıfını geçtin mi?*
- *Evet. (Cümlelerin tamamı, “Evet sınıfımı geçtim” şeklindedir.)*
- *Tatile çıkacak mısınız?*
- *Evet. (Cümle, “Tatile çıkacağım” şeklindedir.)*

Karşılıklı konuşmalarda; *iyi, kötü, sıcak, soğuk, güzel, çirkin, bu, şu, o* vb. kelimeler ister ek-fiil almış, ister almamış olsun cümle değeri taşıyabilirler. Bu yapılarda da cümle, "evet" ve "hayır"da olduğu gibi bir önceki cümle ile tamamlanır.

-Sağlığımız nasıl?

-İyi (sağlığımız iyidir).

-İşler nasıl?

-Kötü (işler kötüdür).

-O mu daha güzel, şu mu?

-Şu (şu daha güzeldir).

-Hava durumu yarın nasıl olacak?

-Soğuk (hava durumu yarın soğuk olacak).

-Yapılanları nasıl buluyorsun?

-Güzel (yapılanları güzel buluyorum) vb.

Özneler, cümlede kelime olarak yer alabildiği gibi ek olarak da yüklemün bünyesinde bulunabilir.

Ben, bütün zorlukların üstesinden gelirim. [Özne, kelime olarak bulunmaktadır. (ben)]

Sen, benim için çok kıymetlisin. [Özne, kelime olarak bulunmaktadır. (sen)]

Bu işi mutlaka başaracağız. [Özne, ek olarak bulunmaktadır. (-ız Çokluk, 1. Şahıs)]

Ülkelerine son derece bağlıdırlar. [Özne, ek olarak bulunmaktadır. (-lar, Çokluk 3. Şahıs)]

Kurallı bir cümlede yüklem daima sonda bulunur ve genellikle vurgu bu öge üzerindedir. Diğer ögelerin belli bir sırası yoktur. Özellikle vurgulanmak istenen öge yükleme yaklaştırılır.

Oğuz o akşam evde kaldı. (Vurgulanan öge yer tamlayıcısı)

O akşam evde Oğuz kaldı. (Vurgulanan öge özne)

Oğuz evde o akşam kaldı. (Vurgulanan öge zarf)

CÜMLENİN ÖGELERİ

A. YÜKLEM

Yüklem, fiil cümlelerinde yapılan, kılınan; isim cümlelerinde oluş bildiren ögedir. Cümlenin temel öğelerindedir. Diğer öğeler yüklem sayesinde değer kazanır. Bu bakımdan cümlenin düğümlendiği ögedir. Cümlenin cinsini de yüklem yapıları belirler. Bunlar, fiil cümlelerinde bildirme veya tasarlama kipinde çekimli bir fiil; isim cümlelerinde ek-fiilin bağlandığı bir isimdir. Yüklemine göre cümle, isim ya da fiil cümlesidir.

1. Kesik cümlelerde yüklem, kelime olarak görülmesi de anlam bir önceki cümle ile tamamlanır. Bu yapıdaki cümlelerde yüklem ne olduğu anlamda açıkça belli olduğundan şekilce (kelime olarak) görülmesine gerek yoktur.

2. Türkçede kurallı bir cümle, “özne + tamlayıcı (nesne, zarf, yer tamlayıcısı) + yüklem” şeklinde kurulur.

“Onlar, hastahaneye dışarıdaki hayatın karıştırdığı saatlerde gelmişlerdi.”

(Peyami Safa - Dokuzuncu Hariciye Koşuşu)

“Sesler, sıcak buğular arsından halvetlere doğru uzaklaşarak eriyorlar.”

(Peyami Safa - Dokuzuncu Hariciye Koşuşu)

“Ben o zamanlar malların istif edildiği imalathanenin üstündeki bölmede yatarım.”

(Sait Faik Abasıyanık - İpekli Mendil)

3. Fiil cümlelerinde yüklem, çekimli bir fiildir. Yüklemi fiil olan cümlelerde bütün öğeler (özne, nesne, zarf ve yer tamlayıcısı) bulunabilir. Herhangi bir sebeple cümlelerde yer alan “cümle dışı öğeler (unsurlar) cümlenin ögesi sayılmazlar.

“Üstü başı tütün kokan Peder Efendi / takkesi, kuşağı ve boynundaki haçla / ona / aradığı baba yakınlığını / duyuyordu.”

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

"Şimdi / kız kardeşi Cemile'yi / oraya gelin gönderdikleri gün / gözünün önüne / geliyordu."

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

4. Yükleme geçişsiz fiil olan cümlelerde *nesne* bulunmaz.

"Şimdi / hoca / dönüp / öğrenciye / bakacak ."

"İbrahim / yüksek bir sesle / kardeşine / seslendi."

5. İsim cümlelerinde yüklem, ek-fiil almış bir isimdir. Yükleme isim olan cümlelerde *nesne*, nadir olarak; diğer öğeler bütünüyle yer alabilir.

Babam başarılarını anneme borçludur.

Komşu hakkı Tanrı hakkıdır. (Atasözü)

"Ben / onun yanında / sıksa bir kediyim."

Lütfü Bey de / şiddetle / İttihat ve Terakki taraftarıydı.

"Çocuğun kaybı / baba için / çok zor bir imtihandı."

Dilsiz karanlıklarda beliren uykusuzluk

İçimden dışarıya akseden bir yangındır

Bana yalnızlığımda sezdirenen uykusuzluk

Koynumda boşluğunu duyduğum bir kadındır

(Cahit Sıtkı Tarancı)

Ey sevgi anladım bu uzaktan sada ile,

Ömrün yegâne lezzetidir hâtrın bile

(Yahya Kemal Beyatlı)

6. Yükleme, bir kelime ya da kelime grubundan meydana gelebilir.

"Kuş kafesten uçtu." "Çocuk eve döndü." "Sporcular zafere koştu."

O zaman kalbimi bir gizli günâh etti esir

Sardı etrafımı gökten boşalan bir zincir. (birleşik fiil)

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Mâvi bir gözde elem katrasıdır Yassıada

Görmezlere bir manzara isrâfı bu, Rabbim (isim tamlama)

(Faruk Nafiz Çamlıca)

“Ben / on sekiz yaşından yirmi beş yaşına kadar / tuğ gibicuktum.” (sıfat tamlaması)

(Attila İlhan - Kurban

“Bu duyguda /gururla tevazu, edeple istiğna / kucakladır.” (tekrar grubu)

(C

Orada / adama / basbayağı / küfür etmişsin. (birleşik fiil tamlaması)
Lütfü Bey de / şiddetle / İttihat ve Terakki taraftarıydı

“Sisli bir sahranın dibinde / bağdaş kurmuş.” (birleşik

Yarin dudağından getirilmiş

Bir katre alevdir bu karanfil (sıfat tamlaması)

(Ahmet Haşim)

“Yahu / hürriyet dediğiniz şey,/ gâvurun bizi bütün bütünüvetmesi için aralanmış kapıyı ardına kadar açmak mıdır” (fiil grubu)

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Zafer ve eğlence bu sarayda / hayatın en belirgin aktaklık ediyordu .” (birleşik fiil)

(İskender Pala - Babilde Ölüm İstedi

Ölüm âsûde bahâr ülkesidir bir rinde

Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter (sıfat tamlaması)

(Yahya Kemal

7. Cümleyi oluşturan ögeler diziliş yönünden belli düzene tabidir. Bu düzen çerçevesinde kurallı cümlelerde sonda bulunan yülem, konuşma ve şiirde yer değiştirebilir.

*Gördüm / acılığın tamalarını.
Saklanmış defneydi / umursamazlığım*

*"Kan kardeşim değildir / yazgı."
(Melih Cevdet Anday)*

*"Yollara düşmüşüm, elsiz, ayaksız."
(Orhan Şaik Gökyay)*

*"Altın kazması / iner / binlerce yıl önceye,
Dizer / sevinçlerini / bilgin"
(Ceyhun Atuf Kansu)*

*"Bir zenci / çalar / onu, / ak gözlü, dul bakaşlı."
(Sabahattin Kudret Aksal)*

*"Bir erik / kopardım / can dalından."
(Bedri Rahmi Eyuboğlu)*

*"Aşk mıydı / kış gelince başlayan,
Beyaz bir kılıçla yürüyen aşka
Bırakmaz olur / kuşlarını / ülkeler."
(Ülkü Tamer)*

*"Dedelerinin yüzlerinde bütün erozyon
Silip götürmüş / bütün evetleri."
(Cemal Süreyya)*

*"Sıralanmışlar / su boylarına
Bıçakla / soyuyorlar / kemerlerini."
(Cemal Süreyya)*

*On köylü, / iki subay, / bir tezkereci er, Sıralandık / ahşap mes-
cudin avlusunda*

(Melih Cevdet Anday)

*“Mezarlığı bir koyun sürüsüne benzettiği gün/
Ya da ona öyle geldiği gün: “Ölüm sürüye katılmaktır”
Diye / yazmıştı bir kâğıda.”*

(Oktay Rifat)

8. “Ol-” yardımcı fiili, isimlerle bir araya gelerek birleşik fiil yapar; ancak bu yardımcı fiilin bazen asıl fiil işlevinde olduğuna da rastlanılmaktadır. Bu durumlarda “ol-“ fiili tek başına yüklem olur.

*“Yolda gelirken bir trafik kazası oldu.”
“Kızımın bir oğlu oldu.”
“Aydın sonu oldu daha kira ödenmedi.”*

Zindan kesilir sultanı olmazsa saraylar
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Sakın bir söz söyleme... Yüzüme bakma sakın!
Sesini duyan olur, sana göz koyan olur.*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*“Oğuz çınarının gün batısına,
Uzanan, en görklü dalı oldular...”*
(Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu)

*“Kimi gün fırtına, kasırga, boran...
Kimi gün de seher yeli oldular.”*
(Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu)

9. Cümlelerde anlamı kuvvetlendirmek için yüklem, zaman zaman tekrarlanır.

*Yeryüzündeki bütün yıldızları
Ufka çağırıyor, çağırıyorlar*
(Ahmet Kutsi Tecer)

Her şey yeknesak ve her şey boş, bomboş.

(Peyami Safa, *Fatih-Harbiye*)

10. Yüklem olan kelime ya da kelime grubundan sonra gelen “*da*” bağlacı ve soru eki “*mI, / mU*” yükleme dahil edilir.

Beyhudedir, her uzvuna bir halka bulsa da;

Boştur köpüklü ağzına gemler vurulsa da...

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Âlemin küfre göre hem başı hem sonu hiç

İki hiç arasında varlık olur mu ki hiç?

(Necip Fazıl Kısakürek)

11. Sıralı cümlelerde yüklem, ortak olabilir.

*“Bu kitaplar *Fatih*’tir, *Selim*’dir, *Süleyman*’dır.”*

(Arif Nihat Asya)

*“*Burası / Raman*’dır, *Batman*’dır, *Beşiri*’dir.”*

(Fazıl Hüsni Dağlarca)

12. Türkçede cümleler, “*var*” ve “*yok*” kelimeleriyle çekim eki almadan da kurulabilir; ancak yüklem olan bu kelimelerde “*ek-fil’in*” düştüğü unutulmamalıdır.

-Sende ne kadar para var? (-dır eki düşmüş)

-Bende mi?

-Evet

-Bende beş yüz lira var. (-dır eki düşmüş)

-Yeni gösterime giren filme ilgi var mı?

-Yok (-tur eki düşmüş)

“Demezsün ki -.” Bunların içlerinde kimler var?” (-dır düşmüş)

(Mehmet Akif Ersoy)

13. Sıralı cümlelerde yüklemi oluşturan kelime ya da ek, tekrardan kaçınmak için son cümlede yer alır.

"Gördükleri karşısında üzülüyor, başını öne eğiyor ve ağlıyordu."
(Yüklem çekimli fiilin hikâyesi)

"Başarıya ulaşmanın en önemli yolu çalışmak, çalışmak, çalışmaktır."

"Bir kelime tarihî metinlerden, öbürü herhangi bir halk ağzından; bir ek filan lehçeden, öteki ek başka lehçeden alınmamalıdır."
(Faruk K. Timurtaş)

"Bir şairi anmanın en iyi şekli onun eserlerini okumak, onlar üzerinde düşünmek ve sohbet etmektir."

"Toprak kokusu ciğerlerime, toprak kokusu ruhuma doluyor."
(Şüküfe Nihal Başar)

14. Cümlelerde yüklem ile açıklayıcısı yan yana bulunabilir. Bu durum cümleyle pekiştirme anlamı da katar.

"Her birimiz, etrafımızı çeviren sayısız varlıklar arasında yalnız, yapayalnızız Keziban."

(Nurullah Ataç)

"Her şey yeknesak ve her şey boş, bomboş."
(Peyami Safa, Fatih-Harbiye)

"Toprak sarıydı sapsarı."
(Sevinç Çokum - Ağustos Başağı)

15. Cümlelerde yüklem dışındaki ögeler birden fazla olabildiği hâlde yüklem tektir. Metinlerde cümlelerin sayısı yüklemelerin sayısı kadardır. Bir metinde kaç tane yüklem varsa, o kadar cümle vardır.

“Kısırlıkta öyle değil etrafa yayılıyor, geliyor, meseleler doğuruyor, yaşıyor.” (bu metinde beş cümle var.)

(Sebahattin Eyüboğlu)

“Onların içinde ne olduğuna bakmadan indirirler, kaldırırlar, istif ederler.” (bu metinde üç cümle var)

(Mehmet Kaplan)

“Her kelimeyi mecnunane bir titizlikle tartıyor, tadıyor, ölçüyorum.”

(Cemil Meriç)

B. ÖZNE (FAİL)

Cümlede önem bakımından yüklemden sonra gelen en önemli ögedir. Fiile öteki ögelerden daha yakın olup cümlenin yükleminden ayrılmayan bir parçasıdır. Bu bakımdan bazen ayrı bir kelime hâlinde olmayıp, yüklem içinde şahıs eki hâlinde kendisini gösterir. Özne, yüklem bildirdiği anlamı tamamlayan, başka bir ifadeyle cümlede bildirilen hükmün meydana gelmesini sağlayan ögedir. Bu öge, kişi veya nesne olabileceği gibi, soyut bir kavram da olabilir. Cümlede yapanı ve olanı temsil eden özne, doğrudan doğruya kelime veya kelime grubu olarak da kendisini gösterebilir.

Öznenin en önemli niteliği, genellikle yalın hâlde bulunmasıdır; yükleme de bu şekilde bağlanır. İsim hâl eklerini almazken iyelik ve çokluk eklerini aldığı görülür.

Cümle içerisinde özneyi bulmak için yükleme *kim/kimler* ve *ne/neler* sorularından biri sorulur. Bu sorulara cevap olan kelime veya kelime grubu, öznedir.

Cümlede birden fazla özne bulunabilir. Bunlar, birbirlerinden bağlaç ya da virgülle ayrılır.

Vezir, molla, ağa, bey takım takım

Güneşli bir nisan günü ok attı

(Yahya Kemal)

Özne, yalnız etken çatılı fiillerin yüklem olduğu cümleler ile isim cümlelerinde bulunur. Bu fiillerin gerçek özneleri vardır.

1. Yükleme isim ve oluş bildiren fiil cümlelerinde özne, “olan”; diğer fiil cümlelerinde ise “yapan” ögedir.

“Annem, bu masalları dinletmeye bayılırdı.” (özne, yapan)

“Ağaçların rengi kızıla dönüyor.” (özne, olan)

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Rıfat, onun ellerini bıraktı.” (özne, yapan)

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

“Çocuklar, dört yaşına eriştiler.” (özne, olan)

(Emine Işınsoy - Bucağı)

“Ali İhsan suratını yenilemişti.” (özne, yapan)

(Attila İlhan - Bucağın Ucu)

2. Yükleme meçhul fiil olan cümlelerde özne bulunmaz. Meçhul fiiller, geçişsiz fiillerin edilgen çatıya dönüştürülmesiyle meydana gelir. Bu fiiller, fiilden fiil yapım eki olan -n- ve -l- ile kurulur. Bunlar, yalnız üçüncü şahıslarıyla kullanılır.

Ata binildi.

Eve gidildi.

Gece saba kadar eğlendi.

Dışarı çıkıldı.

Ayağa kalkıldı.

3. Yükleme gereklilik kipinin teklik 3. şahsı olan bazı cümleler de özne almazlar. Aynı işlevdeki -mAk gerek ve -mAk lâzım kalıbıyla kurulan cümlelerde de özne bulunmaz.¹

“Sınavı mutlaka başarmak gerek”

“İşi sonuna dek götürmek gerek”

“İşi zamanında bitirmek lâzım”

“Gerekli tedbirleri zamanında almak lâzım”

¹ Leyla Karhan. a.g.e, s. 21

"Eve erken dönülmeli"

"Daha erken kalkılmalı."

Bazı şeyleri söylemek mi lazım?

(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

4. Özne, yüklem aldıkları iyelik ve şahıs ekleriyle de kendisini gösterir.

"Çok zaman düşündüm". (ben)

"En güzel işleri başarırısın." (sen)

"Her yeri görmüş." (o)

"Bütün engelleri aştık" (biz)

"Bu yıl sınavlarda çok başarılıyız." (biz)

"Çocuklar daha talihlidir."

"Ülkemiz daha güçlüdür."

"Getirin şu eşyaları." (siz)

"Üstünü örtüp yanı başında oturdular." (onlar)

"Az sonra Yorgo'nun beyaz köşkünün önündeydiler". (onlar)

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

"Savaş bizi karlı dağlara götürdüğü gün

Kızılığında ısındık; (biz)

Dağlardan çöllere düşürdüğü gün

Gölgene sığındık." (biz)

(Arif Nihat Asya)

5. Özne, yükleme genellikle eksiz olarak bağlanır; çokluk ve iyelik eklerinin dışında başka çekim eki almaz.

Çocuğun bu isteği, seni korkutmasın. (özne, iyelik ekli)

Zayıf elleri titredi. (özne, iyelik ekli)

Çocuklar bu işi başaramadı. (özne, çokluk ekli)

Ayaklarım bu kadar yükü kaldıramadı. (özne, iyelik ekli)

"Acısı içeriye yürümektedir şimdi." (özne, iyelik ekli)

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

6. Özneler, cümlelerde bir kelime veya bir kelime grubu olabilir.

Ayaz ve güneş gitgide derisini de kavurup yağızlaştırdı (özne bağlama grubu).

(Tank Buğra - Küçük Ağa)

*Beride ufak tefek tesadüfler, vak'alar ve kahramanlıklar çete-
deki beş on kişinin kendisine tamamen bağlanmasını sağladı. (özne
sıfat tamlaması ve bağlama grubu)*

(Tank Buğra - Küçük Ağa)

Ahmet sınavdaki bütün soruları cevaplandırmıştı.

Çocuklar evden erken ayrıldı.

Âşıklar bir türlü kavuşamadı.

Selim Bey, büyük bir hışımla yerinden fırladı. (özne, unvan grubu)

Bu işi en iyi yeri göğü yaratan bilir (özne, sıfat-fiil grubu)

Mektup yazmak, insana ayrı bir zevk verir. (özne, isim-fiil grubu)

Günler kısaldı. Kanlıca'nın ihtiyarları

Bir bir hatırlamakta geçen sonbaharları. (özne belirtili isim tamlaması)

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Zafer ve eğlence bu sarayda hayatın en belirgin akışına yatak-
lık ediyordu. (özne, bağlama grubu)*

(İskender Pala - Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk)

*İşte, şu dağların dumanı benim de gözlerime indi. (özne, belir-
tili isim tamlaması)*

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

Mektup yazmakla mektup okumak, burada benim için iki ibadet yerine geçti. (özne, bağlama grubu)

(Ziya Gökalp)

7. Cümlede birden çok özne bulunabilir.

Yapraklar, çiçekler, meyveler dalı, Gözlerin, dillerin müjdelere dolu.

(Orhan Şaik Gökyay)

Gelsin düzgün, allık, saç boyası, dudak boyası!

(Mahmut Şevket Esendal)

Evler, ağaçlar, sular, ben ve bu an

Sanki bulutlarla bir, akıyoruz

(Ahmet Muhip Dıranas)

Tarihimizin bu eşsiz büyükleri arasında Bilge Kağan, Alp Arslan, Fatih ve Atatürk akla gelen simalardır.

(Faruk Kadri Timurtaş)

Yıldızların aydınlattığı geceler, ıssız yollar, bu menevişli tepeler, kurt, kuş artık Yusuf'u tanıyordu.

(Sevinç Çokum - Ağustos Başağı)

Yatakhaneye girdiklerinde huzursuz kıpırdanışlar, sayıklamalar, öksürmeler oldu.

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

Eski Dünya, Yeni Dünya, bütün akvâm-ı beşer

Kaynıyor kum gibi, tûfan gibi, mahşer mahşer.

(Mehmet Akif Ersoy)

Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el ayak,

Boşanır sırtlara vadilere, sağnak sağnak.

(Mehmet Akif Ersoy)

Şu çocuk bağrıışmaları, yeniden yanan eski duygular, elini ayağını gevşeten savaş izlenimleri besbelli gerçeğeleşti.

(Attila İlhan - *Bıçağın Ucu*)

Bu gazonoda içindeki tutkular, çaresizlikler, üzüntüler daha bir açığa çıkmıştır.

(Sevinç Çokum - *Bizim Diyar*)

Matmazel Raşel, mavi bir yelkenli, dönüp geliyor.

(Attila İlhan - *Bıçağın Ucu*)

Gayrı köylerimizden duman, alev eksilmez oldu.

(Sevinç Çokum - *Bizim Diyar*)

8. Cümlelerde özne ve açıklayıcı özne birlikte yer alabilir.

Raporlar yazılmalı, hava raporları

(Rifat Ilgaz)

“Yağmur yağıyor, kış yağmuru şakar şakar.”

(Hasan İzzettin Dinamo)

“Biz, özellikle de ben, dünyayı, en çok da dünyanın merkezi olan Avrupa’yı görmek, tanımak istiyorum.”

(Buket Uzuner - *Gelibolu*)

“Rahmetli babam; sizin büyük dedeniz müthiş sırrını, anam dışında bir tek bana emanet etti.”

(Buket Uzuner - *Gelibolu*)

“Bu rüzgâr, bu deli rüzgâr bir ordu...”

(Ahmet Kutsi Tecer)

“Sesin nerede kaldı, her günkü sesin”

(Ahmet Muhip Dıranas)

9. Özneler, yüklemelerde iyelik ve şahıs ekleri ile kullanılır. Özellikle vurgulanmak istendiğinde ise hem şahıs eki, hem iyelik eki, hem de şahıs zamiri olarak yer alır.

Ben Anadolu'ya gitmeden manevi kuvvet denilen şeyin millet mücadelesinde büyük bir rol oynadığına ve bunun ruhtan gelen bir yüreklilikle oluştuğuna inandım.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu - *Yaban*)

*Sen, kaçan bir ürkek ceylansın dağda,
Ben, peşine düşmüş bir canavarım!*

(Necip Fazıl Kısakürek)

*Kaçıp dolaşsan da sen, şehir şehir,
Bana kalacaksın yine son günü.*

(Necip Fazıl Kısakürek)

Ben güzel günlerin şairiyim Saadetten alıyorum ilhamımı.

(Melih Cevdet Anday)

10. Yükleme edilgen çatılı fiil olan cümlelerde gerçek özne bulunmaz. Bu tür cümlelerde cümlenin asıl nesnesi olan öge, özne durumundadır; ancak bu özne cümlenin asıl öznesi değil, şekli öznesidir. Bunlara, *sözde özne* denir. Sözde özne, cümlede işi yapan değil, yapılan işten etkilenen ögedir.

*Evler uzaktan görülüyordu.
Çocuklar taş atınca camlar kırıldı.
Sınıf temizlendi
Öğrenciler giydirildi
Çocuklar görüldü
Oyun başlatıldı.
Bina bitirildi.*

Türkçede özne çeşitleri hakkında bugüne kadar tam bir birlik sağlanabilmiş değildir. Özne türlerini ikiye, beşe, yediye hatta on bire kadar ayıran dilciler bulunmaktadır.²

² Hamza Zülfiyar, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, (22-23 Ekim 1993), Ankara 1995, s. 43.

11. Sıralı cümlelerde özne, ortak olabilir.

Bacakları, üç senelik harp yorgunluğunu birden bire dıymuş, uyuşmuş, askerî külotun bol havası içinde karncalanarak, ot gibi sallanıyor, / vücudunu taşıyor.

(Peyami Safa)

Gözler, yeri noktalayan yapraklar üzerinde bir örümcek sessizliğiyle dolaşır, / bazısında biraz durur, / bir şeyler arıyormuş gibi bazısında biraz daha ısrar eder, / sonra ne yaptığını bilmeksizin aynı muttarit hareketleri tekrarlar.

(Suut Kemal Yetkin)

Gökten dökülen sıcak, yanakları yakıyor, / göğüsleri eziyor, nefesleri tıkıyor.

(Ahmet Hikmet Müftüoğlu)

Ödünç, güle güle gider, ağlaya ağlaya döner.

(Atasözü)

Ağaç güneşte serpilir, fakat toprağın derinliklerindeki kökü ile beslenir.

(Yahya Kemal Beyatlı)

Köşede gazete okuyan ihtiyar cildiye doktoru gazetesini bıraktı, söze karıştı.

(Memduh Şevket Esenal)

12. Öznenen sonra gelen “da, de” bağlacı özne ile birlikte değerlendirilir ve özneye çeşitli işlevler kazandırır.

Halasının yanındaki kadınlar da sarıldılar, öptüler, söylediler, güldürdüler.

(Refik Halit Karay - Eskiç)

Sen de geçebilirsin yardım, anadan, serden...

(Arif Nihat Asya)

*Tutuşurken bağrımız deniz diye yıllarca
Bir insan hasreti de taşıyordu bir parça."*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Zira bu saz da parçalanır gülmek isterse...

(Halit Fahri Ozansoy)

Ahmet Zamanî Efendi de kitabımın bazı yerlerine itiraz etmişti.

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

13. Cümlede özneyi bulmak için yükleme "kim" ve "ne" soruları yöneltir. Yükleme doğrudan yöneltilen bu soruların karşılığı olan ögeler öznedir. Ayrıca yüklemi fiil olan cümlelerde fiil köklerine; yüklemi isim olan cümlelerde de köklerden sonra kullanılan "ol-ve et- yardımcı fiillerinden yararlanır. Bu" yardımcı fiillerin sonuna "-An" eki getirilerek yükleme yöneltilen "yapan kim, olan kim, olan ne, eden kim, eden ne" vb. sorular özneyi bulmaya yardım eder.

14. Cümlede özne ile yüklem arasında kişi bakımından uygunluk bulunması gerekir. Ancak bazı durumlarda, kullanılıştta bu uygunluk bozulabilmektedir. Öznesi değişik kişilerden oluşan bir cümlede özne ile yüklem arasında şu uygunluklar göz önünde bulundurulur.

a) Özne, teklik veya çokluk 1. ve 3. şahıslardan ibaretse, yüklem çokluk 1. şahıs olur.

Ben ve Betül tiyatroya gideceğiz.

O ve biz birlikte geleceğiz.

O ve ben bir bütünüz.

Fakat Oğuz ve ben, rüyamızı ve idealimizi sevmekle, rüyamızı ve amacımız için yaşamakla birbirimizi yeteri kadar seviyoruz.

(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

b) Özne, teklik veya çokluk 1. ve 2. şahıslardan ibaretse, yüklem çokluk 1. şahıs olur.

Ben ve sen iyi arkadaşız.

*Sen ve ben gözyaşıyla ıslanmış hamurdanız;
Rengimize baksınlar, kandan ve çamurdanız!*
(Necip Fazıl Kısakürek)

c) Özne, teklik veya çokluk 2. ve 3. şahıslardan ibaretse, yüklem çokluk 2. şahıs olur.

*Sen ve o bugünkü toplantıya katılmadınız
Sen ve o, Anadolu'ya geçmeyi düşünmüyor musunuz?*

d) Özne, teklik veya çokluk bütün şahısları kapsıyorsa (1.2.3.) yüklem çokluk 1. şahıs olur.

*Ben, sen ve Ahmet eski nesilmeniz.
Ben, sen ve o bu işi birlikte başaracağız.
Biz, siz ve onlar, bir bütünün parçalarıyız.*

15. Özne ile yüklem arasında kişi bakımından olduğu gibi, teklik-çokluk bakımından da uygunluk aranır. Özne ile yüklem arasındaki uygunlukta şu noktalara dikkat etmek gerekir.

a) Özne teklik ise yüklem de teklik olur.

*Betül okula gitmeye hazırlanıyordu.
Annem geliyor.
Araba bozuldu.*

*Nihayetsiz bir ova ağarttı benzimizi,
Yollar bir şerit gibi ufka bağladı bizi.*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

b) Cümlede özne çokluk hâlde ise ve aynı zamanda şahısları da karşılıyorsa yüklem genellikle çokluk olarak bulunur.

*Ahmet ve kardeşi birlikte geliyorlar.
Ben ve annem birlik yaşıyoruz.
Öğrenciler okulun bahçesinde top oynuyorlar.*

c) Özne teklik kişi de olsa, eğer bir topluluk adına konuşuluyorsa, övünme, böbürlenme, çalım satma, alçak gönüllülük gösterme veya saygı gösterme gayesi güdülüyorsa “ben” yerine “biz” zamiri kullanılır.

Biz onun cemaziyelevvelini biliriz.

Bu konudaki sorularınızı daha önce cevaplamıştık.

d) Saygı ve nezaket ifade edilmek istendiğinde, özne teklik olsa bile yüklem çokluk olur.

Emin Nihat Bey geldiler mi?

Bakan Bey henüz teşrif etmediler mi?

Zat-ı âlileri şöyle buyursunlar.

Beyefendi yoklar, Hanımefendi geldiler.

e) Özne organ, bitki, hayvan, cansız varlık ya da soyut bir kavram ise yüklem teklik olur.

Trafik kazasında kolları ve ayakları kırıldı.

Gözlerim karardı, kulaklarım duymaz oldu.

Sonbaharla birlikte ağaçlar yapraklarını döktü.

Kuşlar da gitti.

Köpekler Ali'nin etrafında dolanıp duruyordu.

Sokaktan gürültüler geliyor.

Aradan yıllar geçti, bahçeler bozuldu; yuvalar dağıldı; yollar silindi.

Yağz atlar kişnedi meşin kırbaç sakladı.

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Vardar kayılarında iri, sarı çiçekler açmıştı.

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

Gençlik ve gelecek başımı döndürüyor”

(Selim İleri - Yarı Yapayalnız)

f) Özne, topluluk isimlerinden oluşuyorsa, yüklem, teklik de çokluk da olabilir.

*Halk bir anda galeyana geldi.
Sürü köye yaklaştı.
Kervan uzaktan geçiyor.*

*Hepsi gittiler.
Bir kısmı oturdu.
Türkler her türlü zorluğun üstesinden gelirler.*

*Herkes, birbirini bağışlayabiliyordu.
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)*

*Atlılar, yayalar, arabaların çektiği toplar bir büyük uğultuyla
akıp gidiyordu.*

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

C. NESNE

Cümlede yüklemle doğrudan etki ettiği ögeye nesne denir. Öznenin yaptığı işten doğrudan etkilenen kelime veya kelime grubudur. Daima geçişli fiillerin bir ögesi olarak kullanılır.

Yüklemi geçişsiz fiil olan cümlelerde "etkilenme" özne ögesinin üzerine kaydığı için nesne bulunmaz. Geçişsiz fiiller, bazı çatı eklerini alarak geçişli hâle getirilebilir. İsim cümlelerinde de yalnızca nitelik, oluş ve durum bildirildiği, herhangi bir etki söz konusu olmadığı için genellikle nesne yer almaz.

1. Nesne daima belirtme hâlinde bulunur. Eğer nesne, belirtme (yükleme) hâl ekini taşıyorsa buna "*belirtili nesne*", bu eki taşıyorsa "*belirtisiz nesne*" denir.

*Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın (belirtili)
Gömelim gel seni tarihe desem sığmazsın (belirtili)
(Mehmet Akif Ersoy)*

Açar bir altın anahtarla rûh ufuklarını, (belirtili)
Hemen yayılmaya başlar sadâ ve nûr akını (belirtisiz)
(Yahya Kemal Beyatlı)

Göğsüme dayadı güzel başını (belirtili)
Sandım vücuduma doldu o mehtap (belirtisiz)
(Halit Fahri Ozansoy)

2. Belirtili nesne, fiillere belirtme "-I, -U" ekleriyle bağlanır. Bu durum belirli bir varlığı ifade eder. Cümlede belli bir yeri olmayıp, cümlenin herhangi bir yerinde bulunabilir. Özellikle vurgulanmak istendiğinde yükleme yaklaşılır.

Kapıyı yavaşça açtı.
Yavaşça kapıyı açtı.
Şeker hastalığı gözlerini kör etmiş.
Rüzgâr çatıyı uçurdu.
Öğretmen öğrencinin suçunu affetti.

3. Belirtili nesne, kelime veya kelime gruplarından meydana gelebilir.

Onu öz çocuğummuş gibi severim.
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

Dedemden yadigâr olan bu evi
Kışın fırtınası, yazın alevi
Daha ben doğmadan ihtiyarlatmış...
(Yusuf Ziya Ortaç)

Ben gözlerimi camdan ayıramam.
(Attila İlhan - Kurtlar Sofrası)

Yalnız senin gezdiğin bahçede açmaz çiçek,
Bizim diyarımız da binbir bahârı saklar!
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Biz duyuruz en büyük zevkini rûhumuzun
Görünce bir köylünün kıvrılmayan belini...*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Birbirimiz için kalplerimizde, ellerimizde, gözlerimizde uzanan
yıldızlı, şafaklı aşkı, gökleri, dünyaları, sonra insanî, zayıf fakat ta
ruhtan gelen istekleri, hepsini ona harcadık.*
(Halide Edip Adivar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

*Hayatımı, prensiplerimi, her şeyimi, bir küçük işaretinle bira-
kar gelirim.*
(Halide Edip Adivar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

Meyvenin olup olmadığını bilir.
(Emine Işın - Bu kağı)

4. Nesnelere, cümle içerisinde bir iç cümle hâlinde de gelebilir. Özellikle iç içe birleşik cümlelerdeki iç cümle, nesne görevindedir.

*Sordum ki bu kimdir, gülümsediler,
"Eşinden ayrılan bir kız dediler."
(Faruk Nafiz Çamlıbel)*

*Genç adam, kendi kendine: "Ne kadar değişmişim dedi."
(Yakup Kadri Karaosmanoğlu - Kıralık Konak)*

5. Belirtisiz nesne, genellikle yüklemle yan yana bulunur ve yüklemle önünde yer alır.

*Annesine söz dokundurdu
Dün kardeşimden uzun bir mektup aldım.
Fikret'in vefatıyla biz büyük bir şair, büyük bir sanatkâr kaybettik.*

6. Belirtisiz nesne, fiillere ek almadan doğrudan bağlanır. Yüklemi geçişli fiil olan, cümlelerde belirtme eki almayan, yalın hâlde bulunan ve fiillere bu şekilde bağlanan öğelere belirtisiz nesne denir.

Şekilce belirtisiz olan bazı nesnelere, anlamca belirli bir nesneyi ifade edebilirler.

*Alnımdaki her çizgi beyaz bir gece saklar,
Bir başka şafaktır saçımın gördüğü aklar.*

*Kaç bahar, bülbüle hasret, güle hasret yaşadık;
Görmedik kaç yaz ufuklarda yarım bir mehtâb.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

7. İsim cümleleri, genellikle nesne almazlar. Nesne bulunan isim cümlelerinin sayısı yok denecek kadar azdır.

*Takım başarılarını seyirciye borçludur.
Öğrenciler bu soruları yapma zorundadırlar.
Bu kuralları bilme mecburiyetindeyiz.
Babam başarısını anneme borçludur.
Milletvekilleri her yere rahatlıkla girip çıkmalarını dokunulmazlıklarına borçludurlar.*

8. Cümlelerde, nesne ve açıklayıcı nesne bir arada bulunabilir.

*Bir ışık aşk ışığı dost ışığı
Benim için yakıp bırakmışlar.*
(Ceyhun Atuf Kansu)

*O konuşmayı, ikimizin de tam olarak ne söyleyeceğini bilmediği,
yapmak istediklerimizle gerçeğin birbirine uymadığı, birbirimizi incitmekten korktuğumuz o konuşmayı, bugüne kadar hep ertelemiştik.*
(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

*“Şimdi gerçeği anlattırsa kimse onları, o olağanüstü iki genci,
Ali Osman Bey ve Alistar John Taylor’ı anlayamaz.”*
(Buket Uzuner - Gelibolu)

Rabbim bir isim ver bana hâlimden,

Herkesin bildiği dilden bir isim

(Necip Fazıl Kısakürek)

9. Nesnelere, cümlelerde kurallı bir cümle de olabilir.

Bir şeyler yemez misin? Dedim.

(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

Nazarageldi diyor kim gördüyse bu hâli...

(Şükufe Nihal Başar)

Merhametinize muhtaç değiliz! diyor sanki...

(Şükufe Nihal Başar)

Mezarlığı bir koyun sürüsüne benzettiği gün

Ya da ona öyle geldiği gün: Ölüm sürüye katılmaktır

Diye yazmıştı bir kâğıda.

(Oktay Rifat)

10. Sıralı cümlelerde, nesnelere ortak olabilir.

"Türk subayı bizleri dikkatle süzdü, başıyla selamladı."

(Buket Uzuner - Gelibolu)

11. Basit cümlelerde türleri aynı olmak kaydıyla cümle içerisinde birden fazla nesne bulunabilir. Bir cümlede hem belirtili, hem belirtilsiz nesne yer almaz.

*Gurbette duyduğum sonu gelmez hüznüleri, Yaprakların dö-
küldüğü hicranlı günleri,*

Adım birer birer, acıdım kendi hâlime.

(Yahya Kemal Beyatlı)

Giyenler düşünsün dar elbiseyi;

Ölçülü sözü, hesaplı adımı."

(Cahit Sıtkı Tarancı)

Kuytu ormanları, tenhâ bağları

Geziyor mevsimin yorgun rüzgârı
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Kazıdım hücremin duvarına çünkü
Zamanı kucaklayan öfkemi
Acıdan üretilen sesimi
Gençliği damutulmuş günlerimi.
(Refik Durbaş)

Bayılıyor hararet otu, taşı, böceği
(Halit Fahri Ozansoy)

Biz özellikle de ben, dünyayı, en çok da dünyanın merkezi olan
Avrupa'yı görmek, tanımak istiyorum.

(Buket Uzuner - Gelibolu)

İnsan, kendini, evini, eşyasını, kitaplarını ve muhitini, faal ola-
rak değilse bile, zihnen düzeltmeye kalkıyor.

(Mehmet Kaplan)

Tamam yerleşmiş bir ahlâk ve aşağılığı, yukarılığı, yıllardan
kalmış töreleri kökünden yıkap değiştirmek ister.

(Memduh Şevket Esendal)

Kargaların uçtuklarını, bulutların geçtiklerini görmek, adamların
budalalıklarını işitmekten içimde bir ferahlık, bir açıklık dıyarım.

(Memduh Şevket Esendal)

Dün Manavgat şelâlesini, Side harabelerini ve Aspendos'u gezdim."

(Ahmet Kutsi Tecer)

"Halk oyunlarımızı, ama şimdiye kadar bilmediklerimizi yahut
bilenlerin yeni şekillerini arıyoruz."

(Ahmet Kutsi Tecer)

Siz, *hangi kitapları okuduğunuzu, ne gibi derslere çalıştığınızı* yazmıyorsunuz.

(Ziya Gökalp)

12. Nesneden sonra gelen “da” bağlacı nesne ile birlikte değerlendirilerek nesneye çeşitli işlevler kazandırır.

İşte karşikini de güneş çerçeveledi

(Halit Fahri Ozansoy)

İkinci yudumun şişede kalan yarısını da içiyorum.

(Mehmet Eroğlu - Adını Unutan Adam)

Kendilerine büyük tasavvurlardan, güzel şeylerden bahsettiniz mi, hemen size “hele biz küçükleri yapalım da!” derler.

(Nurullah Ataç)

13. Cümle çözümlemelerinde nesne ögesini bulmak için yüklemle “ne”, “neyi” ve “kimi” soruları yöneltilir. Alınan cevap nesneyi karşılar, ancak “ne” sorusu cümlede özne bulunduktan sonra sorulabilir; çünkü özne temel, nesne yardımcı ögedir.

D. ZARF

Cümlede yüklemın anlamını zaman, yön, durum, miktar, tarz, araç gibi yönlerden tamamlayan, fiilin çeşitli şartlarını ve zamanını gösteren ögedir. Zarf, bir isim veya zarf işleviyle kullanılan bir kelime grubu olabilir. Özellikle ikilemeler, edat grupları, isnat grubu, yönelme, yaklaşma, uzaklaşma grupları, bağlama grubu, sayı grupları zarf işleviyle kullanılan kelime gruplarıdır. Zarf-fiil grupları cümlede zarf olarak kullanılır.

Zarflar, cümlede genellikle çekim eki almaz, fiillere doğrudan bağlanır. İsimler, yön (-rA, -Arİ), vasıta (-lA, -n) ve eşitlik (-cA, -çA) eklerini alarak zarf olabilirler.

*Her yaz şimale doğru asırlarca bir koşu,
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultulu...*

(Yahya Kemal Beyathı)

*Beş yüz sene bekler mi ? Nasıl bekleyeceksin
Ruhun da asurlarca bu hüsrânı mı çeksin?*

(Mehmet Akif Ersoy)

*Güzel düşün, iyi hisset yanılma aldanma;
Ne varsa doğrudadır, doğruluk şaşar sanma*

(Tevfik Fikret)

*Yalnızlığın azabı her işkenceden beter
Yalnız bu kahrı insanı tahrîp için yeter*

(Necip Fazıl Kısakürek)

*Âlemin küfre göre hem başı hem sonu hiç
İki hiç arasında varlık olur mu ki hiç?*

(Necip Fazıl Kısakürek)

*Gönlünü firin'in aşkı sarınca
Yol almış hayatın ufuklarınca
O hızla dağları Ferhat yarınca
Başlamış akmaya çoban çeşmesi*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Demin gazeteye telefon etmeliydim.

(Atilla İlhan - Kurtlar Sofrası)

Çocuk uysallıkla onun ardından eve girdi.

(Sevinç Çöküm - Bizim Diyar)

Hürriyet, önce kendimizi tanımakla başlıyor.

(Sevinç Çöküm - Bizim Diyar)

*Camiyi geçtikten sonra yol kıyısında duran kiralık arabalardan
birine bindi. Sinirliliklerini, saldırgan sessizlikleri, yerli yersiz çıkış-
larıyla meydana vuruyorlar.*

(Atilla İlhan - Bıçağın Ucu)

1. Cümlede özellikle tekrarlar, edat grupları, kısaltma grupları (yönelme, yaklaşma, uzaklaşma, vasıta, isnat grubu) bağlama grubu, sayı grupları, isim ve sıfat tamlamaları zarf işleviyle kullanılabilen kelime gruplarıdır. Zarf-fiil grupları, cümlede zarf görevindedir.

Hızlı hızlı yürüyordu.

Yavaş yavaş ilerliyor.

İleri geri konuşuyor.

Doğru dürüst giyinmiyor. Yarım yamalak olmuş.

Bir gümüş tepside Yahyâ-yı Resulün başını

Sundu zâlimlere işret günü Selmân'ın eli

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Sevdiklerim göçüp gidiyorlar birer birer

Ay geçmiyor ki almıyayım gamlı bir haber.

(Yahya Kemal Beyatlı)

Kolay mı Kaf dağını çevirmek dolay dolay

Var ol ey ulvî varlık, yere bat sefil kolay

(Necip Fazıl Kısakürek)

O gün ruhumuzdan taşan kahkaha

Hâlâ bir ok gibi kalbimi deler

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Yağmur, silinip silinip gidiyor.

(Atilla İlhan-Kurtlar Sofrası)

Duymamış, belli, hayâtında bir eş hasretini;

Yaşamış taş gibi, toprak gibi, mahrûm acıdan.

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

"Güzelliğin neden saklı gizli dursun."

(Sevinç Çokum- Bizim Diyar)

*Bir gün nehirler gibi çağlayarak derinden
Dağlardan ormanlardan sana akacak mıyım?*
(Ömer Bedrettin Uşaklı)

*Her yandan küçülen bir oda gibi
Duvarlar yanaşmış, tavan alçalmış*
(Necip Fazıl Kısakürek)

Pembeyle Asiyeye itişip kakışıp o delikten odayı gözetliyordu.
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

2. Zarf ögesi, cümlede birden fazla bulunabilir. Bunların aynı türden olması gerekmez.

*Zil çalacak... Sizler derslere gireceksiniz bir bir.
Zil çalacak, ziller çalacak benimçin,
Duyacağım evlerden, kırlardan, denizlerden;
Tâ içimden birisi gidecek uça ese...
Ama ben, ben artık gidemeyeceğim*
(Zeki Ömer Defne)

*O gün ruhumuzdan taşan kakhaha
Hâlâ bir ok gibi kalbimi deler*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Bir kapı açılıp, / merdivende ayak sesleri duyuluncaya kadar
orada bitkin oturdu.*
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

İradesiz, ceahdsiz, nehirle kayıkta gitmek hoş bir şey.
(Mehmet Kaplan)

Rıfat uyumadan önce böyle sık sık yoklanırdı.”
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

*Yollara düşmüşüm, elsiz/ ayaksız
Türküler düzmüşüm, sözsüz/ duraksız*
(Orhan Şaik Gökyay)

*Acı sular da kaldı umudum
En yalın, en güzel, en gerçek.
(Feyzi Halıcı)*

*Bir ara / öksürerek dışarı çıktı.
Kızın şaşkınlığı sürerken / ansızın konuyu değiştirdi.
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)*

*Bir derse çalışırken, ondan bir eğlence gibi, bir oyun gibi hoşlanmalı.
(Ziya Gökalp)*

3. İsim hâl eklerinden yönelme (-A), bulunma (-dA) ve ayrılma (-dAn, -tAn) eklerini alan cümle öğeleri yer, yön bildirmeyip de tarz, şekil, zaman, azlık-çokluk, nicelik bildirdiklerinde zarf olurlar.

*İyiden iyiye,
Sabahtan akşama,
Akşamdan sabaha,
Bayramdan bayrama.*

*Satıcılar, kepenkleri zamanında indirip, bazen vedalaşmadan, çınar altında toplanıp çay içmeden atlara, eşeklere binip gidiyorlardı.
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)*

*Yollar kapanıp, tipi bütün vadiyi kapladığında bir atlının gelmesi ümidi de ortadan kalkıyordu.
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)*

*Bu kışın sonunda Rauf'un uzun kayboluşlarından, vefasızlığından bıkarak babasına gitti.
(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)*

*Pazartesi sabahı, erkenden uyanıyor.
(Attila İlhan - Bıçağın Ucu)*

4. Cümlenin diğer öğeleri gibi, zarflar da ortak olabilir.

*Berberce okuyacağız, çalışacağız, gezeceğiz.
(Mehmet Kaplan)*

5. Zarf ögesinden sonra gelen “da” bağlacı zarfla birlikte değerlendirilir ve ona çeşitli işlevler kazandırır.

Altında yatarken de bizimdir yerin üstü.

(Mithat Cemal Kuntay)

İnsan kalbi o zamanlar da vardı.

(Cahit Külebi)

Bu ses aynı şekilde uzayacak yarın da!

(Cevdet Kudret)

6. Zarf ögesi bazen açıklayıcısı ile birlikte bulunabilir.

Bütün aile, bir düğüne, daha doğrusu bir cenaze arabasına gider gibi giyinmişti.

(Reşat Nuri Güntekin - *Çalıkuşu*)

7. Soru ekleri isimleri zaman zarfı işleviyle fiillere bağlar.

*Bir parıltı gördü mü gözler hemen dalıyor,
Göğüsler çekilerek nefesler daralıyor.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Hava karardı mı içine bir korku düşer.

Hava bulutlandı mı romatizmaları artar.

8. Bazı kalıplaşmış birleşik fiillerdeki isim ögesi, zarf görevinde olduğu için yüklem içinde yer alır. Bu kelime grubu bütünüyle yüklem sayılır.

Ayşe içeri girdi. (zarf ögesi, içeri)

Mehmet dışarı çıktı. (zarf ögesi, dışarı)

Sevdiğinden ayrı düştü. (zarf ögesi, ayrı)

9. Cümle çözümlemelerinde yükleme, *niçin, nasıl, ne zaman, ne şekilde, hangi durumda, hangi şartlarda* gibi sorular yöneltilerek zarf ögesinin bulunması sağlanır.

E. YER TAMLAYICISI

Yer tamlayıcısı, cümlede yüklem bildirdiği hareket, iş veya oluşun yerini ve yönünü bildiren ögedir. Başka bir deyişle hareketin, oluş ve kılışın yöneldiği, geçtiği veya ayrıldığı yeri gösteren cümle ögesidir. Yer tamlayıcıları, bir isim veya isim gibi kullanılan kelime gruplarıdır. İsmi yaklaşma (-A), bulunma (-dA, -tA) ve ayrılma/uzaklaşma (-dAn, -tAn) hâli eklerinden birini alarak yükleme bağlanırlar. Bir cümlede birden fazla yer tamlayıcısı bulunabilir.

*Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?
Benim mi Allahım bu çizgili yüz
(Cahit Sıtkı Tarancı)*

*Geçerken şu yere uğradı yolum
Bu yerlerde böyle güzel olur mu
Kuğum seni uçurmuşlar gölünden
Bu göllerde böyle kuğu olur mu
(Gevheri)*

*Akşamüstü Büyükdere'ye geçtiler.
(Ahmet Hamdi Tanpınar - Huzur)*

*Mümtaz, cevabın şiddetine şaşırıldı.
(Ahmet Hamdi Tanpınar - Huzur)*

*Onun gözünde ben bir parşömen idim.
(İskender Pala - Babilde Ölüm İstanbul'da Aşk)*

1. Bir cümlede birden fazla yer tamlayıcısı bulunabilir. Bunların aynı hâl eklerini taşımaları gerekmez.

Bir gayret daha göstermeye, / programı baştan almaya karar verdi.

Ulaşmak ister kurda, / kuşa, / açta, / çıplağa... ta yıldızlara dek.
(Fazıl Hüsnü Dağlarca)

Sen de geçebilirsin yardan, / anadan, / serden...
(Arif Nihat Asya)

En umulmadık yerde / karşımıza çıkıyorlar.
Evine, eşyalarına, kocasına, kendilerine ve şişman, komik ço-
cuğuna çok bağlı.
(Mehmet Kaplan)

Kütahya'ya, Bursa'ya, Eskişehir'e, Bilecik'e durmadan insan
taşımişti.
(Sevinç Çokum-Ağustos Başağlı)

Zafer ve eğlence bu sarayda / hayatın en belirgin akışına ya-
taklık ediyordu.
(İskender Pala - Babilde Ölüm İstanbul'da Aşk)

Duyacağım evlerden, / kırlardan, / denizlerden.
(Zeki Ömer Defne)

Şimdiyse küsmüş bakıra, kalaya, fosfata, kömüre
Çekice, eğeye, tuza, keskiye, örse, ekmeğe
Işıl ışıl bir sevince, alinterindeki rüzgâra
Seste yansıyan cevhere
Öfkeye.

(Refik Durbaş)

2. Art arda sıralanan cümlelerde cümlenin diğer öğeleri gibi, yer tamlayıcıları da "ortak" olabilir.

Muhtelif kafileler, burada birikiyor, topluyor, kabarıyor;
Homiros'un "bin bir sesli öge" dediği bir poyrazlı deniz manzara-
sını gösteriyordu.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

3. İsim hükmündeki bütün kelime grupları bazı çekim eklerini alarak yer tamlayıcısı olabilir.

Ellerim takılırken rüzgârların saçına (yer tamlayıcısı, belirtili isim tamlaması)

Asıldı arabamız bir dağın yamacına. (yer tamlayıcısı, belirtili isim tamlaması)

Ben garip çizgilerle uğraşırken başbaşa
Rastlamıştım duvarda bir şâir arkadaşa: (yer tamlayıcısı, sıfat tamlaması)

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

“Bunun bir dostluk ve güven işareti olduğuna karar verdi.”
(yer tamlayıcısı, belirtili isim tamlaması)

(İskender Pala - *Babilde Ölüm İstanbul'da Aşk*)

“Hiç bilmediği, tanımadığı bu yaşam koşullarına, elinden geldiğince alışmaya çalıştı.” (yer tamlayıcısı, belirtisiz isim tamlaması)

“Doğru dürüst bir müzeleri de yok ya, şehirde ve Side kazı yerinde enfes parçalar var.” (yer tamlayıcısı, belirtisiz isim tamlaması)

(Ahmet Kutsi Tecer)

Bir çiçek dermeden sevgi bağından (yer tamlayıcısı, belirtisiz isim tamlaması)

Huduttan hudûda atılmışım ben (yer tamlayıcısı, tekrar grubu)

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Evin önünden geçmedi. (yer tamlayıcısı, belirtili isim tamlaması)

Kalp hastalığından eser kalmamış. (yer tamlayıcısı, belirtisiz isim tamlaması)

Gece, soğuk ve ıslak, boynuma ve ellerime yapıştıyordu. (yer tamlayıcısı, bağlama grubu, iyelik grubu)

(Atilla İlhan - *Kurtlar Sofrası*)

Çünkü o, yaratılışın ihtiyaçlarına ve ciddi bir zevke yeniliyor.
(yer tamlayıcısı; isim tamlaması, sıfat tamlaması ve bağlama grubu)
(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

*Şimdiye kadar hiç görmediği sarı, parlak, eriyip kaybolacak his-
sini uyandıran çiçekler, ıslak toprakta kümelenmişlerdi.* (yer tamlayıcısı, sıfat tamlaması)
(Sevinç Çöküm - Bizim Diyar)

Haliç sularında gün ışığı kapırdadı. (yer tamlayıcısı, belirtisiz isim tamlaması)
(Sevinç Çöküm - Bizim Diyar)

Sessiz görünen beyazlı kadına uzun uzun bakıyordu. (yer tamlayıcısı, sıfat tamlaması)
(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

4. Yönelme, bulunma ve ayrılma hâl eklerini taşıyan bazı kelime ve kelime grupları şekil, zaman, tarz, nicelik vb. durumları bildirdikleri zaman yer tamlayıcısı değil, zarf olur.

*Adam birden değişti.
Aniden yerinden fırladı. Doğrudan yerine geçti.*

"Yedinci günün sonunda çivi yazısının harflerini çözmüş."
(İskender Pala - Babilde Ölüm İstanbul'da Aşk)

*Son devrede, ihtiyarlığında,
Artık çekilince söz ve sazdan,
Ömrüm İç-Erenköyü'nde geçsin.*
(Yahya Kemal)

5. Yer tamlayıcıları, kendilerini açıklayan öğelerle birlikte bulunabilir.

Hemen üstümdeki odada, kimsenin ayak basmadığı odada oturuyorlar.

Tek pencerenin önünde, duvarın dibinde tozlu ve sefil, âdete sü-
rünen mevsim sonu çiçeklerine bakarak düşünüyorum.

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

Ötede, tepenin eteğinde bir köy vardı.

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

Dürbünü, tabancasını çıkarmış önüne, ayaklarının arasına,
yere bırakmıştı.

(Samim Kocagöz - Doludizgin)

Baygın, geniş sükûtin içinden ta uzaklardan, iskele tarafından,
akisler hasıl ederek korkunç, vakur bir seda kükredi.

(Ahmet Hikmet Müftüoğlu)

Bulgaristan'da ölüyor, Yunanistan'da ölüyor, Acemistan'da ölü-
yor, Sırbistan'da ölüyor, yalnız yurdunda, köyünde ölmüyorsun.

(Ahmet Hikmet Müftüoğlu)

Bu ikisinin arasında, boşlukta sallanıyorum.

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

Gelirken sokaklarda, "Yeni Osmanlı" idarehanesini korumak
için bir bölük jandarmanın Babiâli'de, idarehane karşısında yerleş-
miş olduğunu gördüm.

(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

Bugün sizden, hepimizden bunu istiyorum.

(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

Hükûmet, muhaliflere yani bize geçti.

(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

6. Yer tamlayıcılarından sonra gelen "da" bağlacı yer tamlayıcı-
larına dahil edilerek cümleye çeşitli işlevler kazandırır.

Dalgalandığın yerde ne korku ne keder... Gölgede bana da
bana da yer ver!

(Arif Nihat Asya)

Tabiattan, eşyadan yardım beklemeğe de şikâyete de hakkım yoktur.
(Nurullah Ataç)

7. Cümle çözümlemelerinde yer tamlayıcılarını bulmak için yükleme "nereye, nerede, nereden; kime, kimde, kimden, neye, nede, neden" gibi sorular yöneltilir.

F. CÜMLE DIŞI ÖGE

Cümlelerin kuruluşuna doğrudan katılmayan, şekil olarak yüklemeye bağlanmayan, ancak cümlelerin anlamına dolaylı olarak katkıda bulunan bu kelime ya da kelime gruplarına *cümle dışı öge(unsur)* denir. Bazı bağlaçlar, ünlemler, ünlem grupları, hitaplar, ara sözler, açıklayıcı cümleler cümle dışı öge(unsur) olarak adlandırılır.

*dumanlı dağların çobanı garip yıldız
ciğerim parçalanır dağlarda akşam oldu mu
garibim zincirlerim boynuma ağır gelir
anacığım ağlamaya durdu mu
kör talih bu kimi gider kimi kalır
ben ölmeylen kahpe dünya yıkılır*

(Attilâ İlhan)

*Sevgilim, sevgili dostum,
Yaşamayı pekiştiren bir çelik çivi olacak Yenidoğan'ın acısındaki maya.*

(Ülkü Tamer)

Kara gözlüm, efskarlanma gül gayrı! İbibikler öter ötmez ordayım.
(Bekir Sıtkı Erdoğan)

*Ey hüsne hendeseyle gelenler, dönün geri...
Şii'rin o türlü ölçüye yoktur tahammülü!*
(Arif Nihat Asya)

Ah! Keşke talih bana levhanın bu tarafını görmeyi nasip etmemiş olsaydı.

(Ahmet Ağaoğlu)

Hey, kim var orada? İşte, orada.

*Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker!
Gökten ecdad inerek öpse o pak alını değer*
(Mehmet Akif ERSOY)

*Ey suyun sesinden anlayan bağlar,
Ne söyler bu dağa çoban çeşmesi?*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Ey gözlerinin çevresi mor, benzi tutulmuş,
Akşamladığım yolları yalnız gezen âfet!
Kaç yıl geçecek, böyle hazine, böyle habersiz.*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Ey şehid oğlu şehid, isteme benden makber,
Sana âğûşunu açmış duruyor peygamber”*
(Mehmet Akif Ersoy)

*Ey, pembe akşamların kara sevdalıları!
Güzelliklerine doyulmamış zamanlar!
Ergen yastığının ateşten rüyaları!
Ey, saf kalbimizde doğmuş ve ölmüş anlar!...*

*Hatırası kalbe ışıklarla dökülen
En güzele, en iyiye, en sevgiliye
Selam, sonsuzluğun aydınlık bahçesinden,
Selam, senelerce, senelerce öteye...*
(Ahmet Muhip Dıranas)

*Yıllardır koşarım izinde Pir'im
Aęlamak isterim dizinde Pir'im
Bulamazsam bu yer yüzünde Pir'im
Kanatlanıp göğe ermek dilerim.*
(Yunus Emre)

Paşam, acaba kaç kişi var dersiniz!

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

*Ey şimdi süzgül, rüzgârlarda dalgalı;
Barışın güvercini, savaşın kartalı...
Yüksek yerlerde açan çiçeğim;
Senin altında doğdum,
Senin altında öleceğim."*

(Arif Nihat Asya)

Genellikle cümlelerin ortasında yer alan *ara sözler* ve *açıklayıcı cümleler*, cümle içerisinde, *iki çizgi* ve *iki virgül* arasında veya *ayraç* içerisinde gösterilir.

Pazar günü İstanbul'a -saat 15.00 uçağıyla- gideceğim.

Ayşe bir gün sonra -yanındakilerle birlikte- geri döndü.

Adnan mezarda bile açılan tiyatro perdesine -kendi de oynadığı oyun içinden- bir seyirci gözüyle bakıyordu.

(Mithat Cemal Kuntay)

Yalı halkı -orta ailede olduğu gibi- pencerelerden haykarsalardı, Adnan ağlayacaktı.

(Mithat Cemal Kuntay)

Kürklü paltosunun yakası içinde yüzü yarı yarıya kaybolmuş kâranta bir rum -kayafetine nazaran zengin bir simsar- yanlarında durdu.

(Reşat Nuri Güntekin)

Halit Ayarcının izafilik dediği şeyin, tabir caizse, bir hakikat olduğunu kendi hayatımda yaşıyorum.

(Ahmet Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

Üçüncü Bölüm

CÜMLE ÇEŞİTLERİ

I. YÜKLEMLERİNE GÖRE CÜMLELER

1. İsim Cümlesi

İsim cinsinden bir kelime ya da kelime grubunun ek-fiille çekimlenerek yargı bildirmesine *isim cümlesi* denir. İsimler, sıfatlar, zamirler, edatlar, zarflar; isim hükmünde olan kelime grupları, isim cümlesinin yüklemi olabilirler.

Ek-fiilin sadece dört çekimli şekli (şimdiki zaman, görülen geçmiş zaman, öğrenilen geçmiş zaman ve şart) vardır. Bu çekimlerin en çok kullanılan şekli, şimdiki zamanın teklik üçüncü şahıs (-dır, -dur; -tir, -tur) ekleridir. Bunların yüklem olmaları durumunda, bu eklerin çoğu zaman düştüğü görülür.

Bu gece yarısında iki kişi uyanık:

Biri benim, biri de uzayan kaldırımlar.

(Necip Fazıl Kısakürek)

Ne içindeyim zamanın,

Ne de büsbütün dışında.

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

Vaktiyle sen en basit, en küçük bir sevincin

Aksi dalgalanmayan muztarib rûhum için

Bir ufuktun ki gönliüm, göziüm sana muhtaçtı.

(Necmeddin Halil Onan)

Hasret dedikleri zorlu ateştir.

(Hâlîde Nusret Zorlutuna)

*Yaptığımız tamamen iyi niyettir. Meydanda birçok insan vardır.
Aradığınız hiçbir şey bizde yoktur.
Bu duyguda gururla tevazu, edeple istiğna kucak kucağıdır.*

(Cemil Meriç)

Yüklemi isim ve isim grubu olan cümlelerde bazen yüklem “ek-fiil” ekini taşımaya da bilir. Bu durumda *ek-fiil* kendisini cümlenin anlamında hissettirir. Böyle cümlelerde, en çok “var” ve “yok” kelimeleri kullanılır.

*Lâzım olan hiçbir şey evde yok.
Doktor! Bende her türlü hastalık var.
Elimizde hiçbir çare yok.*

*Dudağın etli, kanın şehvetli,
Dişlerin kazma kadar kuvvetli!
Öyle dimdik ki boyun, tıpkı sırık,
Adalen sert ama aklın pısrık*
(Orhan Seyfi Orhon)

İsim cümleleri, genellikle özne ve yüklemden oluşur. Diğer ögeler ise cümlede nadir olarak bulunur.

Bu sözün Necdet'in muhayyilesinde uyandırdığı levha kan ve ateşe bulanmış kıpkızıl bir ufuktu.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

Ortak konuşma ve yazı dilinin kelimelerini değiştirmeye çalışmak manasızdır.

(Faruk K. Timurtaş)

Mektepte birkaç erkek muallim de var.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

*Dilsiz karanlıklarda beliren uykusuzluk
İçimden dışarıya akseden bir yangındır
Bana yalnızlığımı sezdiren uykusuzluk
Koyunumda boşluğunu duyduğum bir kadındır*

(Cahit Sıtkı Tarancı)

İsim cümleleri, ek-filil kullanılışına göre “*Basit Zamanlı İsim Cümlesi*” ve “*Birleşik Zamanlı İsim Cümlesi*” diye iki gruba ayrılır.

a) Basit Çekimli İsim Cümlesi

Basit zamanlı isim cümlelerinde, zaman bildiren bir ek yoktur. Ek-filil bildirme ifadesi taşıyan kipleri kullanılır ve bu basit zaman ifadesi taşır.

Bütün kötülüklerin anası cehalettir.

Aşırı sür’at felakettir.

“İnsan, yaratılanların en şereflişidir.”

Sizin gibi bir genç kızın arzularına itaat etmek bir vazifedir.

(Reşat Nuri Güntekin - *Çalkuşu*)

Fakat bu kahkahanın içinde deminki gülüşe benzemeyen, tuhaf bir şey, bir kırıklık vardır.

(Reşat Nuri Güntekin - *Çalkuşu*)

Bu, keklik sekişli, gül avazlıymış,

Şu, ala gözlüymüş, saz benizliymiş,

Güz alma yanaklı, al kirazlıymış,

Ta can evimizden vurur bu dünya

(Orhan Şaik Gökyay)

Daha deniz görmemiş bir çoban çocuğuyum

Bu dağların eskiden âşinasıdır soyum.

Bekçileri gibiyiz ebenced buraların,

Bu tenha derelerin, bu vahşi kayaların

Görmediği gün yoktur sürü peşinde bizi.

(Kemalettin Kamu)

Karadutum, çatalkaram, çingenem

Daha nem olacaktın bir tanem

Gülen ayvam, ağlayan narımsın

Kadınım, kısırağım, karımsım

(Bedri Rahmi Eyüboğlu)

*Bir ucu gözlerinde, bir ucu engindedir,
Meyva veren ağaçlar bu çini rengindedir.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Her gün alınnda zehirden acı rüzgârlar esen,
Gurbet akşamlarının bağı yanık yolcusuyum.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Önce upuzun sonra kesik saçın vardı;
Tenin buğdaysı boyun bir başak kaddı;
İçini gıcıklardı bütün erkeklerin
Altın bileziklerle dolu bileklerin,
Açılırdı rüzgarda kısa eteklerin;
Açık saçık şarkılar söyledin en fazla,
Ne çapkan komşumuzdun sen Fahriye Abla!*

(Ahmet Muhip Dıranas)

İşte, benim de istediğim, ruhunun daima böyle kuvvetli olması idi.

(Ziya Gökalp)

Şeyh Edebâli yetmiş yaşında olduğu hâlde dinçti.

(Kemal Tahir)

Bu zavallı kadın, mektebin eski hocasıymış.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Doktorcuğum saf ve temiz bir adamdı.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

*Bir nisan akşamı, serin bir günün,
Şark'ın bu sevimli, güzel köyünün
Cenneti andıran bir akşamıydı.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

KİMDİM

*Maziye sor ecdadımı söyler sana kimdi;
Bir bitmez ufuktum, küre vaktiyle benimdi.*

*Tufanlar, alevler beni bir kal'a sanırdı
Taclar uçuşur, dalgaları, parçalanırdı.
Kahhâr atımın kanlı, kavılcımlı izinde
Bir başka denizdim, ebediyet denizinde.*

*Çarpardı göğün kalbi hilalin avucunda,
Titreirdi yerin talii merminin ucundan*

*Günler elimin çizdiği yerlerden akardı;
Üç kıtada korkunç atımın izleri vardı.*

*Üstünde uçarken o neşibin bu firâzın,
En şanlı, şehametli hükümdarına arzın*

*Tek bir bakışım sanki inayetti, keremdi;
İklili hediyeimdi, arazisi hibemdi.*

*Hançerdi hayalim, bütün akvâm ona kındı;
Baştanbaşa dünya bir esirimdi; kadındı.*

*A şâbına nabzımdaki ahengi verirdim
Kasdeylediğim şekli verir, rengi verirdim*

*Dünya bilir iclâlimi ben böyle değildim
Ben altı asırdan beri bir kere eğildim*

(Mithat Cemal Kuntay)

b) Birleşik Çekimli İsim Cümlesi

Pek yaygın olarak kullanılmayan bir çekimli şekildir. En yaygın birleşik çekim, şart kipiyle olandır. İsimleri bu yolla yüklem hâline getirir, yardımcı cümle oluşturur ve asıl cümleye bağlar.

Çalışkandıysa niye başaramadı.

Yorgunduysa niye gitti.

Yetenekliydiyse niye yeteneğini sergilemedi

Gücü yeterliydiyse niye devam etmedi vs.

2. Fiil Cümlesi

Yüklemi çekimli bir fiil olan cümleye *fiil cümlesi* denir. Şart kipi dışında sekiz fiil kipi ile temel cümle kurulabilir. Bildirme kipleriyle kurulan cümleler bir oluşu, bir durumu, zaman ve mekân içerisinde yargı yoluyla bildirirler. Tasarlama kipleriyle kurulan fiil cümleleri ise bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği belirtme ifadesi taşır. Tasarlama kiplerinde zaman kavramı yoktur. Şart kipi, cümleye şart anlamı katar; yargı bir şarta bağlanır. Bu kipi aynı zamanda istek ve temenni işlevleri de vardır.

Fiil cümlelerinde yüklem; basit, birleşik ve çatı (etken, edilgen, ettirgen, işteş, dönüşlü) eklerini almış fiillerin çekimli şekillerinden meydana gelir. Geçişsiz fiillerle kurulan cümleler nesne almazlar. Geçişli fiillerle kurulan cümlelerde cümlenin bütün öğeleri (özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı) bulunabilir.

a) Basit Fiillerle Kurulan Cümleler

Bir düşünce ve yargıyı çekimli fiille anlatan cümlelerdir. Bildirme veya tasarlama kipindeki çekimli fiillerin tamamı cümlede yüklem olabilir. Bildirme kipleri ile oluşturulan cümlelerde oluş ve kılışlar belli bir zamanda; tasarlama kipleri ile oluşturulan cümlelerde ise -zaman işlevi olmadığından- sadece tasarlanan bir hareket anlatılır.

*Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.
Öğrenci sınıfını doğrudan geçti.
Tahminlere göre hafta sonunda kar yağacak
Televizyon arızalandı.
Her gün en az bir gazete okunmalı.*

*"sisler bulvarında öleceğim
sol kasığımdan vuracaklar
bulvar durağında düşeceğim
gözlüklerim kırılacaklar
sen rüyasını göreceksin
çığlık çığlığa uyanacaksın
sabah kapını çalacaklar
elinden tutup getirecekler
beni görünce taş kesileceksin
ağlamayacaksın! Ağlamayacaksın!"*

(Attilâ İlhan)

*Gurbetten gelmişim yorgunum hancı
Şuraya bir yatak ser yavaş yavaş
Aman karanlığı görmesin gözüm
Beyaz perdeleri ger yavaş yavaş*
(Bekir Sıtkı Erdoğan)

*Gülsen kakkahalarla ince hüznün bilirim
Dünyamız aynalarla kaplı bir oda bizim
Uzaklar yakınlarla, kakkahalar hüznle
İç içe anlaşılmaz...ben seni bilmez miyim*
(Ahmet Tevfik Ozan)

DUA

*Bıçak soksan gölgeme
Sıcacık kanım damlar
Gir de bir bak ülkeme
Başsız başsız adamlar*

*Ağlayın su yükselsin!
Belki kurtulur gemi.
Anne, seccaden gelsin;
Bize dua et, e mi!*

(Necip Fazıl Kısakürek)

*Avrupa'nın ortasına gittiğimiz halde, onu daima kendimizden
ayrı bir şey gibi gördük.*

(Peyami Safa)

*Bomba şimşekleri beyninden inip her siperin
Sönüyor göğsünün üstünde o arslan neferin*
(Mehmet Akif)

*O muhteşem sesin ebediyen dinmiş olduğunu düşünmek bana ta-
rifi imkânsız gönül bezginliği veriyor.*

(Necmettin Halil Onan)

"Müdür gülmeğe başladı ve onu inandırınca kadar hayli uğraştı."

(Reşat Nuri Güntekin)

"Çamaşırım yıkanır, söküklerim dikilir... kendimi saraya damat oldum sanıyorum, diye cevap verirdi."

(Reşat Nuri Güntekin)

Saat dokuz buçukta buradan çıkacağım. Tramvayla gideceğim.

(Halide Edip Adıvar)

Affedersiniz, sizin için çay hazırladım, aklım öyle perişan oldu ki sizden başka her şeyi unuttum.

(Halide Edip Adıvar)

Nüfus mümeyyizi geçti gitti; lâkin, aklı bu "feminist" e takıldı kaldı.

(Memduh Şevket Esendal)

*Yağız atlar kişnedi, meşin kırbaç sakladı,
Bir dakika araba yerinde durakladı
Neden sonra sarsıldı altımda demir yaylar,
Gözlerimin önünden geçti kervansaraylar.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Ben seni en mehib dağlara sordum;

Adını duyunca hep titrediler;

Yüzlerce gün görmüş diyara sordum:

"O burdan zaferle geçti! dediler."

(Mehmet Emin Yurdakul)

b) Birleşik Fiillerle Kurulan Cümleler

Yüklemine, *et-*, *eyle-*, *ol-*, *kıl-*, *bulun-* yardımcı fiilleri ile bir ismin ya da anlamca kaynaşmış iki ayrı fiilin oluşturduğu cümlelerdir. Tasvir fiillerle (yeterlilik, tezlik, süreklilik, yaklaşma) bu tür cümleler kurulabilir:

Dediklerimi yerine getirmezsен seni affetmem.

*Boş bulundu bütün bildiklerini anlattı.
Her konuşmasında birilerine taş atıyordu.
Çocuğunun arkasından bakakaldı.
Baba olmayınca anne dizginleri eline alıverdi.
Saatler sonra notlarıma bakabildim.*

*Kan tükürsün adını candan anan dudaklar,
Sana benim gözümle bakan gözler kör olsun!*

*Düşmanlar elinden, ne çıkar, dönse de mecrûh
Mademki nihayet sana teslim olacak rûh!*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Bütün ruhlarını yalnızlıktan alan bu şiirlerden başka şiirler de
yalnızları bir iç sızlaması halinde kendini hissettiriyor.*

(Ziya Osman Saba)

*O zamana kadar aramızdaki mesafeyi halletmeliyiz
(Halide Edip Adıvar)*

*Mahalleli giremiyordu; cenazeyi uzaktan görmeye razı oluyor-
lar, duvarlarda birikiyorlardı.*

(Mithat Cemal Kuntay)

*Nice devletlilerin rûhuna elpençe durup
Nice bir hâtradan bahsederim, âfâkî.
(Faruk Nafiz Çamlıbel)*

*Elim kırılıydı da atmasaydım taşı.
Bir de leş tebelleş olmuştu tekneye.
(Ferit Edgü)*

*"Bir öğrenegörsün aşkı Ağacı o vakit seyredin."
(Melih Cevdet Anday)*

"Boyun eğmiştir, ümit etmiştir... diye

Bu gafil başı teşhir edeceğim!”

(Celâl Sılay)

c) Birleşik Zamanlı Fiillerle Kurulan Cümleler

Yüklemi fiillerin birleşik çekimleri ile kurulan cümlelerdir. Bu yapılar da yüklem, fiillerin hikâyesi ya da rivayeti şeklinde gerçekleşir.

Hava erken kararıyordu.

Çocuk kitaplarını okulda unutmuştu.

Babam eve erken gelecekti.

Gelecek yıl sınavlar erkene alınacakmış.

Aşçı ana sözünü sakınmaz Türkmen karlılardandı. Balkız'ı şuncacıktan kucagında büyüttmüş, kazasına belâsına bunca yıl kanat germiştî.

(Kemal Tahir - Devlet Ana)

Kanlı ikilikten, ihtiraslardan, hedefi bilinmeyen veya hedefi hak edecek kuvvet ve meşruiyete sahip bulunmayan hareketlerden nefret ediyor, bunları büyük günahlardan sayıyordu.

(Tank Buğra - Küçük Ağa)

Bugünlerde olduğu kadar hiçbir zaman kafamı zorladığımı hatırlamıyordum. Fakat hiçbir şey bulamıyordum. Ne ben, ne de Halit Ayarçı, hiçbirimiz eskârı umumiye-yi yeni baştan lehimize çevirecek bir icatta bulamıyorduk. Sanki Boşlukta süzüyorduk. Düşüncemiz alelâde şeylerden bir adım ileriye gitmiyordu.

(Ahmed Hamdi Tanpınar - Saatleri Ayarlama Enstitüsü)

Hakka Celis hiçbir yerde, akşamın bu kadar kasvetle, bu kadar fena bir şeyi haber verir gibi geldiğini hatırlamıyor, bilmiyor, denizin dibine batan bir adam gibi tıkanığını hissediyordu.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu - Kıralık Konak)

Bu aczinden tiksiniyor, kendini tırmalamak, yumruklamak, kendi boğazını sıkmaq istiyordu.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

Belki de artık birbirini göremeyecek olan bu iki insanın bu ayrılık dakikasında birbirlerine söyleyecek bir şeyleri olurdu.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Çalıkuşu, tamamıyla eski Çalıkuşu olmuştu.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

*Kaldır nikabını görem yüzünü
Aç başını Yaradan'ı seversen
Siyah zülfü mah cemalin üstüne
Tel tel eyle Yardan'ı seversen*

(Karacaoğlan)

*"Daha dün seyredirdi eski rü'yâlarını,
Kalbimin dört duvarı böyle değıldi, kadın!"*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

d) Geçişli Fiillerle Kurulan Cümleler

Yüklemi geçişli bir fiille kurulan cümlelerdir. Bu tür cümlelerde bütün ögeler bulunabilir. Geçişli fiillerin gösterdiği hareket nesne olmadan gerçekleşmez. O bakımdan geçişli fiille kurulan cümlelerde yüklem, özne, nesne bulunmalıdır. Aksi takdirde maksat tamamen anlaşılabilir.

*Dersi çok iyi bir şekilde öğrendik.
Sınavı büyük bir başarıyla tamamladık.
Konuyu doğru olarak anladık.*

"Faik Bey, o günlerde çıkantılarında kar biriken pencereler önünde borçlarını düşünüyordu."

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

*Şişesi is bağlamış bir lâmbanın ışığı,
Her yüze çiziyordu bir hüzün kırışığı.
Fânî bir iz bırakmış burda yatmışsa kimler,
Aygın baygın manîler, açık saçık resimler...*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*"O günlerde Girit'ten bir mektup almıştı."
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)*

*Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın
Gömelim gel seni tarihe desem sığmazsın*
(Mehmet Akif)

*Göğsüme dayadı güzel başını
Sandım vücuduma doldu o mehtap*
(Halit Fahri Ozansoy)

e) Geçişsiz Fiillerle Kurulan Cümleler

Yüklemi geçişsiz fiillerle kurulan cümledir. Bu fiillerle kurulan cümleler, nesne almazlar.

*Çocuk bir daha ardına bakmadı.
Sınavı başarmak için kurslara devam etti.
Bunca olandan sonra konunun farkına vardı.*

Tekir kedi, minderin üstüne uzanmış, dört ayağını germiş uyuyor.
(Memduh Şevket Esendal)

*"Pembe, karşı koyulmaz bir duyguyla çepçevre sarsılmıştı."
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)*

*Yabancı bir fısıltı söyleyecek adını,
Tanudığım bir gülüş kıvrılacak içerde.*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

f) Etken Çatılı Fiillerle Kurulan Cümleler

Etken çatılı fiiller, edilgen çatının dışında kalan fiillerdir (dönüşlü, işteş, geçişli, geçişsiz, ettirgen, oldurgan fiiller). Etken çatılı fiillerle kurulmuş cümlelerde yüklem belirtiği işin özne tarafından yapıldığı açıkça görülür.

Bu fiillerin gerçek özneleri vardır.

*Annesi bütün çocuklarını severdi.
Askerden dönecek oğlunun yolunu bekliyordu.
Çocuk annesinin yolunu gözlüyordu.
Arkasından söylenen bütün dedikoduları duydu.
Olan biteni babasına aktardı.*

*Kulak verdim dört köşeyi dinledim
Arkam sıra gıybet eden çok imiş
Çok yaşayıp mihnet ile ölmeden
Az yaşayıp devran sürmek yeğ imiş
(Karacaoğlan)*

Evin önünde arabadan indiği vakit kasabanın saati on ikiyi çalıyordu.

(Reşat Nuri Güntekin)

*Bu geçit sanki yazdan kışı ayırıyordu,
Burada son fırtına son dalı kırıyordu.*

*Çıtırdayan çalılar dört cana can katıyor
Kimi haydut, kimi kurt masalı anlatıyor...
(Faruk Nafiz Çamlıbel)*

*Şişesi is bağlamış bir lâmbanın ışığı,
Her yüze çiziyordu bir hüznün karışığı.
Fânî bir iz bırakmış burda yatmışsa kimler,
Aygın baygın manîler, açık saçık resimler...*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

"O günlerde Girit'ten bir mektup almıştı."
(Sevinç Çokum- Bizim Diyar)

*Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın
Gömelim gel seni tarihe desem sığmazsın*
(Mehmet Akif)

*Göğsüme dayadı güzel başını
Sandım vücuduma doldu o mehtap*
(Halit Fahri Ozansoy)

e) Geçişsiz Fiillerle Kurulan Cümleler

Yüklemi geçişsiz fiillerle kurulan cümledir. Bu fiillerle kurulan cümleler, nesne almazlar.

*Çocuk bir daha ardına bakmadı.
Sınavı başarmak için kurslara devam etti.
Bunca olandan sonra konunun farkına vardı.*

Tekir kedi, minderin üstüne uzanmış, dört ayağını germiş uyuyor.
(Memduh Şevket Esendal)

"Pembe, karşı koyulmaz bir duyguyla çepçevre sarsılmıştı."
(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

*Yabancı bir fısıltı söyleyecek adını,
Tanıdığım bir gülüş kıvrılacak içerde.*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

f) Etken Çatılı Fiillerle Kurulan Cümleler

Etken çatılı fiiller, edilgen çatının dışında kalan fiillerdir (dönüştü, işteş, geçişli, geçişsiz, ettirgen, oldurgan fiiller). Etken çatılı fiillerle kurulmuş cümlelerde yüklemün belirttiğı işin özne tarafından yapıldığı açıkça görülür.

Bu fiillerin gerçek öznelere vardır.

*Annesi bütün çocuklarını severdi.
Askerden dönecek oğlunun yolunu bekliyordu.
Çocuk annesinin yolunu gözlüyordu.
Arkasından söylenen bütün dedikoduları duydu.
Olan biteni babasına aktardı.*

*Kulak verdim dört köşeyi dinledim
Arkam sıra gıybet eden çok imiş
Çok yaşayıp mihnet ile ölmeden
Az yaşayıp devran sürmek yeğ imiş
(Karacaoğlan)*

Evin önünde arabadan indiğı vakit kasabanın saati on ikiyi çalıyordu.

(Reşat Nuri Güntekin)

*Bu geçit sanki yazdan kışı ayırıyordu,
Burada son fırtına son dalı kırıyor.*

*Çıtırdayan çalılar dört cana can katıyor
Kimi haydut, kimi kurt masalı anlatıyor...
(Faruk Nafiz Çamlıbel)*

g) Edilgen Çatılı Fiillerle Kurulan Cümleler

Edilgen çatılı fiille kurulmuş cümlelerde, fiilin gösterdiği işin kimin tarafından yapıldığı belli değildir. Bu cümlelerde gerçek özne yoktur. Cümlelerin nesnesi olan öge, özne görevindedir. Bunlar, cümlelerin şekli öznesidir. Bu bakımdan böyle öznelere "sözde özne" denir.

Evler uzaktan görülüyordu.

Çocuklar taş atınca camlar kırıldı.

Sınıf iyice temizlendi.

Konuşulanlar her tarafta duyuldu.

Bu işin sonucu başından anlaşılıyordu.

Borcuna karşılık malları alıkonuldu.

Bu binada çok kötü malzeme kullanılmış.

Şehre hâkim yüksek noktalara her biri dev gibi yüzlerce projektor konuldu.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

Çok sürmedi, düşman taarruza geçecekmiş denildi.

(Sevinç Çokum - Ağustos Başağı)

Zira dinen tahir addolunmayan bu köpeklere bile nazardan korunmak, bedduadan sakınmak veya bir duayı kabul ettirmek için, ekmelekler adanırdı.

(Abdülhak Şinasi Hisar - Çamlıcadaki Eniştemiz)

h) Ettirgen Çatılı Fiillerle Kurulan Cümleler

Geçişsiz fiilleri geçişli hâle dönüştüren; geçişli fiilleri ikinci derecede geçişli duruma getiren fiillerle kurulan cümlelerdir. Bu yapıdaki cümlelerde oluş ve kılışlar, faktitif eklerinin (-r-; -dIr-, -dUr-, -tIr-, -tUr-; -t-) biriyle ya da ikisinin üst üste getirilmesiyle yapılır. Bu fiillerde hareket başkalarına yaptırılır.

Sözün doğrusunu çocuğa söylet

İşini zorla da olsa yaptırdı.

Yapılanın sonuçsuz kalmaması acımızı biraz olsun dindirtti.

*Yaptığı hareketten dolayı ona haddini bildirtti.
Konuyu eninde sonunda aydınlattırdı.
Sınav sorularını hazırlattırdı.
Gürültü yapanları salondan attırttı.*

*Sonsuzluğun sırrına ererek bir denizde
Sonsuzluğu yaşatmak istedik sevgimizde,
(Faruk Nafiz Çamlıbel)*

*Dindirmez anladım bunu hiçbir güzel kıyı;
Bir bitmeyen susuzluğa benzer bu ağrısı
(Yahya Kemal Beyatlı)*

1) İşteş Çatılı Fiillerle Kurulan Cümleler

İşteş çatıyla kurulmuş cümlelerde, oluş ve kılışlar, diğer bir ifadeyle fiilin belirttiği iş, birden çok şahıs tarafından toplu olarak, birlikte ya da karşılıklı yapılır.

Yüklemi işteş fiil olan cümlelerde birden fazla özne bulunabilir.

*Yangın yerinden kaçıştılar
Kuşlar cıvıldaşıyor, kızular meleşiyor.
Birbirlerine sert bakışlarla bakıştılar
İki taraf tam üç saat çarpışmışlar
Annesiyle oğlu sokakta karşılaştılar.
İki kardeş yıllar sonra görüştü.
İki hasım kavgaya tutuştu.
Görülen manzara karşısında gülüştüler.*

*On dört asır evvel, yine bir böyle geceydi,
Kumdan ayın on dördü bir öksüz çıkıverdi!
Lâkin o ne hüsrandı ki: Hissetmedi gözler;
Kaç bin senedir halbuki bekleşmedelerdi!
(Mehmet Akif Ersoy)*

Gölgelenen gözlerin önünde her taraftan kopup gelen şeffaf hayaller birer kelebek gibi uçuşur.

(Suut Kemal Yetkin)

Halasının yanındaki kadınlar da sarıldılar öptüler, söyleştiler, gülüştüler.

(Refik Halit Karay - *Eskici*)

i) Dönüştü Çatılı Fiillerle Kurulan Cümleler

Dönüştü fiille kurulan cümlelerde oluş ve kılış, yapılan iş özne tarafından kendi kendine yapılır. Yani dönüştü fiillerle kurulan cümlede özne, hem işi yapan hem de ondan etkilenen ögedir.

Kedi yalandı.

Kadın süslendi.

Adam, çevresinde olup bitenlere bakıp durmadan söyleniyordu.

Dönüştü fiiller genellikle dönüştülük eki -n- ile kurulur. Bu cümlelerdeki *yalan-*, *süslen-*, *söylen-* fiilleri dönüştü çatılıdır. Bazen de dönüştü fiiller "-l-" ve "-ş-" ekleri ile kurulur.

Düşman bütün mevzileri terk ederek geriye çekildi.

Olaylar karşısında yüzü bir anda donuklaştı.

Hem -n- hem de -l- eki ile edilgen fiiller de türetilmektedir.

Elbise alındı. (edilgen)

Sözümden alındı (dönüştü)

Arabalar kenara çekildi (edilgen)

Düşman kuvvetleri çekildi (dönüştü)

Demek ki aynı ekle hem dönüştü hem de edilgen fiiller yapılabiliyor. Fiilin dönüştü mü yoksa edilgen mi olduğunu cümledeki kullanılışından anlaşılır.

II. ANLAMLARINA GÖRE CÜMLELER

1. Olumlu Cümle

Bir iş, oluş, hareket ve düşüncenin gerçekleştiğini veya gerçekleşeceğini bildiren cümleye *olumlu cümle* denir. Olumlu cümlelerde yüklem, yapma, olma, yapılma anlamı taşır. Bu cümleler, yüklemimin

isim veya fiil oluşuna göre, *olumlu isim cümlesi* ve *olumlu fiil cümlesi* diye ikiye ayrılır.

a) Olumlu İsim Cümlesi

İsim kök ve gövdelerinin ek-fiil yardımıyla yargıya bağlanmasıyla oluşan ve olumlu bir anlam bildiren cümleye *olumlu isim cümlesi* denir.

Bu topraklar daha verimlidir.

Bu ülke bir bütündür.

Küçük kız çok çalışmıştır.

Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, Trakyalı ve Makedonyalı hep bir ırkan evlâtları, hep aynı cevherlerin damarlarıdır. (Atatürk)

Yeni silah altına alınmış, daha talim görmemiş Mehmetçiklerdi.

(Hüseyin Cahit Yalçın)

Bir merhamettir yanan, daracık odaların

İsli lâmbalarında, isli lâmbalarında.

(Necip Fazıl Kısakürek)

Uzak bahçelerden dağılan hüznün,

İçinde bir ilâh gibidir yüzün.

(Behcet Necatigil)

Ben pırl pırl bir gemiydim eskiden.

(Özdemir Asaf)

Ötede, tepenin eteğinde bir köy vardı.

(Sevinç Çöküm - Bizim Diyar)

İncecik kâğıt, avcunun içinde ıslanmış ipek bir mendil gibiydi.

(Sevinç Çöküm - Bizim Diyar)

Memleket meselelerine bakışımız ayrı ayrıdır.

(Sevinç Çöküm - Bizim Diyar)

Artık yaratan sensin havamı, iklimimi.

(Mehmet Çınarlı)

İsim cümlelerinde yüklem aldıkları ek-fil düşebilir.

*Çehreler başka, lisanlar, deriler rengârenk;
Sâde bir hadise var ortada: Vahşetler denk.*

(Mehmet Akif Ersoy)

*Dudağın etli, kanın şehvetli,
Dişlerin kazma kadar kuvvetli!
Öyle dimdik ki boyun, tıpkı sırtık,
Adalen sert ama aklın pısrık*

(Orhan Seyfi Orhon)

Gazi, yaratıcı bir enerji kaynağı.

(Fahri Rıfkı Atay)

*Destanı öksüz, sükûtu derin
Meçhul Asker'in...*

(Arif Nihat Asya)

Uzak bir rüya gibi ellerin, dudakların.

(Mehmet Çınarlı)

Bazı cümleler şekilce olumsuz olduğu hâlde anlamca olumludur. Olumsuzluk ifadesi taşıyan bir yüklemden sonra “değil” veya “yok” kelimeleri getirilirse cümle olumlu bir anlam ifade eder.

*Cepte hiç para yok değildir.
Ailemizde spor meraklısı yok değil.
Eşyaları koyacak yerimiz yok değil.*

*Başına gelenleri duymayan yoktur.
Senin dürüst bir insan olduğunu bilmeyen yoktur.*

Birazdan size kasabayı gezdirecek değil miyim?

(Reşat Nuri Güntekin)

Bana karşı fazla soğuk duranlar, odanın bir köşesinde yan yan bakarak benim için herhalde iyi olmayan şeyler fısıldaşanlar yok değil.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Hayatın, bir felaketten sonra daima bir saadet verdiğini, o güzel darbimeselin söylediği gibi, ayın on beşi karanlıksa, on beşi mutlaka aydınlık olacağını bilmiyor değilim.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

b) Olumlu Fiil Cümlesi

Yüklemi fiil olan; bir hareketin, oluşun, kılışın, kılınışın yapıldığı ya da yapılacağını ifade eden cümledir.

Sağlığınıza dikkat etmeliyiz.

Dengeli beslenen insanlar daha sağlıklı olur.

Derslerine belli bir plân dahilinde çalışan öğrenciler daha başarılı olur.

Gelecek nesillere daha temiz daha yeşil bir çevre bırakmalıyız.

Bu medar ikliminin تنها gecesinde,

Sardı bambu kamışlarını pişman bir sükût,

Sardı bir sızı...

(Bekir Sıtkı Erdoğan)

Yalan söylüyor o falcı kadın, o Hintli parya!

Ben yalnız sana inanyorum, Yalnız sana Marya!"

(Bekir Sıtkı Erdoğan)

Bazı cümleler yapı bakımından olumsuz olmalarına rağmen, soru şekliyle olumlu bir anlam kazanır.

Size güzel bir oda veririz, olmaz mı?

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Gülşen kahkahalarla ince hüznün bilirim

Dünyamız aynalarla kaplı bir oda bizim

Uzaklar yakınlarla, kahkahalar hüznle

İç içe anlaşılmaz...ben seni bilmez miyim

(Ahmet Tevfik Ozan)

2. Olumsuz Cümle

Yüklemi olumsuz bir yargı bildiren, yargıyı olumsuz olarak ortaya koyan cümledir. Fiil cümleleri *-mA-*, *-mAz-*, olumsuzluk ekiyle; isim cümleleri "*değil*" edatıyla olumsuz yapılır. Bu cümleler, *olumsuz fiil cümlesi* ve *olumsuz isim cümlesi* diye ikiye ayrılır.

a) Olumsuz Fiil Cümlesi

Yüklemi fiil olan cümlelerde, fiillerin "*-mA-*, *-mAz-*" olumsuzluk eklerini alarak bir oluş ya da kılışın, kılınışın olmadığını, olmayacağını, yapılamayacağını bildirdikleri cümlelere *olumsuz fiil cümlesi* denir.

Bugün de yağmur yağmadı.
Bu iş dediğin gibi olmaz.
Söyledikleri ile yaptıkları birbirini tutmaz.
Sevenle sevmeyen bir olmaz.
Gelecek günler eskisi gibi olmayacak.
Söyledikleriniz daha yerine getirilmedi.

Bu yüzlerce kız çocuğunun çılgın neşesi, sevinci bana dalgın bir hüzünden başka bir şey vermiyor.

(Reşat Nuri Güntekin - *Çalıkuşu*)

O manzara hâlâ gözümün önünden gitmez.

(Süleyman Nazif)

Fevkalâde bir şey bulmadılar.

(Süleyman Nazif)

Bazı cümleler şekilce olumlu bir yapıya sahip olsalar da *soru yoluyla* olumsuz bir anlam ifade ederler.

Bu kadar çalışmakla sınav başarılı mı?
Senin yaptığını kim yapar?
İnsanın dostu insana böyle yapar mı?

Keser vurmada ağaç yontulur mu?

Silahla şaka olur mu?

Adaletle oyun olur mu?

Şekilce olumlu olduğu hâlde bağlaçlar yardımıyla anlamca olumsuz hâle getirilen cümleler de vardır. Bunlar, daha çok "ne...ne" bağlacı ile kurulan cümlelerdir.

Ne sana bir şey söylerim ne de ona.

Ne geliyor ne de gönderiyor.

Ne hükümetler kalır, ne ordular, ne bugünkü yaşayış, ne de bugünkü aile.

(Memduh Şevket Esenal)

Ne doğan güne hükmüm geçer,

Ne hâlden anlayan bulunur.

(Cahit Sıtkı Tarancı)

Kabine üyesi olduktan sonra ne kayafetlerini değiştirdi, ne tutumunu.

(Halide Edip Adıvar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

BEKLENEN

Ne hasta bekler sabahı,

Ne taze ölüyü mezar,

Ne de şeytan, bir günahı,

Seni beklediğim kadar.

Geçti, istemem gelmeni,

Yokluğunda buldum seni;

Bırak vehmimde gölgeni,

Gelme, artık neye yarar?

(Necip Fazıl Kısakürek)

b) Olumsuz İsim Cümlesi

Yüklemi isim olan bir cümlede, yüklem "değil" edatı ve "yok" ismiyle birlikte kullanılmasıyla meydana gelen; bir niteliğin, bir nesnenin var olmadığını, bulunmadığını anlatan cümlelere *olumsuz isim cümlesi* denir.

*Kardaş, senin dediklerin yok,
Halay çekilen toprak bu toprak değil.*

(Fazıl Hüsnü Dağlarca)

*Ölüm hiç özenilecek şey değil
Sevgilim ölümün güzeli yok*

(Rıfat Ilgaz)

Herhâlde şu aralık bu kusur bence hazmedilir takımdan değil.

(Halide Edip Adivar - Yeni Turan ve Raik'in Annesi)

Buzların soğuğu yok, alevler sıcak değil.

(Mehmet Çınarlı)

*Camilerin nefesle ısınan havası, donuk ışıklar, nakışlı kilimler,
halılar yoktu.*

(Sevinç Çokum - Bizim Diyar)

Belli ki bunlar muntazam asker değildiler.

(Hüseyin Cahit Yalçın)

Şimdi bu dünyadan hiçbir haber yok;

Yok bizi arayan, soran kimsemiz.

Öylesine karanlık ki gecemiz,

Ha olmuş ha olmamış penceremiz;

Akarsuda aksimizden eser yok.

(Cahit Sıtkı Tarancı)

Yapıca olumlu olan bazı cümleler, soru ek ve kelimeleri yardımıyla olumsuz anlam ifade eden bir cümleye dönüştürülebilir.

*Bir telefon etmek bu kadar zor mu Allah aşkına?
Çocuğunu it enciği gibi kapıya bırakandan ana mı olur?*
(Füruzan)

Fazla söylemeye bilmem hacet var mı?
(Reşat Nuri Güntekin)

Bazı cümleler şekilce olumlu olduğu hâlde anlamca olumsuzdur.

“İstanbul fethedildiği zaman çok harap bir şehirdi.”
(Yahya Kemal Beyatlı)

3. Soru Cümlesi

Soru yoluyla bilgi almayı amaçlayan cümlelere *soru cümlesi* denir. Olumlu veya olumsuz şekilde kurulabilir. Soru anlamı, soru eki, soru sıfatı, soru zamiri, soru zarfı ve soru edatı yardımıyla sağlanır.

Soru cümlelerinde olumsuzluk, isim cümlelerinde “yok” ve “değil” kelimeleriyle; fiil cümlelerinde olumsuzluk eki (-mA-, -mAz-) ile yapılır.

a) Soru Ekiyle Yapılan Cümleler

*Sana ev mi yoktu ocak mı yoktu
Afşın'ım, yürek mi, dudak mı yoktu
Topraktan başka kucak mı yoktu
Ki gidip yerleştin mezarlıklara
Ben de başlasam mı hazırlıklara?*
(Arif Nihat Asya)

*Eğilmiş arza, kanar, muttasıl kanar güller,
Durur alev gibi dallarda kanlı bülbüller,
Sular mı yandı ? Neden tunca benziyor mermer?*
(Ahmet Haşim)

Cahit bana darılmış öyle mi? Acaba sebebi, giderken kendisiyle buluşamayışımız mı?

(Mehmet Kaplan)

Bin bir emel ve gururun irili ufaklı yelkenlerini hevesin tatlı rüzgârıyla şişirip hayat denizinde pupa yelken ilerleyen ben değil miyim?

(Ali Nihat Tarlan)

*Ne çelik tabyalar ister, ne siner hasmından;
Alınır kal'a mı sandın göğsündeki kat kat iman?*

(Mehmet Akif Ersoy)

*Ey deniz, şöyle bir gün sana bakacak mıyım,
Elma bahçelerinden, fındık bahçelerinden?*

(Ömer Bedrettin Uşaklı)

Bir yaz günü, zerreleriniz saatlerce güneşi içtikten sonra bir ağaç altında hiç arka üstü uzandınız mı?

(Suut Kemal Yetkin)

*Bu mu rüyalarda içtiğim cennet,
Sırrını ararken patlayan gülle,
Yeşil asmaları kavrayan şehvet.*

(Necip Fazıl Kısakürek)

"Fazla"yı sadece "çok"; "pek" yerine kullanırsak o kelimenin asıl mânâsını nasıl ifade edeceğiz? "Gülünç" ile "tuhaf, komik" arasındaki farkı nasıl göreceğiz? Yoksa artık o farkı bilmeyecek, fazlalık mefhumunu unutacak mıyız?

(Nurullah Ataç)

Kendi hayatı da böyle değil miydi? Son günlerin güzelliklerinden sonra şimdi yine imkânsızlığa, hüznün ve kasvete düşmemiş miydi? Tıpkı şimdi düştüğü gibi, yaz da farkına bile varmadan, nasıl elindeki saadeti kaçıırıp ilk kal hücumuyla teessüf ediyorsa, o da

demin anlayıp, eski günlerin hasretini çekmemiş miydi? Hayata yeni baştan başlamak arzusu, bugün tekrar yaz olsun emeli gibi bir şey değil miydi?

(Mehmet Rauf)

*O çay ağır akar, yorgun mu bilmem?
Mehtabı hasta mı, solgun mu bilmem?
Yaslı gelin gibi mahzun mu bilmem?
Yüce dağ başında siyah gül vardır.*

(Rıza Tevfik Bölükbaşı)

Şiirde soru ekinin yeri değişebilir.

*"Bed-asla necâbet mi verir hiç üniforma
Zer-dûz pâlân ursan da eşek yine eşektir."*

(Ziya Paşa)

Soru eki, soru niteliğini yitirerek cümlelerde bağlama, kuvvetlendirme ve zaman kavramını içine alan işlevlerde kullanılabilir.

*Hava karardı mı içime bir burukluk çöker.
Etraf yeşillendi mi etrafa koku saçılır.
Görevi aldı mı mutlaka yerine getirir.*

Zorladık mı, ya cemiyetimize veya bütün insanlığa zarar veririz.

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

*O bizim kendisine teklif ettiğimiz münferit unsurlardan birisiyle
karşılaştı mı bütünü istiyor.*

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

*Bir kanat yumuşaklığıyla
Gökten indi mi akşamlar,
Sonsuzlaşan yollara dalmış
Tasalı gözler olur camlar*

(Ahmet Muhip Diranas)

*Bir parıltı gördü mü gözler hemen dalıyor,
Göğüsler çekilerek nefesler daralıyor,*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

b) Soru Sıfatıyla Kurulan Cümleler

Sınavı kaç kişi başardı?

Sınavda kaç soru sorulacak?

Hangi kitapları okudunuz?

Nasıl bir işe sahiptir?

Neredeki eve gidiyorsun?

Bilmiyorum kaç bin senelik?

Bu kaçınıcı bahçe gördüm tarumar?

(Cahit Sıtkı Tarancı)

Yeni doğmuş bir çocuk nasıl bir şeydi acaba?

(Tank Buğra - Küçük Ağa)

Ne zaman köyünde, önüne bir önlük koyup makine başına geçecek, ne vakit eline pergel alıp masaya yaslanacaksın? Ne zaman dükkânın tezgâhında sermayenin faizini hesap edeceksin?

(Ahmet Hikmet Müftüoğlu)

Nasıl mektep bu?

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Kaç kişinin lokması boğazında kalmıştı?

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Hangi harfleri koymalı

Ki çözülsün bilmece?

(Behçet Necatigil)

Çocukluk, gene ancak çocukluk

Gerçi o da acı Ama iyi ki var

Yerine hangi mutlu yaşantı?

(Behçet Necatigil)

c) Soru Zamiri ile Kurulan Cümleler

*Dışarıdan gelen kimdi?
Çocuğu okuldan kim getirdi?
Bu gece bize kimler gelecek?
Bunun nesini beğenemedin?
Bu kitapların kaçını okudunuz?
O gruptan hangisini tanıyorsun?*

Nerden çıktı bu cenaze? Ölen kim?

(Cahit Sıtkı Tarancı)

Kimdir bana gülümseyen yeşillik balkonundan?

(Cahit Sıtkı Tarancı)

Nerde o kahkaha, o ses, o alkış?

Şimdi yerini aldı düşünceler.

(Ahmet Kudsi Tecer)

Firuze nehri nerede?

(Yahya Kemal Beyatlı)

Çoban kaval çaldı sordu bülbüle!

“Sürülerin hani, ovan nerede?”

(Ziya Gökalp)

Nedir bu adamlardan çektiğim?

(Orhan Veli)

Nemiz eksik

Bu gökyüzü altında?

(Cahit İrgat)

Size ne miyim ben, siz bana nesiniz?

(Behçet Necatigil)

Taksiri nedir küçükse insan

(Abdülhak Hâmit Tarhan)

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?

(Mehmet Âkif Ersoy)

Nerdesiniz ey sabah ve akşam güneşleri;

Nerdesiniz atımı koşturduğum ovalar?..

(Ömer Bedrettin Uşaklı)

Eski esvaplarım tutun elimden,

Aynalar, söyleyin bana, ben kimim?

(Necip Fazıl Kısakürek)

d) Soru Zarfıyla Kurulan Cümleler

Bu iş nasıl oldu?

Bu iş başımıza nereden geldi?

Ne konuşuyorsun?

Niçin ses vermiyor?

Nerede kaldın bu saate kadar.

Nereden anladın benim yaptığımı?

Dışarıda akranlarım bekler de, ya biz ne bekleriz burada?

(M. Necati Sepetçioğlu - *Kilit*)

Yaşamak, diyordum, yaşamak ne hoş!

Hele bir gelmese n'olurdu bu kış?

(Ahmet Kudsi Tecer)

Firuze nehri nerde? Bugün saklıdır neden?

(Yahya Kemal Beyatlı)

Nasıl yaşayacağım ey deniz senden uzak!

(Ömer Bedrettin Uşaklı)

Sabahleyin kozasından bakan gelincikler,

Sorar bu dünyaya: -Ne istersin?

(Orhan Seyfi Orhon)

Neler düşündürüyorsun, bilir misin? Babasız

(Tevfik Fikret)

*Nasıl kâıldanmasın, nasıl uyusun
Sabrımız ve ahmaklığımız, derinde?*
(Fazıl Hüsnü Dağlarca)

*Dağlar saf, çocuk gibi
Kötülük olduğun ne bile?*
(Behçet Necatigil)

Bu kaygıya yürek nasıl dayansın
(Recaizâde Mahmut Ekrem)

Ben neyleyeyim büyükse devran?
(Abdülhak Hâmit Tarhan)

*O akıldan üstühan ne anlar?..
Bilmezse mekin, mekân ne anlar?*
(Abdülhak Hâmit Tarhan)

*Yabancıların ağzından işiteceğin o iğrenç ithamlara nasıl cevap
verebilirdin?*

(Reşat Nuri Güntekin)

e) Soru Edatıyla Kurulan Cümleler

Niye hepimiz birbirimize benziyoruz?

Hani ev bark? Hani çoluk çocuk?
(Cahit Sıtkı Tarancı)

VEDA

*Hani, o bırakıp giderken seni;
Bu öksüz tavrını takmayacaktın?
Alnına koyarken veda busemi
Yüzüme bir türlü bakmayacaktın?
Hani ey gözlerim, bu son vedada,
Yolunu kaybeden yolcunun dağda,*

*Birini çağırmak için imdada
Yaktığı ateşi yakmayacaktın?*

*Gelse de en acı sözler dilime,
Uçacak sanırım birkaç kelime...
Bir alev halinde düştün elime,
Hani ey gözyaşım, akmayacaktın?*
(Orhan Seyfi Orhon)

*Can işte!.. Canan hani?
Dert işte!.. Derman hani?
Gönül sarayı bomboş,
Beklenen sultan hani?*
(Orhan Seyfi Orhon)

*Acaba tütsü yaksam
Görünür mü yüzünüz,
Acaba tütsü yaksam?*
(Necip Fazıl Kısakürek)

*Yandı ha uzunluğum
Yandı ha kararı
Yandı ha parlak?"*
(Fazıl Hüsnü Dağlarca)

*Aceb şu yerde var m'ola
Şöyle garib bencileyin?*
(Yunus Emre)

4. Emir Cümlesi

Yüklemi emir kipiyle çekimlenmiş fiil cümlesine *emir cümlesi* denir. Bu cümlelerde bir istek ifadesinin de bulunduğu gözardı edilmemelidir.

*Madem ki deniz ruhuna sır verdi sesinden,
Gel, kurtul o dar varlığın hendesesinden!
Sen zevkin eğer aşk ise... ummana karış, tat!
Beyninden o cânan dediğin lâşeyi silk, at!*

(Yahya Kemal Beyatlı)

Okuyun, ne bulursanız okuyun; hiç olmazsa bir kere açın.

(Nurullah Ataç)

*Böyle bir yaz günü zerrelerim güneşin bütün alevlerini içtikten
sonra ben arka üstü uzanmış, ellerim başımın altında, gözlerimi yap-
raklarda dolaştırırken bana hiçbir şey, hiçbir şey sormayınız!*

(Suut Kemal Yetkin)

Ağlama diyorum sana! Ağlama!

(Refik Halit Karay - Eskiçi)

*Ne duruyorsun be, at kendini denize:
Geride bekleyenin varmış aldırma;
Görmüyor musun, her yanda hürriyet;
Yelken ol, kürek ol, dümen ol, balık ol, su ol;
Git gidebildiğin yere.*

(Orhan Veli Kanık)

*Seyre çık sevdiğim akşamları kurbânlarını
Yarıyor kalbini herkes sana göstermek için
Ah, o taş kalbine bir gün heyecan vermek için
Yedi köy halkı sebil etti bu yıl kanlarını "*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Emir kipi ile kurulan bazı cümleler istek ifade eder.

*Tanrı sülün boy versin!
Melek gibi huy versin!
Torunum büyüsün de
Dedesine oy versin*

(Arif Nihat Asya)

*Kan tükürsün adını candan anan dudaklar,
Sana benim gözümle bakan gözler kör olsun!*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Felek benden beter etsin hâlini
Ben ölürsem yâdlar sarsın belini
Garip bülbül güle versin meylini
Figanım artıran yârda nem kaldı*
(Karacaoğlan)

DUA

*Ulu Tanrım, şu karanlık yolları,
Bizi sana ulaştırın yollar et!
İhtirasla kilitlemiş kolları,
Birbirini kucaklayan kollar et!*

*Muhabbetin gönlümüzde hız olsun;
Güttüğümüz Hakka varan iz olsun,
Önümüzde uçurumlar düz olsun,
Yolumuzda dikenleri güller et!*

*Dalalette bırakıp da insanı,
Yapma arzın en korkulu hayvanı.
Unutturma doğruluğu, vicdanı,
Bizi sana lâayık olan kullar et!*
(Orhan Seyfi Orhon)

5. Ünlem Cümlesi

İnsanların duygu, coşku ve hayretlerini anlatan cümlelere ünlem cümlesi denir. Ünlemlerin bir kısmı anlatım kabiliyetini birlikte kullanıldıkları cümlelerden alır. Ünlem cümlelerinin sonuna ünlem işareti konur.

*Sanırım dağıldı ruhu her yana,
Onu kokluyorum bir çiçek diye!*
(Orhan Seyfi Orhon)

*Curaların sesine ses verdikçe yamaçlar
Dallı yeminlerden uçuyor sırma saçlar!*
(Yusuf Ziya Ortaç)

Herkes biliyor! Herkes her şeyi biliyor!
(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

Onun için bunca yıkımla doldu ya zaten!
(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

*Yatıyor boynu bükük, yatıyor benzi uçuk,
Elli asır yaşadı elli yılda bu çocuk!*
(Yusuf Ziya Ortaç)

*Ben evrensel yalnızlığın yıldızı
Ben akşam yıldızıyım, yıldızların en yalnızı!*
(Ceyhun Atuf Kansu)

*Çalgı sesi bana kadar geliyordu, âh!
Ne uzunmuş gece, Rabbim, gelmiyor sabah!*
(Enis Behiç Koryürek)

*Düşün, yahu, Nihat Bey, sekiz sene bu be, düşün, beni görünce
onların duyacakları sevinci düşün!*

(Nurullah Ataç)

Gözümün kan dökmesi yaşsız kaldığındandı!
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

O neydi, Tanrım o ne ana baba günüydü!
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Bırakmam tutmuşum artık yakandan,
Medet ey şairim Yunus 'um medet!.*
(Ziya Osman Saba)

Emsali dünyada bulunmaz! Gerçi onu takdir edemeyecekler çoktur ama, kezalik onun kadrini iyi bilenler de vardır! O, dünyanın en iyi kalpli adamlarından biridir; bir büyük adımdır vesselam!

(Abdülhak Şinasi Hisar - Fahim Bey ve Biz)

Tevfik Fikret'in bıraktığı şiir Mehmed Akif'te, Yahya Kemal'de, Ahmet Haşim'de ve nihayet son genç şairlerde birbirinden ne kadar farklı tecelliler gösterdi!

(Fuat Köprülü)

Şüheda fıskırarak toprağı sıksan şüheda!

(Mehmet Âkif Ersoy)

*Fazla güneş içmiş de ortada ay çiçeği
Ayak üstü uğramış ışık sarhoşluğuna!*

(Halit Fahri Ozansoy)

*Her akşam kaybolur Çoruh uçurumlarda;
Kızıl bir damla güneş suyuna damlamadan!..*

(Ömer Bedrettin Uşaklı)

Neler yapmadık şu vatan için!

Kimimiz öldük;

Kimimiz nutuk söyledik.

(Orhan Veli Kanık)

Şol benim şeyhimi görmeğe kim gelir

Zevk ile safalar sürmeğe kim gelir!

Şeyhimin illeri, uzaktır yolları,

Açılmış gülleri dermeğe kim gelir!

Şeyhimin özünü, severim sözünü

Mubarek yüzünü görmeğe kim gelir!

Şeyhimin ilinde asâsı elinde

Şeyhimin yolunda, ölmeğe kim gelir!

*Ahd ile vefâlar, zevk ile safâlar
Bu yolda cefâlar çekmeğe kim gelir!*

*Ah ile gözyaşı, Yunus'un haldası
Zehr 'le pişen aşı yemeğe kim gelir!*
(Yunus Emre)

III. YÜKLEMİN YERİNE GÖRE CÜMLELER

Türkçede cümlenin temel öğelerinden olan yüklem, genellikle sonda bulunmasına rağmen, zaman zaman başta ve ortada da yer alabilir. Ancak eksilteli cümlelerde ise yüklem, genel olarak bulunmaz. Yüklem bulduğu yere göre cümleler *kurallı* ya da *devrik* olarak ikiye ayrılır.

1. Kurallı Cümle

İster isim olsun, ister fiil olsun yüklemi sonda bulunan cümleyle *kurallı cümle* denir. Türkçede söz diziminde kelimelerin sırasını belirleyen temel kural asıl unsurların sonda gelmesidir. Bu sebeple cümlenin temel ögesi olan yüklem sonda bulunur. Aslı ögenin (unsurun) sonda gelmesi Türkçenin temel özelliklerinden biridir.

Okullar zamanında açıldı.

Öğrenciler sınavlara iyice hazırlandı.

Bütün zorlukları aşmamda arkadaşlarım bana yardımcı oldu.

Gözlerimi açtığımda, başıma bir kalabalık toplanmıştı.

(Nazlı Eray)

Tamer koridora sabah saat sekiz buçukta girdi.

(Mustafa Kutlu)

Mavi elişinden bir gökyüzü kestim.

(Tank Dursun K.)

Yine bir bahar sabahı alıp başımı gitmişti. İnceydi, sıskaydı ama hiçbir yorgunluk duymuyordu.

(Tahsin Yücel)

Her yanı allı pullu bayraklarla bezenmiş bir geminin sokağa yanaştığını gördü.

(Füruzan)

*Uykuya varmak için bu hazin günde, erken,
Kapanmayan gözlerim duvarlarda gezerken
Birdenbire kapkızıl birkaç satırla yandı;
Bu dört mısra değildi, sanki dört damla kandı.”*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Taşlar, benim gördüğüm mezar taşlarından büsbütün başkaydı.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Kafesten kaçıncaya kadar türlü türlü üzüntüler içinde çarpınıyordu.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

2. Devrik Cümle

Yüklemi sonda bulunmayan cümleye *devrik cümle* denir. Yüklemnin başta ya da ortada olmasındaki gaye, yargıya bir duygu değeri kazandırmak, anlatımda bir sıklık sağlamaktır. Daha çok şiirde karşılaşılan cümle türüdür. Atasözlerinde, günlük konuşmalarda, sohbet yazılarında bu cümle yapısına sıkça rastlanır. Hikâye ve romanlarda da devrik cümleler kullanılmaktadır. Dilimizin eski metinlerinde devrik cümleleri görmek mümkündür. Devrik cümleler, dilin tabii akışına uygun olarak kullanıldığı takdirde, anlatıma bir samimilik, canlılık katabilir, ancak sadece farklı olmak, yenilik yapmak ve bir özentiyile devrik cümle kullanılırsa, duygu ve düşünceler yapmacık olmaktan öteye geçmez. Mesela “*Ben onu sevmem*” ifadesini, yapmacık bir ifadeyle “*Sevmem onu ben*”, “*Ahmet ben*” gibi.

Beğendin mi yaptığını?

Nereye varacak bu işin sonu?

Neden konuşmuyor bu çocuk?

Kendine güven duygusudur başarılı olmanın ilk şartı.

Yolculuğa çıkıyoruz zor bir yolculuğa

Susuz kalacağız yollar çeşmesiz

*Acıkacağız ekneğimiz taştan topraktan,
Uzun bozkırları geçeceğiz yürüyerek.*
(Ceyhun Atuf Kansu)

Gülme komşuna, gelir başına.
(Atasözü)

Benim kuşu da o öğretecek, değil mi ? dedi Semih.
(Yaşar Kemal - Kuşlar da Gitti)

*Yengem davet ettiği zaman doktora yalvardım âdeta "ne olur gi-
delim" diye.*

(Tank Buğra)

*Seni zambak gibi gördükçe açık pencerede
Gül açar bahtımın evvelki hazanlık korusu.*
(Cenap Sahabettin)

*Kaldır nikabını görem yüzünü
Aç başını yaradanı seversen
Siyah zülfü mah yüzünün üstüne
Tel tel eyle yaradanı seversen*
(Karacaoğlan)

*Balkan Harbi'nin bitimi çocukluktan çıktığı yıllara rastlamış
Nuri'nin.*

(Necati Cumalı)

*Elim kırılırdı da atmasaydım taşı.
Bir de leş tebelleş olmuştu tekneye.*
(Ferit Edgü)

*Düşmez yere hâşâ o, bizim bayrağımızdır,
Bir fecr olarak doğmadadır her dağımızdan.
Ay yıldız o mazideki süstür, emin ol,
Âtide güneşler doğacak bayrağımızdan."*
(Mithat Cemal Kuntay)

*Titrek bir damladır aksi, sevincin
Yüzünün sararmış yapraklarında;*

*Ne zaman kederden taşarsa için
Şarkılar taşırınsın dudaklarında.*

(Ahmet Muhip Dıranas)

*Şeyhimiz, ekmeğ yemedi bugün ölüm acısıyla... Ağlaştı bilen bil-
meyen, dizlerini döverken.*

(Kemal Tahir)

*Atıyor sızuların çıplak duvarında nabzı,
Çivi yaralarında, çivi yaralarında.*

(Necip Fazıl Kısakürek)

*Bir damla düştü gözlerine
Geçen buluttan,
Hatırladım inanmanın ne olduğunu
Yaşamaya, şiire."*

(Cahit Irgat)

*Benim doğduğum köylerde
Buğday tarlaları yoktu,
Dağın saçlarını bebek
Savur biraz!*

(Cahit Külebi)

*Fâni bir iz bırakmış burda yatmışsa kimler,
Aygın baygın maniler, açık saçık resimler."*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Her birimiz, etrafımızı çeviren sayısız varlıklar arasında yalnız,
yapayalnızız Keziban.*

(Nurullah Ataç)

Ben buraya senin için gelmedim Feride...

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

*Aşağıdaki şiirde kurallı ve devrik yapılı cümleleri bulup tah-
lilini yapınız.*

GENÇLİK

Anlattı erenler: Bir bahar değil
Aşıkın ömründe bin bahar varmış.
Hicranla ağaran bu saçlar değil,
Sevgisiz kalan kalp ihtiyarlanmış

Sorardım sırrını hiç düşünmeden:
"Bu fani gönlümün sevinci neden?"
Beni günden güne meğer genç eden
Daima değişen maceralarmış!

Gönlümde kovalar eskiden beri
Sarışın kumralı, kumral esmeri.
Dolmadan boşanmaz birinin yeri
Gönlümde, anladım, her dem baharmış.

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

IV. YAPILARINA GÖRE CÜMLELER

1. Basit Cümle

Kuruluşunda tek yüklem bulunan, tek yargı bildiren cümledir. Basit cümlede sadece bir yargı bulunur; bu yargıyı sonuca bağlayan tek yüklem vardır. Bu yüklem, ya çekimli bir fiil ya da ek-fiil olmuş isim veya isim gibi kullanılan kelime grubundan ibarettir. Bu cümle yapısı, yalın bir anlatım bildirir ve bağımsız bir yargı ortaya koyar.

Bugün hava çok soğuktur.

Bu yıl ağaçlar erken çiçek açtı.

Yarın birlikte kütüphaneye gideceğiz.

Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır. (Atasözü)

Komşu hakta Tanrı hakkıdır. (Atasözü)

İki karpuz bir koltuğa sığmaz. (Atasözü)

Benim sadık yarım kara topraktır (Aşık Veysel)

Tabiat ile hayat, insanoğlunun şekil vererek güzel ve faydalı eserler vücuda getirebileceği muazzam bir malzeme deposudur.

(Mehmet Kaplan)

Bitip tükenmez yolculuklar, dağların sert havasına, çöllerin ateşine dayanacak bir vücutta değilmiş.

(Reşat Nuri Güntekin - *Çalkıuşu*)

Bu gurur bir sanatkâra ne kadar yakışıyor.

(Ziya Osman Saba)

Şair, "ihtiyar kızlar"a yalnızlıkları için acıyor.

(Ziya Osman Saba)

Herhalde pek kanlı bir kavgadan postu dar kurtarmış... Gözleri yorgunluktan yumulu... çamurun renksiz rengine bürünmüş. Islak tüyleri birbirine yapışmış... Ağzı, kafası kan içinde.

(Ali Nihat Tarlan)

Salonlar, saltanatlar, ışıklar, eğlenceler onun; onların olsun... Bana, yeşil krlar, mor salkımlar arasındaki bu üç odalı, tahta ev yeter.

(Şükufe Nihal Başar)

Evin arka penceresine koştum. Üzümcü tepeye varmıştı.

Yolun kenarındaki kayanın üstüne küfesini koydu. Ellerini belindeki kızıl kuşağın ön tarafına soktu. Açık göğsü, çıplak, sert baldırlarıyla bir kuvvet âbidesi vaziyetinde durdu.

(Ahmet Hikmet Müftüoğlu)

Böylece her şey yoluna girdi. Ve biz tekrar, hatta eskisinden kuvvetle günün adamı olduk. Babacan hâllerim halkın hoşuna gidiyordu. Acayip mazim, icat kabiliyetim, açık kalbim her gün bir kere daha övülüyordu.

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

2. Birleşik Cümle

İçinde esas yargının bulunduğu bir temel cümle ile onu anlam ve görev bakımından tamamlayan bir veya birden fazla yan cümleden

oluşan cümlelere *birleşik cümle* denir. Başka bir ifadeyle birleşik cümle, içinde birden çok yargı bulunan cümledir. Bu yapıdaki cümlelerde bir cümle bir diğerinin başlangıcı olabilir; hatta belli kurallar ölçüsünde birbirine bağlanır veya başka bir cümlelerin içerisinde yer alır.

Birleşik cümlelerde yan cümlelerin de yüklemelerinin çekimli bir fiil olması, genelde bir yargı veya şart ifade etmesi gerekir. Yan cümle/cümleler temel cümledeki yargıyı güçlendirir, onu açıklar, tamamlar ve değişik ilgilerle temel cümleye bağlar. Birleşik cümlelerde birden çok yan cümle olabilir. Bu cümleler temel cümlede bulunan yükleme göre şekil alır.

Temel Cümle

Birleşik cümlede esas yargıyı üzerinde taşıyan unsurdur. Aynı zamanda ana düşünce bu cümlededir. Bu nedenle bu cümleye *ana cümle* de denir. Genellikle sonda bulunur.

Yan Cümle

Temel cümlelerin dışında kalan, ancak temel cümlelerin ifade ettiği fikri bir sebebe, şarta, dileğe bağlayan cümledir. Çoğu zaman temel cümleden önce gelir ve çekimli bir fiille kurulur. Yan cümlelerin esas görevi, temel cümleyi anlam yönünden tamamlamak, açıklamak ve güçlendirmektir.

Birleşik Cümleler:

a) Şartlı Birleşik Cümle

Şart ifadesine dayalı bir yan cümle ile ana cümleden meydana gelir. Şart cümlesi, oluş ve kılışın bir şarta bağlandığı cümledir. Oluş ve kılışlar genellikle şart (-sA) ekiyle yapılırlar. Tam bir yargı bildirmeyen bu cümleler, istek ve temenni ifade ederler. Bu özellikleriyle temel cümleye yardımcı cümle hazırlar. Yardımcı cümleler, temel cümleyi şart, zaman, sebep, tahmin, benzetme gibi anlamlarla tamamlar. Şart cümlesi temel cümleden genellikle önce gelir; özne, nesne, yer tamlayıcısı, çoğu zaman da zarf işleviyle temel cümleye bağlanır. Bu cümlelerde, temel cümlelerin gerçekleşmesi şartın gerçekleşmesine bağlıdır.

Kendini yokluğa bağlamışsan topraksın.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Top gibi fırlatırım kızarsam.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Ney sesleriyle beslenebilseydi serçeler

Onlar da bir baharın olurlardı bülbülü

(Arif Nihat Asya)

Havaya bakarsam hava alırım

Toprağa bakarsam dua alırım

Topraktan ayrılısam nerde kalırım

Benim sadık yarım kara topraktır.

(Aşık Veysel)

*Bu topluluğun fertleri ne kadar Türk kültürü ile dolu olursa,
o topluluğa dayanan cumhuriyet de o kadar kuvvetli olur.*

(Atatürk)

Asude olam dersin eğer gelme cihane.

(Ziya Paşa)

Artık demir almak günü gelmişse zamandan,

Meçhule giden bir gemi kalkar bu limandan.

(Yahya Kemal Beyatlı)

Malzeme yerli de olsa kelimenin kökü bilinmiyorsa, eki yanlışsa veya işlek değilse; yani kelime anlaşılıyorsa, o kelime tabii değildir ve o dilden sayılamaz.

(Faruk K. Timurtaş)

Fakat kâmil adam olmak isterse,

Elem çektiğine esef etmesin.

(Rıza Tevfik Bölükbaşı)

*İster isen anlamak cihânı
Öğrenmeli Avrupa lisânı.*

(Ziya Paşa)

*Titrek bir damladır aksi sevincin
Yüzünün sararmış yapraklarında;
Ne zaman kederden taşarsa için
Şarkılar taşırırsın dudaklarında”.*

(Ahmet Muhip Dıranas)

*Bu gün kurtulmak için ararsa yıldızını,
Dünya bile bu baştan alacaktır hızını.*

(Haşim Nezihi Okay)

Şart kipi, istek işlevine de sahiptir. Bu işlevdeki yapılarda yargı tam anlamıyla kendini hissettirmez.

*Ben de duman olsam senin yerine,
Dağulsam dağların şu mahşerine;
Güzelim saçına ve gözlerine
Ben girsem, ben dolsam, yayla dumanı!*

(Ömer Bedrettin Uşaklı)

ANAHTAR

*Bulsam, bir sihirli anahtar bulsam,
Açsam göğün mavi kapılarını.
Bir samanyolundan geçip dolaşsam
Yıldızların altın yapılarını!*

*Dolansa boynuma ışıktan kollar,
Açsa esrarını gök perde perde:
Kayıp sesleri duysam yeniden,
Kaybolan yüzleri görsem göklerde!..*

(Yusuf Ziya Ortaç)

Geberseydi de kurtulsaydık.

(Refik Halit Karay - Memleket Hikâyeleri)

*Uzanıverse gövdem, taşlara boydan boya;
Alsa buz gibi taşlar alnımdan bu ateşi
Dalıp sokaklar kadar esrarlı bir uykuya,
Ölse, kaldırımların kara sevdalı eşi...*

(Necip Fazıl Kısakürek)

*Kaçıp dolaşsan da sen, şehir şehir,
Bana kalacaksın yine son günü."*

(Necip Fazıl Kısakürek)

*Biz de hafif olsaydık bir rüzgârdan,
Yer alsaydık şu bulut kervanında.*

(Ahmet Muhip Dıranas)

*Methin çemeninde bülbül olsam
Bir gonce gibi dehânım olsa
Her dehenimde ey şeker-leb
Susen gibi sad zebanım olsa*

*Yüz bin lûgat olsa her dilimde
Her harfte bin beyânım olsa
Evsâfını söylesem ve yazsam
Tâ haşre değin zamanım olsa."*

(Ahmet Paşa)

Şart kipi taşıyan bazı cümleler hayret bildirir.

*Geç kaldım diye sızlanıyordu; şimdiyse gelmedi
Bütün isteklerini yerine getirdim; oysa gelmedi.*

*En tatlısı, bu! Derdiniz, duysanız evde altıncı
Torunum küçük Hâkan'la Hâkan'ca konuştuğumu!*
(Arif Nihat Asya)

Geniş bir mermer masaya oturdular, orası nasılsa boş kalmıştı.
(Refik Halit Karay - Memleket Hikâyeleri)

Canlı veya cansız her ne varsa yüzünde bir sertlik bir muğlaklık görüyorsunuz.
(Refik Halit Karay - Gurbet Hikâyeleri)

*Şimdiyse küsmüş bakara, kalaya, fosfata, kömüre
Çekice, eğeye, tuza, keskiye, örsce, ekmeğe
Işıl ışıl bir sevince, alınterindeki rüzgâra
Seste yansıyan cevhere
Öfkeye.*

(Refik Durbaş)

*Dağda kırdı rast getirsem bir dere
Gözyaşlarım akatarak çağlarım*
(Recaizâde Mahmut Ekrem)

*Bir kere görse gözüm köyün aydınlığını
Kül bağlar içerimde bu kızıl kor yığını.*
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*İlm olmasa şâir olmaz insan
Dilsiz söze kâdir olmaz insan.*
(Ziya Paşa)

b) İç İçe Birleşik Cümle

Bir cümlenin, herhangi bir görevle başka bir cümlenin içinde yer almasıyla oluşan birleşik cümleye *iç içe birleşik cümle* denir. Bu cümlede iç cümle, temel cümlenin nesnesi olur. Temel cümlenin yüklemi çoğunlukla *demek, saymak, zannetmek, farz etmek, bilmek, görmek* gibi fiillerden oluşur. En yaygın olan kullanılış *demek* fiilidir. İç içe birleşik cümle daha çok alıntılarda ve aktarmalarda kullanılmaktadır.

*Ben de yarın sizinle geleceğim zannetmeyin.
Sonuçta sınavı kazanacak farzedelim.
Onu bu işi başardı saydım.
Beni her işi başarmış bildi.
Bu iş bitti bil.
Bu iş böyle olmuş say.
Onu mezun olacak sandım.*

*Neden çıktın buralara? Diye sordu.
(Sevinç Çokum - Ağustos Başağrı)*

*O zaman gülümsemiş “ikiniz de aynı ormanın çocuklarıdır,
elbet sana güvenecek” demiştin.*

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

*“İnsanı güden Tanrıdır, irade laf” demiş atalar
(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)*

*Alpaslan “at bukağısı olmaz” dedi
(M. Necati Sepetçioğlu)*

*Büyük önder Atatürk, “Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.” diyor.
Büyük düşünür B. Russel, “Mutluluk, insanın kendi çabası ile
elde ettiği bir başarıdır.” diyor.
Tolstoy, “Sanat heyecan doğurma vasıtasıdır.” diyor.*

*Henüz bana “Yolun sonu budur!” denmedi,
Ben ömrümü harcadım bu yollar tükenmedi.
(Faruk Nafiz Çamlıbel)*

*“Ömrümde kaç kitap okudum bilmiyorum; fakat bütün bunlar-
dan belki kırk, elli nihayet yüz tanesi içimde yaşar.”*

*Onlar da sizin dostunuz olacak; en ızdıraplı günlerinizden birinde
bir roman kahramanının size geldiğini görebilir; “bilmez misin? Ben
de senin gibi idim!” dediğini duyabilirsiniz.*

(Nurullah Ataç)

Dikkat et, Baba'nın kürkünü kirletiyorsun, dedi.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

Ben muallimliği, terbiyeyi başka türlü anlıyorum, dedi ve bahsi değiştirdi.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Misafir misafiri çekemez derler dedim.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

*Ne civarda bir köy var, ne bir evin hayâli,
Sonun ademdir diyor, insana yolun hâli*

*"İnleyen, memleketimdir bu tekerlekte!" dedim;
"Hangi bir köylü bu kağıtle sürünmekte?" dedim.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Şiirdeki cümleleri yapıları bakımından inceleyiniz.

DİYORLAR

**Ölürsem yazıktır sana kanmadan,
Kollarım boynunda halkalanmadan,
Bir günüm geçmiyor seni anmadan,
Derdine katlandım hiç usanmadan...
Diyorlar : Kül olmaz ateş yanmadan,
Denizler durulmaz dalgalanmadan!**

**Saadet benziyor boş bir serâba,
Düşüyor her seven gönül azâba,
Gelmiyor çekilen dertler hesaba,
Diyorum: Sebep ne bu ıztıraba?
Diyorlar :Kül olmaz ateş yanmadan,
Denizler durulmaz dalgalanmadan!**

(Orhan Seyfi Orhon)

c) Ki'li Birleşik Cümle

“Ki” bağlacıyla kurulan birleşik cümlelere *ki'li birleşik cümle* denir. Eski metinlerde bu bağlaç “kim” şeklindeydi. Bu tür birleşik cümlelerde iki cümleyi birbirine bağlayan *ki* bağlacıdır. Bu cümleler bir temel cümle ile onu çeşitli bakımlardan tamamlayan yardımcı cümleden meydana gelir. Bu yapıdaki cümlelerde temel(asıl) cümle, genellikle yardımcı cümleden önce yer alır. Yardımcı cümle ise ya doğrudan doğruya temel cümle yüklemine bağlanarak yüklem tamamlayıcı bir ögesi (*özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı, yüklem*), ya da temel cümlelerin öğelerinden birine bağlanarak onu belirten, tamamlayan, niteleyen bir öge olur. Bu yapı, Türkçede yardımcı ögenin asıl öğeden önce gelmesi kuralına aykırıdır. Bu yüzden *ki'li birleşik cümleler* kuruluş bakımından Türkçeye yabancıdır. Buna rağmen, gerek şiirde ve gerekse nesirde bu tür cümlelere oldukça rastlanır.

“Ki” bağlacı iki cümle arasına girebildiği gibi cümlelerin bir ögesi ile cümle arasına da girebilir.

*Bilmem ki, yolcu koklayabildin mi şevk ile
Nisan semâlarında açan mavi sünbülü?*

(Arif Nihat Asya)

*Gönlüm isterdi ki mazini dirilten sanat
Sana tarihini her lahza hayal ettirsin*
(yardımcı cümle nesne ilgisiyle bağlı)

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Bu ezanlar ki şehadetleri dinin temeli
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli*

(Mehmet Akif ERSOY)

*Çıkanlar bilir ki bu boş tabutu
Yarın kendileri dolduracaklar*
(yardımcı cümle nesne ilgisiyle bağlı)

(Necip Fazıl Kısakürek)

*Atları hızlı sür ki köye pek geç varmasın,
Nişanlımın gözleri yollarda kararmasın.
(yardımcı cümle zarf ilgisiyle bağlı)*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Ömründe dört fasıl var,
Üçü kış biri bahar.
Çalış ki görmesin kar
Sendeki nisan, kızım (yardımcı cümle zarf ilgisiyle bağlı)*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Hele, bir kayalık var ki, seyretmekle doyulur şey değil.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Ol mâhiler ki derya içredir, deryayı bilmezler.

(Hayâli Bey)

*Sen ki son ehl-i salibin kırarak savletini
Şarkan en sevgili sultanı Salâhaddîn'i
Kılıç Arslan gibi iclâline ettin hayran...
Sen ki Islâmı kuşatmış, boğuyorken hüsrân.*

(Mehmet Akif Ersoy)

*Koç yiğitler ki ağlıyamaz
Ve gelinler al bağlıyamaz,
Sular içinden çağlıyamaz
Ölen KAHRAMAN'ın yurdunda...*

(Coşkun Ertapınar)

*Adamlar ki birbirini selâmlar
Ve getirir ninniler, sabahları,
Gökler, gecelere uzanır,
Büyük kâfirlerin günahları.*

(Fazıl Hüsnü Dağlarca)

*Bir garip insan olsam, benzemez hiç kimseye,
Tek hece bilmez, tek renk görmez, tek ses işitmez
Karanlığı yoğursam nura döndüresiye
Tırmansam o âna ki, yekparedir ve bitmez.*

(Necip Fazıl Kısakürek)

*Birçok gidenin her biri memnun ki yerinden,
Birçok seneler geçti; dönen yok seferinden.*

(Yahya Kemal Beyatlı)

*Bilirim ki Keziban, yıldızların sönüp yanması bana bir göz işa-
reti değildir. Gene bilirim ki ben dünyanın mihveri değilim.*

(Nurullah Ataç)

*Bilin ki güzel yazı âdeta bir mucizedir; fakat bu mucizeyi etrafı
hazırlar.*

(Nurullah Ataç)

*Temenni ederim ki bari o parasını alsın, zira bir ay alamazsa
ve biri çıkar da bir liraya yazarım derse korkulur ki ona yazdırırlar.*

(Abdülhak Şinasi Hisar)

*Geçen hafta İhsan Aygün Bey'den öğrendim ki, mecmua sahip-
leri yazımı kozmopolit bulmuşlar.*

(Sait Faik Abasıyanık)

*Bundan başka, bütün vücutlar birbirine o kadar yapışmış, bütün
soluklar birbirine o kadar karışmıştı ki, her fert ruhça olduğu gibi be-
dence de bütün şahsi duygulardan sıyrılmış ve on bin kişi bir adam,
bir adam on bin kişi olmuştu.*

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

*Yazılarımı da okumuyor ki millî edebiyat, yeni edebiyat hakkın-
daki fikirlerimin bana atfettiklerinden ibaret olmadığını anlasın.*

(Abdülhak Şinasi Hisar)

Bana öyle geliyor ki, biraz kulaklarını okşamak lâzım, hatta istersen çekmek!

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

Bütün cihan bilmelidir ki artık bu devletin ve milletin başında hiçbir kuvvet yoktur, hiçbir mekân yoktur. Yalnız bir kudret vardır, o da hâkimiyet-i milliyedir.

(Atatürk)

Hiçbir kâşif yoktur ki keşfini sona erdirmiş olsun.

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

Dilerim ki fani dünyada kimse

Ömrünü mihnetle telef etmesin.

(Rıza Tevfik Bölükbaşı)

Dilerim Tanrıdan ki, sana açık kucaklar

Bir daha kapanmadan kara toprakla dolsun

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Bazen “ki”den sonra gelen cümle söylenmez. Cümlelerin anlamı metnin genel akışı içerisinde okuyucu tarafından tamamlanır.

O kadar yorgunum ki.

O kadar çok çalıştım ki...

Bizden öyle kaçması var ki.

Çocuğun öyle bir ateşi yükseldi ki...

Tansiyon öyle yükseldi ki.

Bu çocuğun öyle ümit edilmeyen tuhaf sözleri var ki.

(Reşat Nuri Güntekin - *Çalıkuşu*)

d) Girişik Cümle

Fiilimsilerle (isim-fiil, sıfat-fiil, zarf-fiil) kurulan cümlelere *girişik cümle* denilir. Bu cümlelerde yardımcı cümle, temel cümleye, cümle öğelerinden birini tamamlayan bir öge olarak katılır. Bu yapılar, bir kelime çeşidi (isim, sıfat, zarf) gibi işlem görürler. Fiilimsilerle

kurulan cümleler yargı ifade etmezler. Yargı, kendisinden sonra gelen çekimli şekillerle tamamlanır. Yargı bildirmeyen bu tür yapılara yardımcı cümle değil, kelime grubu demek daha doğru olur. Böylece fiilimsilerle kurulan cümleleri, birleşik cümle değil, basit cümle olarak değerlendirmek daha doğrudur. Fiilimsi grupları cümlelerin herhangi bir ögesi olabilir.

Sırça köşkte oturan komşusuna taş atmaz. (özne)

Ahmet, *arkadaşlarına mektup yazarak* onları doğum gününe davet etmiş. (zarf)

Başka sanat bilmeyiz, *karşımızda dururken*
Yazılmamış bir destan gibi Anadolumuz
Arkadaş, *biz bu yolda türküler tuttururken*
Sana uğurlar olsun... Ayrılıyor yolumuz. (zarf)
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Bozuk düzen taşların üstünde tıkrıdayan
Tekerlekler yollara bir şeyler anlatıyor. (sıfat)
(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Hasmın sitemin anlamamak hasma sitemdir. (özne)
(Nef'i)

Bir gün nehirler gibi çağlayarak derinden
Dağlardan, ormanlardan sana akacak mıyım? (zarf)
(Ömer Bedrettin Uşaklı)

Ölçüp biçmek düşünüp taşınmak ona göre değildi. (özne)
(Tank Buğra - Küçük Ağa)

Doğrulup üşüyen yastıklardan
Kapıyı bir titrek elle açarsın. (sıfat)
(Ahmet Kutsi Tecer)

İngiltere Hind'i fethederken, Hint düşüncesi de Batıyı fethediyordu. (zarf)
(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Bardaktan boşalırcasına yağmurlar yağmış. (zarf)
(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

3. Sıralı Cümle

Arka arkaya sıralanmış cümlelerden oluşur. Her cümle kendi başına bir yargı bildirmekle birlikte, öteki cümlelerle aralarında bir anlam ilişkisi vardır. Birbirlerine sıralama bağlacı, virgül ya da noktalı virgülle bağlanır. Cümleler arasında temel cümle, yardımcı cümle ilişkisi değil, art arda olma, eş zamanda olma veya karşılaştırma-denkleştirme ilişkisi vardır. Sıralı cümleleri oluşturan cümlelerin her biri yapı ve anlam bakımından farklı özellikler taşıyabilir. Bu cümleler; *bağımlı sıralı cümle* ve *bağımsız sıralı cümle* olmak üzere ikiye ayrılır.

a) Bağımlı Sıralı Cümle

Anlam ve öğelerinin ortak olmaları yönünden birbirine bağlı olan cümlelere *bağımlı sıralı cümle* denir. Bu cümleler, yalnız başlarına kullanıldıklarında dahi belirli bir anlama sahiptir.

*Bu vatan toprağın kara bağrında
Sıra dağlar gibi duranlarıdır,
Bir tarih boyunca onun uğrunda
Kendini tarihe verenlerindir.*

(Orhan Şaik Gökyay)

Zavallı kadın, her tekmeden, yılan gibi ısıklık çalarak inen her kamçıdan sonra, inleyerek tahtaların üzerine yuvarlanıyor, fakat inanılmaz bir kuvvetle yine yeniden kalkarak zabitin dizlerine tırmaşıyordu.

(Reşat Nuri Güntekin - *Çalıkuşu*)

*Samanyoluna karışır gün ortasında attığın çığlık,
hafta sonarında yaktığın ağıt,
tabutların ardında yürüdüğün yol,
koparıp yüreğine attığın başak.*

(Ülkü Tamer)

Artık bir şeyler yapmam gerektiğini, bir karar vermem gerektiğini biliyordum.

(Kürşat Başar - *Başucumda Müzik*)

Bazen bir kitap alıyordum elime oyalanmak için, bazen onlarla konuşmayı, kendi aralarındaki sohbetlere katılmayı seviyordum.

(Kürşat Başar - Başucumda Müzik)

Mahmuzu yiyen at, binicisinin coşkunu kuvvetine uyarak ileri atıldı, tepeyi sardı.

(Tank Buğra - Küçük Ağa)

Küçük Ağa bir yaylanışta eğere oturdu, yumuşacık çizmeleri atın böğrüne sardı, sol eli gеме çelik gibi yapıştı.

(Tank Buğra - Küçük Ağa)

Ödünç, güle güle gider, ağlaya ağlaya döner. (Atasözü)

Ağaç güneşte serpilir, fakat toprağın derinliklerindeki kökü ile beslenir.

(Yahya Kemal)

Köşede gazete okuyan ihtiyar cildiye doktoru gazetesini bıraktı, söze karıştı.

(Memduh Şevket Esendal)

Mektubunu okumaktan bile korkuyorum fakat merak da ediyorum.

(Peyami Safa - Bir Tereddütün Romanı)

*Ben, gamlı, donuk kış güneşi,
Çıplak dallarda, sessiz dinleniyordum.
Köyleri, yolları, dağı, taşı
Isıtıyor avutuyordum.*

(Ceyhan Atuf Kansu)

*Bu yağmur kanımı boğan bir iplik,
Karnımda acısız yatan bir bıçak.*

(Necip Fazıl Kısakürek)

Mendilini aradı, bulamadı.

(Peyami Safa - Bir Tereddütün Romanı)

Osman Bey çekinerek gitti, el öptü, ayakta kaldı.

(Kemal Tahir)

Dalgalar akıntıyla bir olmuş, gelişi güzel atıyorlardı altımdaki tekneyi ordan oraya.

(Ferit Edgü)

Erişilmez yollara dağıldınız, gittiniz.

(Şükufe Nihal Başar)

Caddelerdeki takların her biri bir yüksek sanat eseri idi ve her biri inkılâp savaşının bir menkıbesini anlatıyordu.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

Çünkü, muhtelif kabileler, burada birikiyor, toplanıyor, kabarıyor; Homiros'un "bin bir sesli unsur" dediği bir poyrazlı deniz manzarasını gösteriyordu.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

Nihat, vapurun İstanbul'a girişini görmek için, geceleyin uyandı, güverteye çıktı.

(Peyami Safa)

Bacakları, üç senelik harp yorgunluğunu birden bire duymuş, uyuşmuş, askerî külotun bol havası içinde karıncalanarak, ot gibi sallanıyor; vücudunu taşıyor, sırtındaki eşyası göğsünü geriye atmış, omuzlarını ileriye fırlatmış; başka bir yükümü gibi kafasının ağırlığını duyuyor.

(Peyami Safa)

Mantiğin sıkıcı çevrelerinden, yorucu ölçülerinden kurtulan düşüncelerin artık başıboştur, mehtabı yakalamaya çalışan çocuklar gibidir.

(Suut Kemal Yetkin)

Gökten dökülen sıcak, yanakları yakıyor, göğüsleri eziyor, nefesleri tıkıyor.

(Ahmet Hikmet Müftüoğlu)

Bağımlı veya bağımsız sıralı cümleler arasındaki bağlantı bağlaçlarla (*ve, veya, da, ama, fakat, lâkin, meğer, halbuki, çünkü, yoksa, hem, ne var ki, bununla birlikte, yani* vb.) sağlanır.

Dün gece bol bol kahve içmişsiniz, ama fincanları yıkamamışsınız.

Salih Bey geçti gitti, ama bu "feminist" sözü aklıma takıldı.

(Memduh Şevket Esendal)

"Kendimi ona sevdirmeye çalışacaktım, fakat beyhude sözlere ne lüzum var."

(Reşat Nuri Güntekin)

Ne doğan güne hükmüm geçer Ne halden anlayan bulunur

(Cahit Sıtkı Tarano)

Şiirin üzerinde hem tecrübem fazla hem bilgim.

(Orhan Veli)

Yüreğine sansür koymuş meğer, ne bilirim?

(Adalet Ağaoğlu)

Bence, ciddiyet, işi benimseyiştir; yani bir iş o işi gören taraftan ciddiye alınıyorsa, ciddidir, alınmıyorsa değildir.

(Orhan Veli)

Sıralı cümlelerde, tekrardan kaçınmak ve söyleyişe, okunuşa akıcılık katmak amacıyla yüklem, yüklemi gerçekleştiren ya da oluşturan şahıs ekleri en son cümlede yer alır.

Yaradılışında tâbi olmak, sığıntı olarak yaşamak yoktu.

(Tank Buğra - Küçük Ağa)

Hayvan körük gibi soluyor(du), yeri eşeliyor(du), bir an önce ahıra girmek için huy-suzlanıyordu.

(Tank Buğra - Küçük Ağa)

Dev yapılı, palabıyık bir zabıt, Manastırlı komşumu yerden yere sürüyor(du), çizmeleriyle çiğniyordu.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

*Kelebeğimin çiçeği
Çiçeğin kelebeği,
(Serdar)ımın herşeyiydim!*

(Arif Nihat Asya)

Bunların bayramda elbiseleri ısmarlanır(dt), zevklerine muvafik çeşitlerden ayrı sepetlerde şekerleri yapılır(dt), ancak iki, üç ayda tozunu alıp havalandırmak için uğradıkları evlerine Ramazan gelince yağından, pirincinden tutunuz da güllacına kadar noksansız mutfak masrafları gönderilirdi.

(Refik Halit Karay - İstanbul'un Bir Yüzü)

Altında kış yaz gölge, rutubet eksik olmaz(dt), sık sık dökülen turşu sularında birikme mayhoş, keskin bir sirke ve lahana çamur hiç kurumaz(dt), azalmazdı.

(Refik Halit Karay - İstanbul'un Bir Yüzü)

Hakkı Celis hiçbir yerde, akşamın bu kadar kasvetle, bu kadar fena bir şeyi haber verir gibi geldiğini hatırlamıyor(du), bilmiyor(du), denizin dibine batan bir adam gibi tıkanırdığını hissediyordu.

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu - Kıralık Konak)

Duvarı nem, insanı gam yıkar. (Atasözü)

Ağacı kurt, insanı dert yer. (Atasözü)

Memleket İsterim

*Memleket isterim
Gök mavi, dal yeşil, tarla sarı olsun;
Kuşların çiçeklerin diyarı olsun.*

*Memleket isterim
Ne başta dert ne gönülde hasret olsun;
Kardeş kavgasına bir nihayet olsun.*

*Memleket isterim
Ne zengin fakir ne sen ben farkı olsun;
Kış gününde herkesin evi barkı olsun.*

*Memleket isterim
Yaşamak, sevmek gibi gönülden olsun;
Olursa bir şikâyet ölümden olsun.*

(Cahit Sıtkı Tarancı)

*Dev yapılı, palabıyık bir zabıt, Manastırlı komşumu yerden yere
sürüyor, çizmeleriyle çiğniyordu.*

(Reşat Nuri Güntekin - Çalkuşu)

*Fikrinde muannit, muhabbette muannit, muharebede muannitsin.
(Ahmet Hikmet Müftüoğlu)*

*Ekseri başkaları için yaşar; başkaları için çalışır; başkaları uğ-
runa ölürsün.*

(Ahmet Hikmet Müftüoğlu)

*Bulgaristan'da ölüyor, Yunanistan'da ölüyor, Acemistan'da ölü-
yor, Sirbistan'da ölüyor; yalnız yurdunda, köyünde ölmüyorsun.*

(Ahmet Hikmet Müftüoğlu)

*Kanıyla çorak kumları sularken ekmeğini alın terine batırır yer,
yine düşman karşısına yaralararla beraber her yerde bir fetihkâm
gibi çıkarsın.*

(Ahmet Hikmet Müftüoğlu)

Köyleri, yolları, dağı taşı ısıtıyor, avutuyordum.

(Ceyhan Atuf Kansu)

Ormanlar koynunda bir serin dere, Dikenler içinde sarı gül vardır.

(Rıza Tevfik Bölükbaşı)

Kükremiş sel gibiyim bendimi çiğner, aşarım.

(Mehmet Akif Ersoy)

b) Bağımsız Sıralı Cümle

Sıralı cümleler arasında öğeler bakımından ortaklık yoktur. Ortaklık, anlatılan konunun cümleleri arasındaki anlam yakınlığıdır. Bu cümleler, yalnız başlarına kullanıldıklarında anlamı olan ve bir araya gelince de aralarında anlam ilişkisi bulunan; ancak ortak cümle ögesi (özne, nesne, zarf, yer tamlayıcısı, yüklem) bulunmayan cümlelerdir.

Ne bir yemiş, ne bir çiçek;

Yanıyor güneşte petek;

Bütün bal arıda kaldı.

(Cahit Sıtkı Tarano)

Bulutlar ufukta beyaz bir yumak,

Ağaçlar derin bir hulyaya varmış,

Saçında yepyeni teller ağarmış.

(Ahmet Kutsi Tecer)

Sevmiyorum suyunda yıkanmamış rüzgârı;

Dalgaların gözümde tütüyor mavi, yeşil.

İçimi güldürmüyor sensiz ay ışıkları;

Ufkunda yükselmeyen güneşler güneş değil!

(Ömer Bedrettin Uşaklı)

Toprak titredi, tozu dumana kattı rüzgâr, göz gözü göremiyordu.

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

*Her çiçek konuşur, her patikanın göğsünde bir patika çarpar,
her ağaç canlıdır.*

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

*Herkes yanlış yapabilir; hüner, yanlışlardan yararlanabilmektir.
Tarih bilinci geçmişî yaşar; tarih bilgisi sadece yaşatır.*

(Sabahattin Eyüboğlu)

*Dadım Musul'da kalmayı tercih etmiş, Ahmet Ağa İzmit civarın-
daki köyüne, kardeşinin yanına çekilmişti.*

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

*Yağz atlar kişnedi, meşin karbaç şakladı,
Bir dakika araba yerinde durakladı*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Ben gördüm bu köyü, damların altında,
Çocukları kızamık döküyor,
Gözleri, göğüsleri, yüzleri, ah bırakılmış tarla,
Gelincikler arasında öyle masum bakyor.*

(Ceyhun Atuf Kansu)

*Açılan bir gülsün sen yaprak yaprak,
Ben aşkla bahar getirdim sana.
Tozlu yollarıdan geçtiğim uzak
İklimden şarkılar getirdim sana.*

(Ahmet Muhip Dranas)

*Bunların hepsi birden, Ankara'yı Çankaya'dan, Keçiören'e ka-
dar tatlı bir batı aydınlığı içine almıştı ve tıpkı Ankara'nun akşam sa-
atlerinde olduğu gibi bu berrak ve yekpare ışığın rengi dakikada bir
değişiyordu.*

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

Hava kararıyor, soğuk bir rüzgârla lapa lapa kar yağmağa başlıyordu.

(Reşat Nuri Güntekin)

Şemsiyeler açılıyor, yakalar kalkıyor, adımlar sıklaşıyordu.

(Reşat Nuri Güntekin)

*Ay yıldız o mazideki süstür, emin ol,
Âtide güneşler doğacak bayrağımızdan."*

(Mithat Cemal Kuntay)

İstanbul'u seven her insan gibi, ben de yıllardan beri Eminönü meydanı açılrsa da şehrin en güzel âbidelerinden biri olan Yenicami ortaya çıksa derdim ama, bu temennimin bir gün hakikat olacağını ve benim göreceğimi ümit etmezdim."

(Nurullah Ataç)

Belki de bırakmazlardı; ama devran değişti, efendileri kendileri aç, açık kaldılar.

(Memduh Şevket Esendal)

Gözkapaklarının insan gönüllerinin hayranlığını ıztırap derecesine yükseltecek kadar mânâlı olan menekşe morluğu açılıyor; solgun yanaklarına uçuk pembe gül yapraklarının rengi serpiliyordu.

(Mükerrem Kâmil Su)

Üç odalı tahta evimizin bir odasını ona, birini kendime ayırdım; beyaz boyalı birer demir karyola koydum; pencerelere yerli bezlerden perdeler astım; duvarları çocukluğumuzdan beri toplanmış, yalnız ona ve bana ait fotoğraflarla süsledim.

(Şükufe Nihal Başar)

Başının iki tarafı sargılarla kaplı, yalnız bir yanağı ve gözü dışarda kalmış küçük bir kız çocuğu, ağzını oynatamadığı için babasına elleriyle işaret yapıyor, ötekilerin hepsi, alçının kaskatı uzattığı bir bacakla, sargıların dimdik tuttuğu bir boyunla, asılmış bir kolla, her tarafı kaskvrak bağlanmış gibi hareketsizdirler.

(Peyami Safa)

*Uçun kuşlar uçun doğduğum yere;
Şimdi dağlarında mor sümbül vardır.*

*Ormanlar koynunda bir serin dere
Dikenler içinde sarı gül vardır...*

(Rıza Tevfik Bölükbaşı)

*Bana düşmez can vermek yumuşak bir kucakta;
Ben, bu kaldırımların istediği çocuğum.
Aman, sabah olmasın bu karanlık sokakta;
Bu karanlık sokakta bitmesin yolculuğum.*

(Necip Fazıl Kısakürek)

4. Bağlı Cümle

Cümle başı bağlaçları ile birbirine bağlanan cümlelere *bağlı cümle* adı verilir. Cümle başı bağlaçları, başlarında buldukları cümleleri ya kendilerinden önceye ya da kendilerinden sonra gelen cümlelere bağlar. İki cümle arasında çeşitli anlam ilişkisi kurarlar. Bu ilişkiler açıklama, sebep, sonuç, benzerlik, üsteleme, şaşırma, istek vb. olabilir.

Hacı Kalfa: "Yollar maşallah emindir, amma ne olur ne olmaz, peçeni kapa. Senin suratın öyle her yerde açılacak suratlardan değildir, anladın mı efendim?" demişti.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Çocuğun yüzü ibik gibi kızardı. Bereket o telâhta kimse işin farkına varamadı.

(Haldun Taner)

Onu, köyünden kaskanır gibi idim. Daha doğrusu, dört yıllık bir ayrılıktan sonra köyüne kavuşan bu erin yanında kendimi fazla buluyordum

(Yakup Kadri Karaosmanoğlu - Yaban)

Bu kız, ufak tefek gayet hoppa, gayet şımarık bir şeymiş, hatta bunun için ismine Çalıkuşu derlermiş.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

*Gittim ve geldim; ancak şimdi yeni hatıralarım muayyen çizgi-
ler içinde canlanıyor.*

(Samet Ağaoğlu)

Mümkün tabii.. Ancak, benim bildiğime göre Zehra Hanım, kimsesiz bir kadındır

(Reşat Nuri Güntekin)

Zavallı ablamın, Kenan ağabeyimin o kadar sızlanan mektuplarını da bî-his bir inatla cevapsız bıraktım. Fakat artık söylemem lâzım.

(Halide Nusret Zorlutuna)

Koleje çocuğunu veren babaların ekserisi hâli vakti yerinde, fakat düşüncesi mahdut insanlardır.

(Necmettin Halil Onan)

Birçoklarının kanaatine göre Frenk, muhakkak bizden üstün bir mahluktur; değil böyle boşluklarını ve hakikî hüviyetlerini herkese benzer giyinişiyile saklayan misyonerler, hatta siyah cübbeli Fransız ve İtalyan papazları, sörleri bile bizden üstündür.

(Necmettin Halil Onan)

Elleri ceplerinde kendi kendine deniz kenarında dolaşır, yahut ağaçların altında kitap okurdu.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Kardeşim böylesine can kurban. Ama bu herif böyle değil ki dün dayanamadım kendisine söyledim.

(Memduh Şevket Esenalı)

Ama Mahmut Efendi, bu kadarı da olmaz! İçiyorsun ne ise, afiyet olsun; ancak tozunu da beraber iç bari, katık et!

(Memduh Şevket Esenalı)

Sanatkâr için bu bakış kâfidir; lâkin hayatın bir cephesi değil, heyet-i umumiyesi-ni nazar-ı itibara almağa mecbur olan sanat ve edebiyat tarihi için rü'yet sahasını bu kadar daraltmağa imkân yoktur.
(Mehmet Fuat Köprülü)

*Gerçi şimdiye kadar görüşmedik **amma**, sizi uzaktan tanıyorum.*
(Reşat Nuri Güntekin - *Çalıkuşu*)

Bazen yatağının başucunda kitap okuyorum, hatta masal bile söylediyim oluyor.

(Reşat Nuri Güntekin - *Çalıkuşu*)

Büyük şairlerin iptida mahdut insanlar tarafından anlaşıldığı muhakkaktır; lâkin Ahmed Haşim Bey bu mahdudiyeti de lüzumundan fazla tahdit ediyor.

(Mehmet Fuat Köprülü)

Sıralarda oturacak yer kalmadığı için yeni gelenler ayakta durdular ve anneler, hasta çocuklarını dizlerine oturtabilmek için duvar diplerine çömeldiler.

(Peyami Safa)

"Yeniliğine çabuk alışmışsın, fakat bir defa da alışırsan bırakmazsın."

(Ahmet Hikmet Müftüoğlu)

Acele acele yoluna devam etti. -Bütün mektubu ezberlemişim!- Keşke İhsan'ın nasihatini dinlese ve seyahate çıksaydı .

(Ahmet Hamdi Tanpınar - *Huzur*)

*"Ağır ağır çıkacaksın bu merdivenlerden,
Eteklerinde güneş rengi bir yığın yaprak,
Ve bir zaman bakacaksın semaya ağlıyarak..."*

(Ahmet Haşim)

5. Ara Sözlü (Cümleli) Cümle

Cümleden çıkarıldıklarında cümlenin anlamında bir eksiklik yaratmayan ve “*ara söz*” taşıyan cümledir. Ara sözler açıklama ve ek bilgi ifade ederler. Bu “*ara söz ya da cümleler*” cümlenin bir ögesi olarak değerlendirilmez. Ara sözler kısa olurlarsa iki virgül, uzun olursa iki kısa çizgi arasına alınır.

Cihan yıkalsa, emin ol, bu cephe sarsılmaz.

(Mehmet Akif)

*Sönmüş saçlarında son damla ışık,
Bir düşün içinde gibi her akşam
-Ve yüzleri duman kadar dağınık-
Geçer bu sokakatan binlerce adam.*

(Ahmet Muhip Dıranas)

*Bu gelen, bir yuvasız kuş gibi pervasızdı;
Bu gelen köylü, sesinden tanıdım, bir kızdı.*

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

*Tanın, hikâyelerime, tercümelerime -ki hepsi en aşağı altı sütun
uzunluğundadır- birer lira verirse, haftada iki makale, yani ayda se-
kiz lira beni rahat rahat yaşatır.*

(Ömer Seyfettin)

Tenkitlerinize, -buna ikaz demek daha doğru olur- teşekkür ederim.

(Cemil Meriç)

*Yaşımız -senin için bahsediyorum- çok emniyetle geleceğe ba-
kacak bir yaş!*

(Ömer Seyfettin)

*Eğer hazretin yazdığı şiirler hep bu örnek ise -bilmem belki gü-
zel ve orijinal şeyler- fakat çok dalgalı ve bana çok kof gibi geliyor.*

(Sabri Esat Siyavuşgil)

Asıl maharet, birbirine hasım olan o iki benliği -her ikisinin de hakkını vererek-bir arada yaşatabilmektir.

(Nurullah Ataç)

Aşağıdaki notlar -başlangıcında hiçbir ciddi niyeti olmayan- şiiri seven bir adamın eğlencesinin neticeleridir.

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

Salih Zeki, bizim şiirimizin oldukça garip bir simasıdır; belki de istiadına seçmiş olduğu sahanın ananemize yabancılığı -hemen hemen bütün eski şiirleri Yunan mitolojisine aittir- onun şiirimizde pek az tekrar edilen bir isim yaptı.

(Ahmet Hamdi Tanpınar)

6. Eksiltili Cümle (Kesik Cümle)

Konuşma veya anlatım esnasında genellikle yüklemi, bazen de başka bir ögesi kullanılmayan cümleye *eksiltili cümle* denir. Yüklem kullanılmasa da cümlede yargı söz konusudur. Böyle cümlelerde, yargı ifadesi söz veya metin bütünlüğü içinde, dinleyenin veya okuyanın algılamasına bırakılır. Bu yapı, daha ziyade tamamlanmış bir cümleden sonra, bu cümledeki bir ögeyi açıklamak üzere kullanılır. Yüklem ifade etmek istediği anlam, bir önceki cümle ile tamamlanır. Bu cümleler, eksik ögeye rağmen, tam bir anlatım değeri taşır.

Eksik ögeyi okuyucuya tamamlattıran bu cümlelere, atasözü ve deyimlerimizde, günlük konuşmalarda, sorulu cevaplı ifadelerde ve duygusal anlatımlarda sıkça rastlanır.

Toprakta haz, ateşte haz, suda haz...(var)

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Batıda müspet ilim, Hint'te rüya, din, felsefe...(var)

(Cemil Meriç - Bir Dünyanın Eşiğinde)

Harman yel ile, düğün el ile (gerçekleşir).

İnsanlar konuşa konuşa, hayvanlar koklaşa koklaşa (anlaşır).

Az veren candan, çok veren maldan (verir). (Atasözü)

-Ondan en ehemmiyetsiz bir zaaf gösterilemez demediniz mi?

- Evet." (Evet dedim.)

(Reşat Nuri Güntekin)

-Kaç yıldır esirsin?

-Kırk! (Kırk yıldır esirim)

-Kaptan mıydın?

-Evet. (Kaptandım).

(Ömer Seyfettin)

-Desene senin kız profesör olmağa niyetli...

-Öyle öyle..." (Öyle öyle benim kız profesör olmaya niyetlidir.)

(Sevinç Çokum)

Bütün şehir nihayetsiz bir nûr içinde... (içindedir.)

Kış mehtabı daha parlak, daha lekesiz, (lekesizdir.)

Ne buluttan bir eser var, ne küçük bir iz... (var)

Gülümsüyor gibi semâ sürûr içinde.

(Orhan Seyfi Orhon)

Her tarafta yükseklik, her tarafta ıssızlık (var)

Yalnız arabacının dudağında bir ıslık! (var)

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Bu çocuğun öyle ümit edilmeyen tuhaf sözleri var ki.

(Reşat Nuri Güntekin - Çalıkuşu)

Aşağıdaki şiiri eksiltili cümleler açısından inceleyiniz.

BEŞİKTEN MEZARA KADAR...

Seni istikbâl için önce gelmek cihâna,
Ve başkasından almak sonra geliş müjdeni.
Bir nefes dinlenmeden yıllarca koşmak sana,
Aramak her tarafta... bulmamak aslaa seni.

Suda, rüzgârda, kuşta senin sedanı duyup
Seni beyaz çiçekli dallar içinde sanmak.
Vuslatın rü'yâsını görmek üzere uyuyup
Hasretin azâbına ermek için uyanmak.
Başka bir şekle koymak her gün güzel yüzünü,
Boyamak gözlerini bir siyah, bir mâviye.
Tek seni hayâl için süzerek batan günü,
Gece mehtaba dalmak, sen de dalmışsın diye.

Seni anlatmak üzere yazıp her gün bir gazel
Geçirmek ömrü yalnız sana dâir eserle.
Saçlarını çözerek hülya dizinde, tel tel,
Bugün güllerle örmek, yarın menekşelerle...

Tesadüf ümidinin bittiği müthiş anda
Dudağa kanla çizmek yeniden tebessümü;
Seni istikbal için artık öbür cihanda,
Dosta el salları gibi, davet etmek ölümü.

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

Dördüncü Bölüm

CÜMLE ÇÖZÜMLEMELERİ

(1)

Biz şimdi başka bir yeni âhenge bağlıyız:
Âşık saziyle geldi erenler bu meclise.
Yalnız bugün senin gibi ölgün sadalıyız,
Zira bu saz da parçalanır gülmek isterse!...”

(Halit Fahri Ozansoy)

Şiirde dört cümle vardır:

1. Cümle:

“Biz şimdi başka bir yeni âhenge bağlıyız.”

Cümlenin Öğeleri:

Bağlıyız : Yüklem
biz : Özne
şimdi : Zarf
başka bir yeni âhenge : Yer Tamlayıcısı

Kelime Grupları:

Başka / bir yeni âhenk : Sıfat tamlaması
sıfat isim

bir / yeni âhenk : Sıfat tamlaması
sıfat isim

yeni / âhenk : Sıfat tamlaması
sıfat isim

2. Cümle:

“Âşık saziyle geldi erenler bu meclise.”

Cümlenin Öğeleri:

geldi : Yüklem
erenler : Özne
bu meclise : Yer tamlayıcısı
âşık saziyle: Zarf

Kelime Grupları:

âşık sazi / ile : Edat grubu
isim edat

âşık / sazi : Belirtisiz isim tamlaması
tamlayan tamlanan

bu / meclis : Sıfat tamlaması
sıfat isim

3. Cümle:

“Yalnız bugün senin gibi olgün sadalıyız.”

Cümlenin Öğeleri:

senin gibi olgün sadalıyız : Yüklem
(*biz*) : Özne (-iz)
yalnız : Zarf
bugün : Zarf

Kelime Grupları:

bu / gün : Sıfat tamlaması
sıfat isim

senin gibi / ölgün sadalıyız : Sıfat tamlaması
sıfat isim

senin / gibi : Edat grubu
isim edat

ölgün / sadalı : Sıfat tamlaması
sıfat isim

4. Cümle:

“Zira bu saz da parçalanır gülmek isterse.”

Cümlenin Öğeleri:

Bu cümle şartlı cümledir; onun için burada bir yardımcı bir de temel cümle vardır. “*gülmek isterse*” kısmı yardımcı cümle, “*Zira bu saz da parçalanır*” kısmı ise temel cümledir.

gülmek isterse : Yardımcı cümle (ana cümleye zarf ilgisıyla bağlanmıştır)

İsterse : Yüklem

(o) : Özne

gülmek : Nesne

Zira bu saz da parçalanır: Temel cümle

parçalanır : Yüklem

bu saz da : Özne

zira : Cümle dışı öge (unsur) (cümle başı bağlacı)

gülmek isterse : Zarf

Kelime Grupları:

bu saz : Sıfat tamlaması.

Kelime Çözümlenmeleri.

şimdi < uş+imdi (ön seste ünlü düşmesi)

bağlıyız < ba-ğ-lı-y-ız

ba- : Fiil kökü

-ğ- : Fiilden isim yapım eki

-lı- : İsimden isim yapım eki

-y- : Yardımcı ses

-ız : Bildirme eki (Çokluk 1. şahıs.)

sazıyla : < saz-ı-y-le

saz : İsim kökü

-ı- : Teklik 3. şahıs iyelik eki

-y- : Yardımcı ses

-le : Vasıta hâli eki

erenler < er-en-ler

er : İsim kökü

-en- : İsimden isim yapım eki

-ler : Çokluk eki

senin < sen-in

sen : İsim kökü

-in : İlgî hâli eki

gibi < kip-i

kip : İsim kökü. (Ön sesteki k / g değişmesi ; iç sesteki p / b sedalılılaşması var).

-i : Teklik 3. şahıs iyelik eki (ek kalıplaşması olmuş).

ölgün < öl-gün

öl- : Fiil kökü

-gün : Fiilden isim yapım eki

parçalanır < parça-la-n-ır

parça : İsim gövdesi < Far. pâre+çe

-la- : İsimden fiil yapım eki

-n- : Fiilden fiil yapım eki

-ır : Geniş zaman eki

isterse < iz-de-r-se

iz- : İsim kökü

-de- : İsimden fiil yapım eki

(iste-) : Fiil gövdesi

-r- : Geniş zaman eki

-se : Şart eki.

(2)

**İşte karşıkini de güneş çerçeveledi:
Demir duvar dibinde uyuklayan bir kedi
Sıyrılıyor yavaşça mutfağın loşluğuna...**
(Halit Fahri Ozansoy)

Şiirde iki cümle vardır:

1. Cümle:

“İşte karşıkini de güneş çerçeveledi.”

Cümlelerin Öğeleri:

çerçeveledi : Yüklem
güneş : Özne
karşıkini de : Nesne
işte : Cümle dışı öge(unsur) (gösterme ünlemi)

2. Cümle:

**“Demir duvar dibinde uyuklayan bir kedi
Sıyrılıyor yavaşça mutfağın loşluğuna...”**

Cümlelerin Öğeleri:

sıyrılıyor : Yüklem
demir duvar dibinde uyuklayan bir kedi : Özne
yavaşça : Zarf
mutfağın loşluğuna : Yer Tamlayıcısı

Kelime Grupları:

demir duvar dibinde uyuklayan / bir kedi : Sıfat tamlaması
sıfat isim

demir duvar dibinde / uyuklayan : Sıfat-fiil grubu
yer tam. sıfat-fiil

demir duvar / dibi : Belirtisiz isim tamlaması.
tamlayan tamlanan

demir / duvar : Sıfat tamlaması
sıfat isim

bir / kedi : Sıfat tamlaması
sıfat isim

mutfağın / loşluğu : Belirtili isim tamlaması.
tamlayan tamlanan

Kelime Çözümlemeleri.

çerçeveledi < çerçeve -le -di

çerçeve : İsim gövdesi < Far. çâr+çûbe

-le- : İsimden fiil yapım eki

-di : Görülen geçmiş zaman eki

dibinde < dip-i- n-de

dip : İsim kökü ("p" ünsüzü iki ünlü arasında kaldığından sedalılaştırmış)

-i- : Teklik 3. şahıs iyelik eki

-n : Yardımcı ses

-de : Bulunma hâli eki

uyuklayan < uyu-k-la-y-an

uyu- : Fiil gövdesi.

-k- : Fiilden isim yapım eki

-la- : İsimden fiil yapım eki

-y- : Yardımcı ses

-an : Sıfat fiil eki

sıyrılıyor < sıyr-ı-l-yor

sıyr- : Fiil kökü

-ı- : Yardımcı ses

-l- : Fiilden fiil yapım eki

-yor : Şimdiki zaman eki

yavaşça < yavaş – ça

yavaş : İsim kökü

-ça : İsimden isim yapım eki

loşluğuna < loş-luk u-n-a

- loş : İsim kökü
 -luk- : İsimden isim yapım eki
 -u- : Teklik 3. şahıs iyelik eki
 -n- : Yardımcı ses
 -a : Yönelme hâli eki

(3)

Ne doğan güne hükmüm geçer
 Ne halden anlayan bulunur;
 Ah aklımdan ölümüm geçer;
 Sonra bu kuş, bu bahçe, bu nur.
 Ve gönül Tanrısına der ki:
 -Pervam yok verdiğin elemden
 Her mihnet kabulüm, yeter ki
 Gün eksilmesin pencereden!

(Cahit Sıtkı TARANCI)

1. Cümle: (Ne..ne bağlacıyla bağlanmış sıralı cümle)

“Ne doğan güne hükmüm geçer
 Ne halden anlayan bulunur;”

Cümlenin Öğeleri:

- geçer* : Yüklem
hükmüm : Özne
doğan güne : Yer tamlayıcısı
ne... ne : Cümle dışı öge(unsur) (Bağlaç, cümleye olumsuzluk anlamı katar),
bulunur : Yüklem
hâlden anlayan : Özne

Kelime Grupları:

- dağan / gün* : Sıfat tamlaması
 sıfat isim

hükmüm : İyelik grubu, (tamlayan düşmüş; [benim] hükmüm)

hâlden / *anlayan* : Sıfat-fiil grubu
yer tam. sıf.-fiil

2. Cümle:

“Ah aklımdan ölümüm geçer;
Sonra bu kuş, bu bahçe, bu nur.”

Cümlelerin Öğeleri:

<i>geçer</i>	: Yükleme
<i>ölümüm</i>	: Özne
<i>aklımdan</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>ah</i>	: Cümle dışı öge(unsur) (ünlem)
(<i>geçer</i>)	: Yükleme
<i>sonra</i>	: Zarf
<i>bu kuş, bu bahçe, bu nur</i>	: Özne

Kelime Grupları:

<i>Aklım</i>	: İyelik grubu (Tamlayan ögesi düşmüş [benim]aklım)
<i>ölümüm</i>	: İyelik grubu (Tamlayan ögesi düşmüş [benim] ölümüm)
<i>bu/ kuş</i>	: Sıfat tamlaması
<i>bu/ bahçe</i>	: Sıfat tamlaması
<i>bu /nur</i>	: Sıfat tamlaması

3. Cümle:

“Ve gönül Tanrısına der ki:
-Pervam yok verdiğin elemden”

Bu cümle ki’li birleşik cümledir. “*Ve gönül Tanrısına der ki:*” kısmı temel cümle; “*-Pervam yok verdiğin elemden*” kısmı yardımcı cümledir. Yardımcı cümle temel cümleye nesne ilgisıyla bağlanmıştır.

Temel Cümlelerin Öğeleri:

<i>der</i>	: Yükleme
<i>gönül</i>	: Özne
<i>tanrısına</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>ve</i>	: Cümle dışı öge(unsur) (bağlaç)
<i>ki</i>	: Cümle dışı unsur (bağlaç)
	pervam yok verdiğin elemden: Nesne

Yardımcı Cümlelerin Öğeleri:

<i>Yok</i>	: Yüklem
<i>Pervam</i>	: Özne
<i>verdiğin elemden</i>	: Yer tamamlayıcı

Kelime Grupları:

<i>Pervam</i>	: İyelik grubu (Tamlayan ögesi düşmüş, [benim] pervam)
---------------	--

<i>verdiğin / elem</i>	: Sıfat tamlaması
sıfat	isim

4. Cümle:

“Her mihnet kabulüm.

Yeter ki gün eksilmesin penceremden!”

Bu cümle, anlam bakımından şarta bağlı bir cümledir. Burada bir temel, bir de yardımcı cümle vardır. **“Her mihnet kabulüm”** temel cümle; **“Yeter ki gün eksilmesin penceremden!”** şarta bağlı kısımdır. Yardımcı cümle de ki’li bir cümle olup temel cümleye zarf ilgiyle bağlanmaktadır

Temel Cümlelerin Öğeleri:

<i>Kabulüm</i>	: Yüklem (-dür, bildirme eki düşmüş)
<i>her mihnet</i>	: Özne

Yardımcı Cümlelerin Öğeleri:

<i>yeter</i>	: Yüklem
<i>ki</i>	: Cümle dışı öge(unsur) (<i>yeter ki</i> “şartıyla” anlamında kalıplaşarak edat durumuna gelmiştir.)
<i>gün eksilmesin penceremden</i>	: Özne (ki’li yapının yardımcı cümlesi özne işlevinde)
<i>eksilmesin</i>	: Yüklem
<i>gün</i>	: Özne
<i>penceremden</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

her/mihnet : Sıfat tamlaması

pencerem : İyelik grubu, [tamlayıcı düşmüş (benim pencerem)]

Kelime Çözümlemeleri.

aklımdan < akıl-ı-m-dan

akıl : İsim kökü

-ı- : Yardımcı ses

-m- : Teklik 1. şahıs iyelik eki

-dan : Ayrılma hâli eki

verdiğin < ver- dik-i-n

ver- : Fiil kökü

-dik- : Sıfat-fiil eki

-i- : Yardımcı ses

-n : Teklik 2. şahıs iyelik eki

eksilmesin < eksi-l- me-sin

eksi- : Fiil kökü

-l- : Fiilden fiil yapım eki

-me- : Fiilden fiil yapım eki (Olumsuzluk)

-sin : Teklik 3. şahıs emir eki

(4)

Ufuklarda solarken altın şafak gülleri
Yabancı âlemlerden saadetler, emeller,
İhtiraslar bekleyen kimsesiz gönülleri
Gizlice sıkıyordu kızgın demirden eller.

(Ali Mümtaz Arolat)

Cümlelerin Öğeleri:

sıkıyordu : Yüklem

kızgın demirden eller : Özne

gizlice : Zarf

altın şafak gülleri ufuklarda solarken : Zarf

yabancı âlemlerden saadetler, emeller,

ihtiraslar bekleyen kimsesiz gönülleri : Belirtili nesne

Kelime Grupları:

altın şafak gülleri / ufuklarda / solarken : Zarf-fiil grubu
zarf-fiil

altın şafak / gülleri : Belirtisiz isim
tamlayan tamlanan tamlaması

altın / şafak : Sıfat tamlaması
sıfat isim

yabancı âlemlerden saadetler,
emeller, ihtiraslar bekleyen/ kimsesiz gönüller : Sıfat tamlaması
sıfat isim

yabancı âlemlerden /

saadetler, emeller, ihtiraslar / bekleyen : Sıfat-fiil grubu
sıfat-fiil

yabancı / âlemler : Sıfat tamlaması
sıfat isim

kimsesiz / gönüller : Sıfat tamlaması
sıfat isim

kızgın demirden/ eller : Sıfat tamlaması
sıfat isim

kızgın / demir : Sıfat tamlaması
sıfat isim

Kelime Çözümlenmeleri.

ufuklarda < ufuk-lar- da

ufuk : İsim kökü

-lar- : Çokluk eki

-da : Bulunma hâli eki

solarken < sol- ar- ken

sol- : Fiil kökü

-ar : Geniş zaman eki

-ken : Zarf-fiil eki (i-ken, i- fiilinin zarf-fiil şekli, i- düşmüş)

yabancı < yaban-cı

yaban : İsim kökü

-cı : İsimden isim yapım eki

bekleyen < bek-le-y-en

bek : İsim kökü

-le- : İsimden fiil yapım eki

-y- : Yardımcı ses

-en : Sıfat-fiil eki

kimsesiz < kimse-siz

kimse : İsim gövdesi(kim+ise)

-siz : İsimden isim yapım eki

gönülleri < gönül-ler-i

gönül : İsim gövdesi

-ler- : Çokluk eki

-i : Belirtme hâli eki

gizlice < giz-li-ce

giz : İsim kökü

-li- : İsimden isim yapım eki

-ce : İsimden isim yapım eki

sıkıyordu < sık- ı -yor- du

sık- : Fiil kökü

-ı- : Yardımcı ses

-yor- : Şimdiki zaman eki

-du : Hikâye birleşik zaman eki

kızgın < kız- gın

kız- : Fiil kökü

-gın : Fiilden isim yapım eki

(5)

**“Başka sanat bilmeyiz, karşımızda dururken
Yazılmamış bir destan gibi Anadolumuz
Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttururken
Sana uğurlar olsun... Ayrılıyor yolumuz.”**

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

1. Cümle:

**“Başka sanat bilmeyiz, karşımızda dururken
Yazılmamış bir destan gibi Anadolumuz.”**

Cümlelerin Ögeleri:

<i>Bilmeyiz</i>	:Yüklem
<i>(biz)</i>	: Özne (-iz)
<i>başka sanat</i>	: Belirtisiz nesne
<i>Anadolumuz yazılmamış bir destan</i>	
<i>gibi karşımızda dururken</i>	: Zarf

Kelime Grupları:

Anadolumuz / yazılmamış bir destan gibi /

karşımızda /dururken : Zarf-fiil grubu
zarf-fiil

başka / sanat : Sıfat tamlaması
sıfat isim

yazılmamış bir destan / gibi : Edat grubu
isim edat

yazılmamış / bir destan : Sıfat tamlaması
sıfat isim

bir / destan : Sıfat tamlaması
sıfat isim

2. Cümle:

“Arkadaş, biz bu yolda türküler tuttururken
Sana uğurlar olsun.”

Cümlelerin Ögeleri:

<i>uğurlar olsun</i>	: Yüklem (özne yüklem içinde)
<i>uğurlar</i>	: Özne
<i>sana</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>biz bu yolda türküler tuttururken</i>	: Zarf
<i>arkadaş</i>	: Cümle dışı öge(unsur) (seslenme)

Kelime Grupları:

Biz / bu yolda / türküler / tuttururken : Zarf-fiil grubu
zarf-fiil

bu / *yol* : Sıfat tamlaması
sıfat. isim

türkü tuttur- : Birleşik fiil (isim+yar. fiil)
uğurlar ol- : Birleşik fiil (isim+yar. fiil)

3. Cümle:

“Ayrılıyor yolumuz.”

Cümlenin Öğeleri:

ayrılıyor : Yüklem
yolumuz : Özne (iyelik grubu, [bizim] yolumuz)

Kelime Çözümlemeleri:

dururken < dur-ur-ken

dur- : Fiil kökü
-ur- : Geniş zaman eki
-ken : Zarf-fiil eki (i-ken, i- fiilinin zarf-fiil şekli, i-düşmüş)

yazılmamış < yaz-ı-l-ma-mış

yaz- : Fiil kökü
-ı- : Yardımcı ses
-l- : Fiilden fiil yapım eki
-ma- : Fiilden fiil yapım eki (olumsuzluk)
-mış : Sıfat-fiil eki

gibi < kip-i (k > g değişmesi ve p > b sedalılışması var)

kip : İsim kökü
-i : Teklik 3. şahıs iyelik eki

arkadaş < arka-daş

arka : İsim kökü
-daş : İsimden isim yapım eki

tuttururken < tut- tur-ur- ken

tut- : Fiil kökü
-tur- : Fiilden fiil yapım eki (ettirgenlik eki)
-ur- : Geniş zaman eki
-ken : Zarf-fiil eki (i-ken)

sana < “sen” zamirinin yönelme hâli

olsun < ol-sun

ol- : Fiil kökü

-sun : Teklik 3. şahıs emir eki

ayrılıyor < ayır-ı-l-ı-yor

ayır : Fiil gövdesi (“-ı” ünlüsü düşmüş)

-ı- : Yardımcı ses

-l- : Fiilden fiil yapım eki

-ı- : Yardımcı ses

-yor : Şimdiki zaman eki

yolumuz < yol-u-muz

yol : İsim kökü

-u- : Yardımcı ses

-muz : Çokluk 1. şahıs iyelik ek

(6)

Seni düşündükçe
Gül dikiyorum elimin değdiği yere
Atlara su veriyorum
Daha bir seviyorum dağları.

(İlhan Berk)

1. Cümle:

“Seni düşündükçe
Gül dikiyorum elimin değdiği yere.”

Cümlenin Öğeleri:

dikiyorum : Yüklem

(ben) : Gizli Özne

gül : Belirtisiz nesne

elimin değdiği yere: Yer tamlayıcısı seni

seni düşündükçe : Zarf

Kelime Grupları:

- Seni / düşündükçe* : Zarf-fiil grubu
elimin değdiği / yer : Sıfat tamlaması
elimin değdiği(i) : Sıfat-fiil grubu

2. Cümle:

“Atlara su veriyorum.”

Cümlenin Öğeleri:

- veriyorum* : Yüklem
(ben) : Özne
su : Belirtisiz nesne
atlara : Yer tamlayıcısı

3. Cümle:

“Daha bir seviyorum dağları.”

Cümlenin Öğeleri:

- seviyorum* : Yüklem
(ben) : Özne (-um)
daha bir : Zarf
dağları : Nesne

Kelime Çözümlemeleri.

seni < sen-i

- sen* : İsim kökü.
-i : Belirtme hâli eki.

düşündükçe < düş-e-n-dükçe

- düş-* : İsim kökü
-ü-< -e- : İsimden fiil yapım eki
-n- : Fiilden fiil yapım eki
-dükçe : Zarf-fiil eki

dikiyorum < dik-i- yor-um

- dik-* : Fiil kökü
-i- : Yardımcı ses
-yor- : Şimdiki zaman eki
-um : Teklik 1. şahıs eki

elimin < el-i-m-in

- el : İsim kökü
- i- : Yardımcı ses
- m- : Teklik 1. şahıs iyelik eki
- in : İlgi hâli eki.

değdiği < değ- dik-i

- değ- : Fiil kökü
- dik- : Sıfat-fiil eki
- i : Teklik 3. şahıs iyelik eki

yere < yer-e

- yer : İsim kökü.
- e : Yönelme hâli eki.

atlara < at-lar- a

- at : İsim kökü
- lar- : Çokluk eki
- a : Yönelme hâli eki

veriyorum < ver-i-yor-um

- ver- : Fiil kökü
- i- : Yardımcı ses
- yor- : Şimdiki zaman eki
- um : Teklik 1. şahıs eki

seviyorum < sev-i-yor-um

- sev- : Fiil kökü
- i- : Yardımcı ses
- yor- : Şimdiki zaman eki
- um : Teklik 1. şahıs eki

dağları < dağ-lar-ı

- dağ- : İsim kökü
- lar- : Çokluk eki
- ı : Belirtme hâli eki

(7)

**Güneş güler, kuşlar uçar havada
Uyanırlar nazlı nazlı çiçekler..
Yalnız mısın o karanlık yuvada
Yok mu seni bir kayırır, bir bekler?..**
(Recaizade Mahmut Ekrem)

1. Cümle: (sıralı bir cümledir)

“Güneş güler, kuşlar uçar havada.”

Cümlenin Ögeleri:

güler : Yüklem
güneş : Özne

2. Cümle:

uçar : Yüklem
kuşlar : Özne
havada : Yer tamlayıcısı

3. Cümle:

“Uyanırlar nazlı nazlı çiçekler.”

Cümlenin Ögeleri:

uyanırlar : Yüklem
çiçekler : Özne
nazlı nazlı : Zarf

Kelime Grupları:

nazlı nazlı : Tekrar grubu
nazlı nazlı çiçekler : Sıfat tamlaması

4. Cümle:

“Yalnız mısın o karanlık yuvada.”

Cümlenin Öğeleri:

yalnız mısın : Yüklem
(sen) : Özne (-sın)
o karanlık yuvada : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

O / karanlık yuva : Sıfat tamlaması
Karanlık / yuva : Sıfat tamlaması

5. Cümle:

“Yok mu seni bir kayırır, bir bekler?”

Cümlenin Öğeleri:

yok mu : Yüklem
bir kayırır, bir bekler : Özne
seni : Belirtili nesne

Kelime Grupları:

bir/ kayırır : Sıfat tamlaması
bir/ bekler : Sıfat tamlaması

Kelime Çözümlemeleri.

kayırır < kayır-ır < kayur- < kaygur- < kad-gur-
 kayır : Fiil gövdesi
 -ır : Yardımcı ses
 -r : Sıfat-fiil eki

bekler < bek-le-r

bek : İsim kökü
 -le- : İsimden fiil yapım eki
 -r : Sıfat- fiil eki

(8)

**Kadir Mevlam, eğer senden uzakta
Bana takdir eylemişse ölümü:
Rahat etmem bu yabancı toprakta,
Cennette de avutamam gönlümü.**

(Orhan Seyfi Orhon)

1. Cümle:

Bu cümle şartlı bir cümledir. Bu bakımdan bir temel cümle, bir de yan cümle vardır. "*Kadir Mevlam, eğer senden uzakta / Bana takdir eylemişse ölümü*" kısmı yardımcı cümle; "*Rahat etmem bu yabancı toprakta*" kısmı ise temel cümledir.

Yardımcı Cümlenin Öğeleri:

**"Kadir Mevlam, eğer senden uzakta
Bana takdir eylemişse ölümü:**

takdir eylemişse : Yüklem
Kadir Mevlam : Özne
bana : Yer tamlayıcısı
senden uzakta : Yer tamlayıcısı
ölümü : Belirtili Nesne
eğer : Cümle dışı öge(unsur) (şart edatı)

Temel Cümlenin Öğeleri:

"Rahat etmem bu yabancı toprakta"

rahat etmem : Yüklem
(ben) : Gizli özne (-m)
kadir Mevlam, eğer senden uzakta
bana ölümü takdir eylemişse : Zarf
bu yabancı toprakta : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

Mevlam: İyelik grubu ([benim] Kadir Mevlam)
kadir / Mevla : Sıfat tamlaması

<i>takdir / eyle-</i>	: Birleşik fiil grubu
<i>senden / uzak</i>	: Uzaklaşma grubu
<i>rahat / et-</i>	: Birleşik fiil grubu
<i>bu / yabancı toprak</i>	: Sıfat tamlaması
sıf. isim	
<i>yabancı / toprak</i>	: Sıfat tamlaması
sıfat isim	

2. Cümle:

“Cennette de avutamam gönlümü.”

Cümlenin Öğeleri:

<i>avutamam</i>	: Yüklem
<i>ben</i>	: Gizli özne
<i>gönlümü</i>	: Belirtili nesne
<i>cennette de</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Çözümlemeleri.

uzakta < uz-a-k-ta

uz	: İsim kökü
-a-	: İsimden fiil yapım eki
-k-	: Fiilden isim yapım eki
-ta	: Bulunma hâli eki

eylemişse < eyle-miş-se

eyle-	: Fiil gövdesi
-miş-	: Öğrenilen geçmiş zaman eki
-se	: Şart eki

ölümü < öl-ü- m-ü

öl-	: Fiil kökü
-ü-	: Yardımcı ses
-m-	: Fiilden isim yapım eki
-ü	: Belirtme hâli eki

etmem < et- me-m

et-	: Fiil kökü.
-me-	: Fiilden fiil yapım eki (olumsuzluk)
-m	: Teklik 1. şahıs eki.

avutamam < avut- ama-m

avu- : Fiil kökü

-t- : Fiilden fiil yapım eki

-ama- : Yeterlilik fiilinin olumsuzu.

-m : Teklik 1. şahıs eki.

gönlümü < gönül- ü-m-ü

gönül : İsim kökü (vurgusuz orta hece ünlüsü "ü" düşmüş)

-ü- : Yardımcı ses.

-m- : Teklik 1. şahıs iyelik eki.

-ü : Belirtme hâli eki.

(9)

Senelerce sana hasret taşıyan
Bir gönülle kollarına atılsam
Ben de, bir gün, kucağında yaşayan
Bahtiyarlar arasına katılsam."

(Orhan Seyfi Orhon)

1. Cümle:

"Senelerce sana hasret taşıyan
Bir gönülle kollarına atılsam."

Cümlenin Ögeleri.

Atılsam : Yüklem [Şart kipi (-sa) istek işvinde]

ben : Gizli özne (-m)

kollarına : Yer tamlayıcısı.

senelerce sana hasret taşıyan bir gönülle: Zarf

Kelime Grupları:

senelerce sana hasret taşıyan bir gönül ile : Edat grubu

senelerce sana hasret taşıyan bir gönül : Sıfat tamlaması

senelerce sana hasret taşıyan : Sıfat-fiil grubu

bir/ gönül : Sıfat tamlaması

2. Cümle:

**“Ben de, bir gün, kucağında yaşayan
Bahtiyarlar arasına katılsam.”**

Cümlenin Öğeleri:

<i>katılsam</i>	: Yüklem [Şart kipi (-sa) istek işlevinde]
<i>ben de</i>	: Özne
<i>bir gün</i>	: Zarf
<i>kucağında yaşayan bahtiyarlar arasına</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>kucağında yaşayan bahtiyarlar / arasına</i>	: Belirtisiz isim tamlaması
<i>kucağında yaşayan / bahtiyarlar</i>	: Sıfat tamlaması
<i>kucağında / yaşayan</i>	: Sıfat-fiil grubu
<i>bir gün</i>	: Sıfat tamlaması

Kelime Çözümlenmeleri.

senelerce < sene-ler-ce

sene	: İsim kökü.
-ler-	: Çokluk eki.
-ce	: Eşitlik hâli eki

taşıyan < taş-ı-y-an

taş(dış)	: İsim kökü
-ı-	: İsimden fiil yapım eki
-y-	: Yardımcı ses
-an	: Sıfat-fiil eki

gönülle < gönül-le

gönül	: İsim kökü.
-le	: Vasıta hâli eki.

kollarına < kol-lar-l-n-a

kol	: İsim kökü.
-lar-	: Çokluk eki
-ı-	: Yardımcı ses.
-n-	: Teklik 2. şahıs iyelik eki.
-a	: Yönelme hâli eki.

atılsam < at-ı-l-sa-m

- at- : Fiil kökü
-ı- : yardımcı ses
-l- : Fiilden fiil yapım eki
-sa- : Şart kipi
-m : Teklik 1. şahıs eki

kucağına < kuç-ak-ı-n-a

- kuç- : Fiil kökü ("ç" sesinde sedalılaştırma)
-ak- : Fiilden isim yapma eki
-ı- : Yardımcı ses.
-n- : Teklik 2. şahıs iyelik eki.
-a : Yönelme hâli eki.

(10)

Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum;
Her lahza bir alev gibi hasretti duyduğum.
Kalbimde vardı "Byron"u bedbaht eden melal
Gezdim o yaşta dağları, hulyam içinde lâl
Aldım Rakofça kırlarının hür havasını,
Duydum akıncı cedlerimin ihtirasını,
Her yaz, şimâle doğru asırlarca bir koşu,
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultulu...

(Yahya Kemal Beyatlı)

1. Cümle:

**"Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum;
Her lahza bir alev gibi hasretti duyduğum."**

Cümlenin Öğeleri:

- bir alev gibi hasretti* : Yüklem
duyduğum : Özne
her lahza : Zarf
Balkan şehirlerinde geçerken çocukluğum : Zarf

Kelime Grupları:

Balkan şehirlerinde / geçerken / çocukluğum : Zarf-fiil grubu
Yer tam. zarf-fiil özne

Balkan/ şehirleri : Belirtisiz isim tamlaması
Çocukluğum : İyelik grubu (tamlayan düşmüş [benim] çocukluğum)
her / lahza : Sıfat tamlaması
bir/ alev gibi hasret : Sıfat tamlaması
alev gibi/ hasret : Sıfat tamlaması
alev/ gibi : Edat grubu

2. Cümle:

“Kalbimde vardı “Byron”u bedbaht eden melal”

Cümlenin Öğeleri:

vardı : Yüklem
“Byron”u bedbaht eden melal : Özne
Kalbimde : Yer tamlayıcısı.

Kelime Grupları:

“Byron”u bedbaht eden / melal : Sıfat tamlaması
“Byron”u / bedbaht eden : Sıfat-fiil
bedbaht et- : Birleşik fiil

3. Cümle:

“Gezdim o yaşta dağları, hulyam içinde lâl”

Cümlenin Öğeleri:

gezdim : Yüklem
ben : Gizli özne (-m)
dağları : Belirtili nesne

o yaşta : Zarf
hulyam içinde : Yer tamlayıcısı
lâl : Zarf

Kelime Grupları:

o yaş : Sıfat tamlaması

hülyam içi : Belirtisiz isim tamlaması

4. Cümle:

“Aldım Rakofça kırlarının hür havasını.”

Cümlenin Öğeleri:

aldım : Yüklem

ben : Gizli özne

Rakofça kırlarının hür havasını : Belirtili nesne

Kelime Grupları:

Rakofça kırlarının/ Rakofça /kırları : Belirtisiz isim tamlaması

hür/ hava : Sıfat tamlaması

5. Cümle:

“Duydum akıncı cedlerimin ihtirasını.”

Cümlenin Öğeleri:

duydum : Yüklem

ben : Gizli özne (-m.)

akıncı cedlerimin ihtirasını : Belirtili nesne

Kelime Grupları:

akıncı cedlerimin / ihtirası : Belirtili isim tamlaması

akıncı / ced : Sıfat tamlaması

6. Cümle:

**“Her yaz, şimale doğru asırlarca bir koşu,
Bağrımda bir akis gibi kalmış uğultulu...”**

Cümlenin Öğeleri:

kalmış : Yüklem

her yaz şimale doğru asırlarca bir koşu : Özne

bağrımda : Yer tamlayıcısı

uğultu bir akis gibi : Zarf

Kelime Grupları:

her yaz şimale doğru asırlarca (süren) / bir koşu : Sıfat tamlaması
her yaz / şimale doğru asırlarca (süren) : Sıfat-fiil grubu
 (sıfat-fiil düşmüş)

her / yaz : Sıfat tamlaması
şimale / doğru : Edat grubu
bir / koşu : Sıfat tamlaması
uğultulu bir akis / gibi : Edat grubu
uğultulu / bir akis : Sıfat tamlaması
bir / akis : Sıfat tamlaması

Kelime Çözümlenmeleri.

çocukluğum < çocuk-luk-u-m

çocuk : İsim kökü
 -luk- : İsimden isim yapım eki
 -u- : Yardımcı ses
 -m : Teklik 1. şahıs iyelik eki

duyduğum < duy- duk-u-m

duy- : Fiil kökü
 -duk- : Sıfat-fiil eki
 -u- : Yardımcı ses
 -m : Teklik 1. şahıs iyelik eki

kalbimde < kalb-i-m-de

kalp : İsim kökü
 -i- : Yardımcı ses
 -m- : Teklik 1. şahıs iyelik eki
 -de : Bulunma hâli eki

eden < et-en

et- : Fiil kökü ("t > d" sedahlılaşması var)
 -en : Sıfat-fiil eki

içinde < iç-i- n-de

iç : İsim kökü
 -i- : Teklik 3. şahıs iyelik eki
 -n- : Yardımcı ses
 -de : Bulunma hâli eki

kırlarının < kır-lar-ı-nın

kır : İsim kökü

-lar- : Çokluk eki

-ı- : Teklik 3. şahıs iyelik eki

-nın- : İlgî hâli eki

havasını < hava-sı- n-ı

hava : İsim kökü

-sı- : Teklik 3. şahıs iyelik eki

-n- : Yardımcı ses

-ı : Belirtme hâli eki

akıncı < ak-ı- n-cı

ak- : Fiil kökü

-ı- : Yardımcı ses

-n- : Fiilden isim yapım eki

-cı : İsimden isim yapım eki

cedlerimin < ced-ler-i-m-in

ced : İsim kökü

-ler- : Çokluk eki

-i- : Yardımcı ses

-m- : Teklik 1. şahıs iyelik eki

-in : İlgî hâli eki

asırlarca < asır-lar-ca

asır : İsim kökü

-lar- : Çokluk eki

-ca : Eşitlik eki

uğultulu < uğul-tu-lu

uğul : İsim gövdesi (yansıma kelime)

-tu- : İsimden isim yapım eki

-lu : İsimden isim yapım eki

(11)

Geçmiş bir zamanı kalbim bulmak üzeredir,
 Tamamlanacaktır yarım kalmış rüyalar;
 Ey hafıza! Cömert memenden beni emzir,
 Zengin renklerini ufkuma dök ey bahar!

(Ahmet Muhip Dıranas)

1. Cümle:

“Geçmiş bir zamanı kalbim bulmak üzeredir.”

Cümlenin Öğeleri:

bulmak üzeredir : Yüklem
kalbim : Özne
geçmiş bir zamanı : Nesne

Kelime Grupları:

geçmiş bir zamanı bulmak / üzere : Edat grubu edata
geçmiş bir zamanı / bulmak : İsim-fiil grubu
geçmiş / bir zaman : Sıfat tamlaması
bir / zaman : Sıfat tamlaması
kalbim : İyelik grubu (tamlayanı düşmüş, [benim] kalbim)

2. Cümle:

“Tamamlanacaktır yarım kalmış rüyalar.”

Cümlenin Öğeleri:

tamamlanacaktır : Yüklem
yarım kalmış rüyalar : Özne

Kelime Grupları:

yarım kalmış / rüya : Sıfat tamlaması
yarım kalmış : Sıfat-fiil grubu

3. Cümle:

“Ey hafıza! Cömert memenden beni emzir.”

Cümlenin Öğeleri:

<i>emzir</i>	: Yüklem
<i>sen</i>	: Gizli özne
<i>beni</i>	: Belirtili nesne
<i>cömert memenden</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>ey hafıza</i>	: Cümle dışı öge(unsur)

Kelime Grupları:

<i>ey hafıza</i>	: Ünlem grubu
<i>cömert/ meme</i>	: Sıfat tamlaması

4. Cümle:

“Zengin renklerini ufkuma dök ey bahar!”

Cümlenin Öğeleri:

<i>dök</i>	: Yüklem
<i>sen</i>	: Gizli özne
<i>zengin renklerini</i>	: Belirtili nesne
<i>ufkuma</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>ey bahar</i>	: Cümle dışı öge(unsur)

Kelime Grupları:

<i>ey bahar</i>	: Ünlem grubu
<i>zengin /renk</i>	: Sıfat tamlaması
<i>ufkum</i>	: İyelik grubu (tamlayanı düşmüş, [benim] ufkum)

Kelime Çözümlemeleri.

geçmiş < geç- miş

geç- : Fiil kökü

-miş : Sıfat-fiil eki

tamamlanacaktır < tamam-la-n-acak-tır

tamam : İsim kökü

- la- : İsimden fiil yapım eki
- n- : Fiilden fiil yapım eki
- acak- : Gelecek zaman eki
- tır : Kuvvetlendirme ve ihtimal eki

yarım < yar-ı-m

- yar- : Fiil kökü
- ı- : Yardımcı ses
- m : Fiilden isim yapım eki

memenden < meme-n- den

- meme : İsim kökü
- n- : Teklik 2. şahıs iyelik eki
- den : Ayrılma hâli eki

beni < ben-i

- ben : İsim kökü
- i : Belirtme hâli eki

emzir < em-i-z-i-r-

- em- : Fiil kökü
- i- : Yardımcı ses
- z- : Fiilden fiil yapım eki
- i- : Yardımcı ses
- r- : Fiilden fiil yapım eki

renklerini < renk-ler-i-n-i

- renk : İsim kökü
- ler- : Çokluk eki
- i- : Yardımcı ses
- n- : Teklik 2. şahıs iyelik eki
- i : Belirtme hâli eki

ufkuma < ufuk-u-m-a

- ufuk : İsim kökü
- u- : Yardımcı ses
- m- : Teklik 1. şahıs iyelik eki
- a : Yönelme hâli eki

(12)

**Ey, pembe akşamların kara sevdalıları!
Güzelliklerine doyulmamış zamanlar!
Ergen yastığının ateşten rüyaları!
Ey, saf kalbimizde doğmuş ve ölmüş anlar!...**

**Hatırası kalbe ışıklarla dökülen
En güzele, en iyiye, en sevgiliye
Selam, sonsuzluğun aydınlık bahçesinden,
Selam, senelerce, senelerce öteye...**

(Ahmet Muhip Dıranas)

1. Cümle:

*Ey, pembe akşamların kara sevdalıları!
Güzelliklerine doyulmamış zamanlar!
Ergen yastığının ateşten rüyaları!
Ey, saf kalbimizde doğmuş ve ölmüş anlar!...*

*Hatırası kalbe ışıklarla dökülen
En güzele, en iyiye, en sevgiliye
Selam, sonsuzluğun aydınlık bahçesinden,*

Cümlenin Öğeleri:

<i>selam (olsun)</i>	: Yükleme (yardımcı fiil düşmüş eksilteli yapı)
<i>ey, pembe akşamların kara sevdalıları!</i>	: Cümle dışı öge(unsur)
<i>güzelliklerine doyulmamış zamanlar!</i>	: Cümle dışı öge(unsur)
<i>ergen yastığının ateşten rüyaları!</i>	: Cümle dışı öge(unsur)
<i>ey, saf kalbimizde doğmuş ve ölmüş anlar!...</i>	: Cümle dışı öge(unsur)
<i>hatırası kalbe ışıklarla dökülen en güzele,</i>	
<i>en iyiye, en sevgiliye</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>sonsuzluğun aydınlık bahçesinden</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>ey, pembe akşamların kara sevdalıları!</i>	: Ünlem Grubu
<i>pembe akşamların /kara sevdalıları</i>	: Belirtili isim tamlaması
<i>pembe akşamlar</i>	: Sıfat tamlaması
<i>kara sevdalıları</i>	: Sıfat tamlaması
<i>güzelliklerine doyulmamış / zamanlar</i>	: Sıfat tamlaması
<i>güzelliklerine/ doyulmamış</i>	: Sıfat-fiil grubu
<i>ergen yastığının/ ateşten rüyaları</i>	: Belirtili isim tamlaması
<i>ergen yastığı</i>	: Belirtisiz isim tamlaması
<i>ateşten rüyalar</i>	: Sıfat tamlaması
<i>güzelliklerine doyulmamış zamanlar!</i>	: Ünlem grubu
<i>ergen yastığının ateşten rüyaları!</i>	: Ünlem grubu
<i>ey, saf kalbimizde doğmuş ve ölmüş anlar</i>	: Ünlem grubu
<i>saf kalbimizde doğmuş ve ölmüş / anlar</i>	: Sıfat tamlaması
<i>saf kalbimizde doğmuş ve ölmüş</i>	: Sıfat-fiil grubu
<i>say kalbi</i>	: Sıfat tamlaması
<i>kalbimiz</i>	: İyelik grubu([bizim] kal- bimiz)
<i>doğmuş ve ölmüş</i>	: Bağlama grubu
<i>hatırası kalbe ışıklarla dökülen /</i>	
<i>en güzele, en iyiye, en sevgiliye</i>	: Sıfat tamlaması
<i>hatırası kalbe ışıklarla dökülen</i>	: Sıfat-fiil grubu
<i>hatırası</i>	: İyelik grubu (tamlayanı düş- müş, [onun] hatırası)
<i>ışıklarla</i>	: Edat grubu
<i>en güzel</i>	: Sıfat tamlaması
<i>en iyi</i>	: Sıfat tamlaması
<i>en sevgili</i>	: Sıfat tamlaması
<i>sonsuzluğun /aydınlık bahçesi</i>	: Belirtili isim tamlaması
<i>aydınlık /bahçe</i>	: Sıfat tamlaması

2. Cümle:

“Selam, senelerce, senelerce öteye...”

Cümlenin Öğeleri:

<i>selam (olsun)</i>	: Yükleme (Özne yüklem içinde)
<i>selam</i>	: Özne
<i>senelerce, senelerce öteye</i>	: Yer tamlayıcısı (Eşitlik grubu)

Kelime Çözümlemeleri.

akşamların < akşam-lar-ın

- akşam : İsim gövdesi
-lar- : Çokluk eki
-ın : İlgi hâli eki

güzelliklerine < güzel-lik-ler-i-n-e

- güzel : İsim kökü
-lik- : İsimden isim yapım eki
-ler- : Çokluk eki
-i- : Teklik 3. şahıs iyelik
-n- : Yardımcı ses
-e : Yönelme hâli eki

doylmamış < do-y-u-l-ma-mış

- do- < to- : Fiil kökü (kelime başında “t > d” değişikliği olmuş)
-y- : Fiilden fiil yapım eki
-u- : Yardımcı ses
-l- : Fiilden fiil yapım eki
-ma- : Fiilden fiil yapım eki (olumsuzluk)
-mış : Sıfat-fiil eki

yastığın < yasta- k-ın

- yasta- : Fiil gövdesi
-k- : Fiilden isim yapım eki
-ın : İlgi hâli eki

kalbimizde < kalp-i-miz-de

- kalp : İsim kökü (“p” sedalılaştırılmış)
-i- : Yardımcı ses
-miz- : Çokluk 1. şahıs iyelik eki
-de : Bulunma hâli eki

ışıklarla < ışık-lar-la

- ışık- : Fiil kökü
-k- : Fiilen isim yapım eki
-lar- : Çokluk eki
-la : Vasıta hâli eki

dökülen < dök-ü-l-en

- dök- : Fiil kökü
 -ü- : yardımcı ses
 -l- : Fiilden fiil yapım eki
 -en : Sıfat-fiil eki

sonsuzluğun < son-suz-luk-un

- son : İsim kökü
 -suz- : İsimden isim yapım eki (olumsuzluk)
 -luk- : İsimden isim yapım eki
 -un : İlgi hâli eki

(13)

kalbinde dünyayı taşır bu çocuk
 dünya kalbimizde taşınmaya değer
 bir yılbaşı gecesi balıklar gibi sarhoştuk
 la donna'yı eteğinden çekti birader
 taksim Harbiye yolunda.

(Attılâ İhan)

1. Cümle:*"Kalbinde dünyayı taşır bu çocuk."***Cümlenin Öğeleri:**

- taşır* : Yüklem
bu çocuk : Özne
dünyayı : Belirtili nesne
kalbinde : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

- kalbi* : Belirtisiz isim tamlaması (Tamlayanı düşmüş, [kendi] kalbi)
bu çocuk : Sıfat tamlaması.

2. Cümle:*"Dünya kalbimizde taşınmaya değer."*

Cümlelerin Öğeleri:

<i>değer</i>	: Yüklem
<i>dünya</i>	: Özne
<i>kalbimizde taşımaya</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>kalbimiz</i>	: İyelik grubu (tamlayanı düşmüş, [bizim] kalbimiz)
-----------------	---

3. Cümle:

“Bir yılbaşı gecesi balıklar gibi sarhoştuk.”

Cümlelerin Öğeleri:

<i>sarhoştuk</i>	: Yüklem
<i>biz</i>	: Gizli özne (-k)
<i>bir yılbaşı gecesi</i>	: Zarf
<i>balıklar gibi</i>	: Zarf

Kelime Grupları:

<i>bir yılbaşı gecesi</i>	: Sıfat tamlaması
<i>yılbaşı gecesi</i>	: Belirtisiz isim tamlaması
<i>balıklar gibi</i>	: Edat grubu

4. Cümle:

“La donna’yı eteğinden çekti birader taksim Harbiye yolunda.”

Cümlelerin Öğeleri:

<i>çekti</i>	: Yüklem
<i>birader</i>	: Özne
<i>La donna’yı</i>	: Belirtili nesne
<i>Eteğinden</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>Taksim Harbiye yolunda</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>eteği</i>	: İyelik grubu (tamlayanı düşmüş, [onun] eteği)
<i>Taksim Harbiye/yolu</i>	: Belirtisiz isim tamlaması

(14)

yüksekkaldırım'da bir akşam
 maria missakian'ı düşündüm
 eğer kendimi bıraksam
 yağmur olabilirdim yağardım
 kasım'da bir çınar olurdu
 yaprak yaprak dökülürdüm
 kalbimi sıkı tutsam.

(Attilâ İlhan)

1. Cümle:

*"Yüksekkaldırım'da bir akşam
 Maria Missakian'ı düşündüm."*

Cümlenin Öğeleri:

<i>düşündüm</i>	: Yüklem
<i>ben</i>	: Gizli özne (-m)
<i>Maria Missakian'ı</i>	: Belirtili nesne
<i>yüksekkaldırım'da</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>bir akşam</i>	: Zarf

Kelime Grupları:

<i>yüksek kaldırım</i>	: Sıfat tamlaması
<i>bir akşam</i>	: Sıfat tamlaması
<i>Maria Missakian</i>	: Birleşik isim

2. Cümle (Şartlı cümle)

*"Eğer kendimi bıraksam
 Yağmur olabilirdim yağardım."*

Cümlenin Öğeleri:

<i>yağmur olabilirdim</i>	: Yüklem
<i>ben</i>	: Özne
<i>eğer kendimi bıraksam</i>	: Zarf

Kelime Grupları:

kendim : İyelik grubu (tamlayanı düşmüş, [benim]kendim)
olabil- : Birleşik fiil

3. Cümle:

“Yağardım”

Cümlelerin Öğeleri:

yağardım : Yüklem
ben : Gizli özne

4. Cümle (Şartlı birleşik cümle)

*Kasım'da bir çınar olurum.
Yaprak yaprak dökülürdüm
Kalbimi sıkı tutsam.”*

Temel Cümlelerin Öğeleri:

olurdum : Yüklem
ben : Gizli özne (-m)
bir çınar : Nesne
kasım'da : Zarf

dökülürdüm : Yüklem
ben : özne (-m)
yaprak yaprak : Zarf
kalbimi sıkı tutsam : Zarf (Yardımcı cümle)
kalbimi sıkı tutsam : Yardımcı cümle

Yardımcı Cümlelerin Öğeleri:

tutsam : Yüklem
sıkı : Zarf
kalbimi : Belirtili nesne
Ben : Özne (-m)

Kelime Grupları:

bir çınar : Sıfat tamlaması.

- yaprak yaprak* : Tekrar grubu
kalbim : İyelik grubu (tamlayanı düşmüş benim kalbim)
sıkı tut- : Birleşik fiil

Kelime Çözümlenmeleri.

- düşündüm** < düşün-dü-m < tüş-e-n-
 düşün- : Fiil gövdesi
 -dü- : Görülen geçmiş zaman
 -m : Teklik 1. şahıs eki

- kendimi** < kendi -m-i
 kendi : İsim kökü
 -m- : Teklik 1. şahıs iyelik eki
 -i : Belirtme hâli eki

- olabilirdim** < ol-abil-ir-di-m
 ol- : Fiil kökü
 -abil- : Yeterlilik fiili (“-a-”: Zarf-fiil; bil-: yardımcı fiil)
 -ir- : Geniş zaman eki
 -di- : Hikâye birleşik çekimi
 -m : Teklik 1. şahıs eki

- dökülürdüm** < dök-ü-l-ür-dü-m
 dök- : Fiil kökü
 -ü- : Yardımcı ses
 -l- : Fiilden fiil yapım eki
 -ür- : Geniş zaman eki
 -dü- : Hikâye birleşik çekimi
 -m : Teklik 1. şahıs eki

- sıkı** < sık-ı
 sık- : Fiil kökü
 -ı : Fiilden isim yapım eki

- tutsam** < tut-sa-m
 tut- : Fiil kökü
 -sa- : Şart eki
 -m : Teklik 1. şahıs eki

(15)

ben sana mecburum bilemezsin
adını mih gibi aklımda tutuyorum
büyüdükçe büyüyor gözlerin
ben sana mecburum bilemezsin
içimi seninle ısıtıyorum.”

(Attilâ İlhan)

1. Cümle (İç içe birleşik cümle yapısındadır)

“Ben sana mecburum bilemezsin”

İç Cümlelerin Öğeleri:

mecburum : Yüklem

ben : Özne

sana : Yer tamlayıcısı

Temel Cümlelerin Öğeleri:

bilemezsin : Yüklem

sen : Gizli özne (-sin)

ben sana mecburum : Belirtisiz nesne

2. Cümle:

“Adını mih gibi aklımda tutuyorum.”

Cümlelerin Öğeleri:

tutuyorum : Yüklem

ben : Gizli özne (-um)

adını : Belirtili nesne

mih gibi : Zarf

aklımda : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

adın : İyelik grubu (tamlayanı düşmüş, [senin] adın)

mih gibi : Edat grubu

aklım : İyelik grubu (tamlayanı düşmüş, [benim] aklım)

3. Cümle:**“Büyüdükçe büyüyor gözlerin.”****Cümlenin Öğeleri:***büyüdükçe büyüyor* : Yüklem (zarf yüklemine içinde yer almış; büyüdükçe)*gözlerin* : Özne**Kelime Grupları:***gözlerin* : İyelik grubu (tamlayanı düşmüş, [senin] gözlerin)**4. Cümle:****“İçimi seninle ısıtıyorum.”****Cümlenin Öğeleri:***ısıtıyorum* : Yüklem*ben* : Gizli özne*içimi* : Nesne*seninle* : Zarf**Kelime Grupları:***içim* : İyelik grubu (tamlayanı düşmüş, [benim] içim)*senin ile* : Edat grubu**Kelime Çözümlemeleri.****ısıtıyorum** < ısı-t-ı-yor-um

ısı- : Fiil kökü

-t- : Fiilden fiil yapım eki

-ı- : Yardımcı ses

-yor- : Şimdiki zaman eki

-um : Teklik 1. şahıs eki

bilemezsin < bil -emez-sin

bil- : Fiil kökü

-emez- : Yeterlilik fiilinin geniş zamanın olumsuzu

-sin : Teklik 2. şahıs eki

adını < ad-ı- n-ı

ad : İsim kökü

-ı- : Yardımcı ses

n- : Teklik 2. şahıs iyelik eki

-ı : Belirtme hâli eki

büyüdükçe < büyü-dükçe

büyü- : Fiil kökü

-dükçe : Zarf-fiil eki

gözlerin < gö-z-ler-i-n

gö-<kö- : Fiil kökü (kelime başında " k >g" değişikliği)

-z- : Fiilden isim yapım eki

-ler- : Çokluk eki

-i- : Yardımcı ses

-n : Teklik 2. şahıs iyelik eki

(16)

**Garibim; her taraf bana yabancı,
Dertliyim; çekinme doldur be hancı!
İlk önce kamlıdar hafif bir sancı,
Ayrılık sonradan kor yavaş yavaş...**

(Bekir Sıtkı Erdoğan)

1. Cümle:

"Garibim."

Cümlenin Öğeleri:

garibim : Yüklem

ben : Gizli özne (-m)

2. Cümle:

"Her taraf bana yabancı."

Cümlenin Öğeleri:

yabancı(dır) : Yüklem (ek-fiil düşmüş)

her taraf : Özne

bana : Yer tamlayıcısı

3. Cümle:**“Dertliyim.”****Cümlenin Öğeleri:**

dertliyim : Yüklem
ben : Gizli özne (-m)

4. Cümle:**“Çekinme.”****Cümlenin Öğeleri:**

çekinme : Yüklem
sen : Gizli özne

5. Cümle:**“Doldur be hancı.”****Cümlenin Öğeleri:**

doldur : Yüklem
sen : Gizli özne
be hancı : Cümle dışı öge(unsur)

6. Cümle:**“İlk önce kımıldar hafif bir sancı.”****Cümlenin Öğeleri:**

Kımıldar : Yüklem
hafif bir sancı : Özne
ilk önce : Zarf

Kelime Grupları:

ilk önce : Sıfat tamlaması
hafif bir sancı : Sıfat tamlaması
bir sancı : Sıfat tamlaması

7. Cümle:

“Ayrılık sonradan kor yavaş yavaş...”

Cümlelerin Öğeleri:

kor : Yüklem

ayrılık : Özne

sonradan : Zarf

yavaş yavaş : Zarf

Kelime Grupları:

yavaş yavaş : Tekrar grubu

Kelime Çözümlemeleri.

çekinme < çek-i-n-me

çek- : Fiil gövdesi

-i- : yardımcı ses

-n- : Fiilden fiil yapım eki

-me : Fiilden fiil yapım eki (olumsuzluk)

ayrılık < ayr-ı-lık

ayır- : Fiil gövdesi

-ı- : Fiilden isim yapım eki

-lık : İsimden isim yapım eki

kor < ko-r

ko- : Fiil kökü

-r : Geniş zaman eki

sonradan < son- ra-dan

son : İsim kökü

-ra- : İsimden isim yapım eki

-dan : Ayrılma hâli eki

(17)

Küçük Ağa'nın gençliğinden duyduğu hafifseme tamamen gitmişti.

Söylenenlerden çok söyleyiş tarzı bağlayıcı idi. Bundan sonra konuşma iyice ciddileşti. Tefik Bey, onların şimdiye kadar ne yaptıklarını, yiyecek, giyecek, ve cephanelerini nereden bulduklarını sordu.

(Tank Buğra- *Küçük Ağa*)**1. Cümle:**

"Küçük Ağa'nın gençliğinden duyduğu hafifseme tamamen gitmişti."

Cümlenin Öğeleri:

gitmişti : Yüklem
küçük Ağa'nın gençliğinden duyduğu hafifseme : Özne
tamamen : Zarf

Kelime Grupları:

Küçük Ağa'nın gençliğinden duyduğu / hafifseme : Sıfat tamlaması
 Sıfat isim

Küçük Ağa'nın gençliğinden / duyduğ(u) : Sıfat-fiil grubu
 sıfat-fiil

Küçük Ağa'nın / gençliği : Belirtili isim tamlaması
 tamlayan tamlanan

Küçük Ağa : Unvan grubu

2. Cümle:

"Söylenenlerden çok söyleyiş tarzı bağlayıcı idi."

Cümlenin Öğeleri:

bağlayıcı idi : Yüklem
söylenenlerden çok : Özne
söylenenlerden çok : Zarf

Kelime Grupları:

söylenenlerden çok : Edat grubu

söyleyiş tarzı : Belirtisiz isim tamlaması

3. Cümle:

“Bundan sonra konuşma iyice ciddileşti.”

Cümlenin Öğeleri:

ciddileşti : Yüklem

konuşma : Özne

iyice : Zarf

bundan sonra : Zarf

Kelime Grupları:

bundan sonra : Edat grubu

4. Cümle:

“Tevfik Bey, onların şimdiye kadar ne yaptıklarını, yiyecek, giyecek, ve cephanelerini nereden bulduklarını sordu.”

Cümlenin Öğeleri:

sordu : Yüklem

Tevfik Bey : Özne

onların şimdiye kadar ne yaptıklarını : Belirtili nesne

yiyecek, giyecek, ve cephanelerini

nereden bulduklarını : Belirtili nesne

Kelime Grupları:

Tevfik Bey : Unvan grubu

onların /şimdiye kadar ne yaptıkları : Belirtili isim tamlaması

şimdiye kadar ne yaptık (ları) : Sıfat-fiil grubu

şimdiye kadar : Edat grubu

yiyecek, giyecek, ve cephanelerini

nereden bulduklarını : Sıfat-fiil grubu

yiyecek, giyecek ve cephane : Bağlama grubu

Kelime Çözümlemeleri.**Gençliğinden < genç-lik-i- n- den**

- genç : İsim kökü
 -lik- : İsimden isim yapım eki
 -i- : Teklik 3. şahıs iyelik eki
 -n- : Yardımcı ses
 -den : Ayrılma hâli eki

duyduğu < duy-duk-u

- duy- : Fiil kökü
 -duk- : Sıfat-fiil eki
 -u : Teklik 3. şahıs iyelik eki

hafifseme < hafif- se-me

- hafif : İsim kökü
 -se- : İsimden fiil yapım eki
 -me : Fiilden isim yapım eki (isim-fiil)

söylenenlerden < sö-y- le -n-en- ler-den

- sö- : Fiil kökü
 -y-<-z- : Fiilden isim yapım eki
 -le- : İsimden fiil yapım eki
 -n- : Fiilden fiil yapım eki
 -en- : Sıfat-fiil eki
 -ler- : Çokluk eki
 -den : Ayrılma hâli eki

söyleyiş < sö-y- le-y-iş

- sö- : Fiil kökü
 -y- < -z- : Fiilden isim yapım eki
 -le- : İsimden fiil yapım eki
 -y- : Yardımcı ses
 -iş : Fiilden isim yapım eki (isim-fiil)

bağlayıcı < ba-ğ-la-y-ıcı

- ba- : Fiil kökü
 -ğ- : Fiilden isim yapım eki
 -la- : İsimden fiil yapım eki
 -y- : Yardımcı ses
 -ıcı- : Fiilden isim yapım eki

konuşma < kon-u-ş-ma

- kon- : Fiil gövdesi
-u- : Yardımcı ses
-ş- : Fiilden fiil yapım eki
-ma : Fiilden isim yapma eki (isim-fiil)

yaptıklarını < yap-tık-ları-n-ı

- yap- : Fiil kökü
-tık- : Sıfat-fiil eki
-ları- : Çokluk 3. şahıs iyelik eki
-n- : Yardımcı ses
-ı- : Belirtme hâli eki

yiyecek < ye-y-ecek

- ye- : Fiil kökü ("e" ünlüsünün daralması)
-y- : Yardımcı ses
-ecek : Fiilden isim yapım eki (Sıfat-fiil'in kalıcı ismi)

nereden < ne+ara

- nere : İsim gövdesi
-den : Ayrılma hâli eki

(18)

Gözlerinin içi cin gibi gülüyordu. Odadakiler oturmakta oldukları minderlere biraz daha rahatça yerleşip gülmüşediler. Ali Emmi çakmak fitilini tutuşturmaya çalışırken nüktesini işledi.

(Tank Buğra - Küçük Ağa)

1. Cümle:

"Gözlerinin içi cin gibi gülüyordu."

Cümlenin Öğeleri:

- gülüyordu* : Yüklem
gözlerinin içi : Özne
cin gibi : Zarf

Kelime Grupları:

gözlerinin içi : Belirtili isim tamlaması
cin gibi : Edat grubu

2. Cümle

“Odadakiler oturmakta oldukları minderlere biraz daha rahatça yerleşip gülümsediler.”

Cümlenin Ögeleri

Gülümsediler : Yüklem
odadakiler : Özne
oturmakta oldukları minderlere
biraz daha rahatça yerleşip : Zarf

Kelime Grupları:

oturmakta oldukları minderlere
biraz daha rahatça / yerleşip : Zarf-fiil grubu
oturmakta oldukları / minderler : Sıfat tamlaması
oturmakta olduk(ları) : Sıfat-fiil grubu
biraz /daha rahat : Sıfat tamlaması
daha / rahat : Sıfat tamlaması

3. Cümle:

“Ali Emmi çakmak fitilini tutuşturmaya çalışırken nüktesini işledi.”

Cümlenin Ögeleri:

işledi : Yüklem
Ali Emmi : Özne
Nüktesini : Belirtili nesne
çakmak fitilini tutuşturmaya çalışırken : Zarf

Kelime Grupları:

Ali Emmi : Unvan grubu
çakmak fitilini tutuşturmaya çalışırken : Zarf-fiil grubu
çakmak fitilini tutuşturma : İsim-fiil grubu
çakmak fitili : Belirtisiz isim tamlaması

Kelime Çözümlemeleri.

odadakiler < oda-da-ki-ler

- oda : İsim kökü
- da- : Bulunma hâli eki
- ki- : İsimden isim yapım eki (aitlik eki)
- ler : Çokluk 3. şahıs eki

yerleşip < yer-leş-ip

- yer : İsim kökü
- leş-< le-ş- : İsimden fiil yapım eki
- ip : Zarf-fiil eki

gülümsediler < gül-ü-mse-di-ler

- gül- : Fiil kökü
- ü- : Yardımcı ses
- mse- : Fiilden fiil yapım eki
- di : Görülen geçmiş zaman eki
- ler : Çokluk 3. şahıs eki

tutuşturmaya < tut-u-ş-tur-ma-y-a

- tut- : Fiil kökü
- u- : yardımcı ses
- ş- : Fiilden fiil yapım eki
- tur- : Fiilden fiil yapım eki
- ma- : Fiilden isim yapım eki
- y- : Yardımcı sesi
- a- : Yönelme hâli eki

çalışırken < çal-ı-ş-ı-r-ken

- çal- : Fiil kökü
- ı- : Yardımcı ses
- ş- : Fiilden fiil yapım eki
- ı- : Yardımcı ses
- r- : Geniş zaman eki
- ken : Zarf-fiil eki

nüktesini < nükte-si-n-i

- nükte : İsim kökü
- si- : Teklik 3. şahıs iyelik eki
- n- : Yardımcı ses
- i- : Belirtme hâli eki

işledi < iş-le-di

- iş : İsim kökü
 -le- : İsimden fiil yapım eki
 -di : Görülen geçmiş zaman eki

(19)

Bu farklı anlamlardan çağın meselelerini anlamaya, onlar hakkında hüküm vermeye imkân yoktur. Tarih hem süreklilik, hem de değişikliktir. Ahmet Hamdi Tanpınar milliyeti “devam ederek değişen, değişerek devam eden sosyal bir varlık” olarak tarif eder.

(Mehmet Kaplan- *Çağdaş Türk Milliyetçiliğinin Dayandığı Temeller ve Kıymetler*)

1. Cümle:

“Bu farklı anlamlardan çağın meselelerini anlamaya, onlar hakkında hüküm vermeye imkân yoktur.”

Cümlelerin Öğeleri:

- yoktur* : Yüklem
imkân : Özne
bu farklı anlamlardan çağın meselelerini anlamaya : Yer tamlayıcısı
onlar hakkında hüküm vermeye : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

- bu farklı anlamlardan çağın meselelerini anlama(ya)* : İsim-fiil grubu
bu/ farklı anlamlar : Sıfat tamlaması
farklı anlamlar : Sıfat tamlaması
çağın meseleleri : Belirtili isim tamlaması
onlar hakkında hüküm verme(ye) : İsim-fiil grubu
onlar hakka : Belirtisiz isim tamlaması
hüküm ver- : Birleşik Fiil

2. Cümle:

“Tarih hem süreklilik, hem de değişikliktir.”

Cümlelerin Öğeleri:

hem süreklilik, hem de değişikliktir : Yüklem
tarih : Özne

Kelime Grupları:

hem süreklilik, hem de değişikliktir: Bağlama grubu

3. Cümle:

"Ahmet Hamdi Tanpınar milliyeti "devam ederek değişen, değişerek devam eden sosyal bir varlık" olarak tarif eder."

Cümlelerin Öğeleri:

tarif eder : Yüklem
Ahmet Hamdi Tanpınar : Özne
milliyeti : Nesne
"devam ederek değişen, değişerek devam eden sosyal bir varlık" olarak : Zarf

Kelime Grupları:

Ahmet Hamdi Tanpınar : Birleşik isim
"devam ederek değişen, değişerek devam eden sosyal bir varlık" olarak : Zarf-fiil gr.
"devam ederek değişen, değişerek devam eden sosyal bir varlık : Sıfat tamlaması
devam ederek / değişen : Sıfat-fiil grubu
değişerek/ devam eden : Sıfat-fiil grubu
sosyal/ bir varlık : Sıfat tamlaması
bir/ varlık : Sıfat tamlaması
devam et- : Birleşik fiil
tarif et- : Birleşik fiil

Kelime Çözümlemeleri.

anlamlardan < an-la-m-lar-dan

an <ang : İsim kökü
-la- : İsimden fiil yapım eki
-m- : Fiilden isim yapım eki
-lar- : Çokluk eki
-dan : Ayrılma hâli eki

süreklilik < sür- ek-li-lik

- sür- : Fiil kökü
 -ek- : Fiilden isim yapım eki
 -li- : İsimden isim yapım eki
 -lik : İsimden isim yapım eki

değişikliktir < değ-i-ş-i-k-lik-tir

- değ- : Fiil kökü
 -i- : Yardımcı ses
 -ş- : Fiilden fiil yapım eki
 -i- : Yardımcı ses
 -k- : Fiilden isim yapım eki
 -lik- : İsimden isim yapım eki
 -tir : Bildirme eki

(20)

Dil, her gün konuşulmak suretiyle işlenir. Konuşan, dış âlemde bulunan bir varlığı veya duygu ve düşüncesini anlamak için, bildiği kelime ve deyimlere başvurur. Onlar yetişmezse, yeni kelime ve deyimler icat eder yahut bilinen kelimelerin yerlerini değiştirir.

(Mehmet Kaplan - *Kültür ve Dil*)**1. Cümle:*****“Dil, her gün konuşulmak suretiyle işlenir.”*****Cümlenin Öğeleri:**

- işlenir* : Yüklem
dil : Özne
her gün konuşulmak suretiyle : Zarf

Kelime Grupları:

- her gün konuşulmak sureti(yle)(ile)* : Edat Grubu
her gün konuşulmak sureti : Belirtisiz isim tamlaması
her gün konuşulmak : İsim-fiil grubu
her gün : Sıfat tamlaması

2. Cümle:

“Konuşan, dış âlemde bulunan bir varlığı veya duygu ve düşüncesini anlamak için, bildiği kelime ve deyimlere başvurur.”

Cümlelerin Öğeleri:

başvurur : Yüklem

konuşan : Özne

bildiği kelime ve deyimlere: Yer tamlayıcısı

dış âlemde bulunan bir varlığı veya duygu ve düşüncesini anlamak için: Zarf

Kelime Grupları:

dış âlemde bulunan bir varlığı veya duygu ve düşüncesini anlamak / için : Edat grubu

dış âlemde bulunan bir varlığı veya duygu ve düşüncesini / anlamak : İsim-fiil grubu

dış âlemde bulunan bir varlığı / veya / duygu ve düşüncesini : Bağlama grubu

dış âlemde bulunan / bir varlık : Sıfat tamlaması

dış âlemde / bulunan : Sıfat-fiil grubu

dış / âlem : Sıfat tamlaması

bir / varlık : Sıfat tamlaması

duygu ve düşünce : Bağlama grubu

bildiği / kelime ve deyimler : Sıfat tamlaması

kelime ve deyimler : Bağlama grubu

3. Cümle (Şartlı bir yapıdır)

“Onlar yetişmezse, yeni kelime ve deyimler icat eder yahut bilinen kelimelerin yerlerini değiştirir.”

Cümlelerin Öğeleri:

Onlar yetişmezse (şart kısmı, yardımcı cümle)

yetişmezse : Yüklem

onlar : Özne

yeni kelime ve deyimler icat eder yahut bilinen kelimelerin yerlerini değiştirir. (esas cümle, sıralı yapıda)

<i>icat eder</i>	: Yüklem
<i>o</i>	: Özne
<i>yeni kelime ve deyimler</i>	: Belirtisiz nesne
<i>yahut</i>	: Cümle dışı öge(unsur) (bağlaç)
<i>değiştirir</i>	: Yüklem
<i>o</i>	: Gizli özne
<i>bilinen kelimelerin yerlerini</i>	: Belirtili nesne

Kelime Grupları:

<i>Yeni / kelime ve deyimler</i>	: Sıfat tamlaması
<i>kelime ve deyimler</i>	: Bağlama Grubu
<i>icat et-</i>	: Birleşik fiil
<i>bilinen kelimelerin / yerleri</i>	: Belirtili isim tamlaması
<i>bilinen / kelimeler</i>	: Sıfat tamlaması

Kelime Çözümlemeleri.

konusulmak < konuş-u-l-mak

konuş-	: Fiil gövdesi
-u-	: Yardımcı ses
-l-	: Fiilden fiil yapım eki
-mak	: Fiilden isim yapım eki

suretiyle < suret-i-y-le

suret	: İsim kökü
-i-	: Teklik 3. şahıs iyelik eki
-y-	: Yardımcı ses
-le	: Vasıta hâli eki

işlenir < iş-le-n-i-r

iş-	: İsim kökü
-le-	: İsimden fiil yapım eki
-n-	: Fiilden fiil yapım eki
-i-	: Yardımcı ses
-r	: Geniş zaman eki

bulunan < bul-u-n-an

- bul- : Fiil kökü
- u- : Yardımcı ses
- n- : Fiilden fiil yapım eki
- an : Sıfat-fiil eki

varlığı < var-lık-ı

- var : İsim kökü
- lık- : İsimden isim yapım eki
- ı : Belirtme hâli eki

duygu < duy-gu

- duy- : Fiil kökü
- gu : Fiilden isim yapım eki

düşüncesini < düş-e-n-ce-si-n-i

- düş- : İsim kökü
- ü- < -e- : İsimden fiil yapım eki
- n- : Fiilden fiil yapım eki
- ce : Fiilden isim yapım eki
- si- : Teklik 3. şahıs iyelik eki
- n- : Yardımcı ses
- i : Belirtme hâli eki

anlamak < an-la-mak

- an < ang : İsim kökü
- la- : İsimden fiil yapım eki
- mak : Fiilden isim yapım eki (isim-fiil)

bildiği < bil-dik-i

- bil- : Fiil kökü
- dik- : Sıfat-fiil eki
- i : Teklik 3. şahıs iyelik eki

deyimlere < de-y-i-m-ler-e

- de- : Fiil kökü
- y- : Yardımcı ses
- im- : Fiilden isim yapım eki
- ler- : Çokluk eki
- e : Yönelme hâli eki

yetişmezse <yet-i-ş-mez-se

yet- : Fiil kökü

-i- : Yardımcı ses

-ş- : Fiilden fiil yapım eki

-mez- : Geniş zamanın olumsuzu

-se : Şart eki

değiştirir <değ-i-ş-tir-i-r

değ- : Fiil kökü

-i- : Yardımcı ses

-ş- : Fiilden fiil yapım eki

-tir- : Fiilden fiil yapım eki

-i- : Yardımcı ses

-r : Geniş zaman eki

(21)

Fert, konuştuğu dili hazır bulur. Dil, ferde cemiyetin başısladığı en büyük miras ve donanımdır. Ana, baba, çevre, okul, çocuğa dil vasıtasıyla cemiyetin asırlar boyunca biriktirdiği hayat tecrübesini ve kültürünü aktarır.

(Mehmet Kaplan-Kültür ve Dil)

1. Cümle:

"Fert, konuştuğu dili hazır bulur."

hazır bulur : Yüklem

fert : Özne

konuştuğu dili : Belirtili nesne

Kelime Grupları:

konuştuğu dil : Sıfat tamlaması

hazır bul- : Birleşik fiil

2.Cümle:

"Dil, ferde cemiyetin başısladığı en büyük miras ve donanımdır."

Cümlelerin Ögeleri:

<i>cemiyetin bağışladığı en büyük donanımdır</i>	: Yüklem
<i>ferde</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>dil</i>	: Özne

Kelime Grupları:

<i>cemiyetin bağışladığı /</i>	
<i>en büyük miras ve donanım</i>	: Sıfat tamlaması
<i>ferde cemiyetin bağışladığı</i>	: Sıfat-fiil grubu
<i>en büyük / miras ve donanım</i>	: Sıfat tamlaması
<i>en / büyük</i>	: Sıfat tamlaması
<i>miras ve donanım</i>	: Bağlama grubu

3. Cümle:

“Ana, baba, çevre, okul, çocuğa dil vasıtasıyla cemiyetin asırlar boyunca biriktirdiği hayat tecrübesini ve kültürünü aktarır.”

Cümlelerin Ögeleri:

<i>aktarır</i>	: Yüklem
<i>ana, baba, çevre, okul</i>	: Özne (Birden çok özne kullanılmış)
<i>cemiyetin asırlar boyunca biriktirdiği</i>	
<i>hayat tecrübesini ve kültürünü</i>	: Belirtili nesne
<i>çocuğa</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>dil vasıtasıyla</i>	: Zarf

Kelime Grupları:

<i>dil vasıtasıyla (ile)</i>	: Edat grubu
<i>dil vasıtası</i>	: Belirtisiz isim tamlaması
<i>cemiyetin/ asırlar boyunca biriktirdiği</i>	
<i>hayat tecrübesi ve kültürü</i>	: Belirtili isim tamlaması
<i>asırlar boyunca biriktirdiği/</i>	
<i>hayat tecrübesi ve kültür</i>	: Sıfat tamlaması
<i>asırlar boyunca biriktirdiği</i>	: Sıfat-fiil grubu
<i>asırlar boyu</i>	: Belirtisiz isim tamlaması
<i>hayat tecrübesi/ ve/ kültür</i>	: Bağlama grubu
<i>hayat tecrübesi</i>	: Belirtisiz isim tamlaması

Kelime Çözümlenmeleri.**büyük < büyü-k**

büyü- : Fiil kökü

-k : Fiilden isim yapım eki

boyunca < boy -u- n-ca

boy : İsim kökü

-u- : Teklik 3. şahıs iyelik eki

-n- : Yardımcı ses

-ca : Eşitlik hâli eki

biriktirdiği < bir-i-k-tir-dik-i

bir- : İsim kökü

-i- : Yardımcı ses

-k- : İsimden fiil yapım eki

-tir- : Fiilden fiil yapım eki

-dik- : Sıfat-fiil eki

-i : Teklik 3. şahıs iyelik eki

(22)

Mustafa Kemal'in kağnısı derdi, kağnısına
 Mermi taşırdı öteye, dağ taş aşardı.
 Çabuk giderdi, çok götürürdü Elifçik,
 Nam salmıştı asker içinde
 Bu kez herkesten evvel almıştı yükünü,
 Doğrulmuştu yola, önceden önceden

(Fazıl Hüsnü Dağlarca)

1. Cümle:*"Mustafa Kemal'in kağnısı derdi, kağnısına."***Cümlenin Öğeleri:**

derdi : Yüklem

o : Özne

Mustafa Kemal'in kağnısı : Belirtisiz nesne

kağnısına : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

Mustafa Kemal'in / kağınsı : Belirtili isim tamlaması

Mustafa Kemal : Birleşik isim

2. Cümle:

"Mermi taşırdı öteye."

Cümlenin Öğeleri:

taşırdı : Yüklem

(o) : Gizli özne

mermi : Belirtisiz nesne

öteye : Yer tamlayıcısı

3. Cümle:

"Dağ taş aşardı."

Cümlenin Öğeleri:

aşardı : Yüklem

(o) : Gizli özne.

dağ taş : Belirtisiz nesne

Kelime Grupları:

dağ taş : Tekrar grubu.

4. Cümle:

"Çabuk giderdi."

Cümlenin Öğeleri:

giderdi : Yüklem.

(o) : Gizli özne.

çabuk : Zarf.

5. Cümle:

"Çok götürürdü Elifçik."

Cümlenin Öğeleri:

götürürdü : Yüklem.
Elifçik : Özne.
çok : Zarf.

6. Cümle:

“*Nam salmıştı asker içinde.*”

Cümlenin Öğeleri:

nam salmıştı : Yüklem.
(o) : Gizli özne.
asker içinde : Yer tamlayıcısı.

Kelime Grupları:

nam sal- : Birleşik fiil
asker içi : Belirtisiz isim tamlaması

7. Cümle:

“*Bu kez herkesten evvel almıştı yükünü.*”

Cümlenin Öğeleri:

almıştı : Yüklem
o : Gizli özne
yükünü : Nesne
herkesten evvel : Zarf
bu kez : Zarf

Kelime Grupları:

bu kez : Sıfat tamlaması
herkesten evvel : Edat grubu

8. Cümle:

“*Doğrulmuştu yola, önceden önceden*”

Cümlelerin Öğeleri:

<i>doğrulmuştu</i>	: Yüklem
<i>o</i>	: Gizli Özne
<i>yola</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>önceden önceden</i>	: Zarf

Kelime Grupları:

önceden önceden : Tekrar grubu.

Kelime Çözümlemeleri.

taşırıldı < taş-ı-r-dı

taş	: İsim kökü
-ı-	: İsimden fiil yapım eki
-r-	: Geniş zaman eki
-dı	: Hikâye birleşik çekimi

götürürdü < gö-tür-ür-dü

gö- < kö-	: Fiil kökü
-tür-	: Fiilden fiil yapım eki
-ür-	: Geniş zaman eki
-dü	: Geniş zamanın hikâyesi

içinde

iç	: İsim kökü
-i-	: Teklik 3. şahıs iyelik eki
-n-	: Yardımcı ses
-de	: Bulunma hâli eki

doğrulmuştu < doğru-l- müş-tu

doğru	: İsim gövdesi
-l-	: İsimden fiil yapım eki
-muş-	: Öğrenilen geçmiş zaman eki
-tu	: Öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi

önceden < ön-ce-den

ön	: İsim kökü
-ce-	: İsimden isim yapım eki
-den	: Ayrılma hâli eki

(23)

Yeni kelimeler yapılırken sistemli şekilde hareket edilmeli, eklerin fonksiyon ve manalarına, işlek olup olmadıklarına bakılmalıdır. Bir kelime tarihî metinlerden, öbürü herhangi bir halk ağzından; bir ek filan lehçeden, öteki ek başka lehçeden alınmamalıdır. Dil canlı bir uzviyet olduğundan kelime meydana getirilirken eklerin umumi ve ortak olmasına dikkat edilmelidir.

(Faruk K. Timurtaş)

1. Cümle:

“Yeni kelimeler yapılırken sistemli şekilde hareket edilmeli.”

Not: Bu cümlenin yüklemi gereklilik kipinin 3. şahısla kurulduğu için özne bulunmamaktadır. Bu kipin 3. şahıslarının bazı kullanılışlarında özne bulunmaz.

Cümlenin Öğeleri:

hareket edilmeli : Yüklem
sistemli şekilde : Zarf
yeni kelimeler yapılırken : Zarf

Kelime Grupları:

Yeni / kelime : Sıfat tamlaması
yeni kelime / yapılırken : Zarf-fiil grubu
sistemli / şekil : Sıfat tamlaması
hareket / et- : Birleşik fiil

2. Cümle:

“Eklerin fonksiyon ve manalarına, işlek olup olmadıklarına bakılmalıdır.”

Not: Bu cümlenin yüklemi gereklilik kipinin 3. şahısla kurulduğu için özne bulunmamaktadır. Bu kipin 3. şahıslarının bazı kullanılışlarında özne bulunmaz.

Cümlelerin Öğeleri:

<i>bakmalıdır</i>	: Yüklem
<i>eklerin fonksiyon ve manalarına</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>işlek olup olmadıklarına</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>Eklerin / fonksiyon ve manaları</i>	: Belirtili isim tamlaması
<i>fonksiyon ve mana</i>	: Bağlama grubu
<i>işlek olup</i>	: Zarf-fiil grubu
<i>işlek ol-</i>	: Birleşik fiil

3. Cümle:

“Bir kelime tarihî metinlerden, öbürü herhangi bir halk ağzından; bir ek filan lehçeden, öteki ek başka lehçeden alınmamalıdır.”

Not: Bu cümle, “bağumlu sıralı” bir cümledir ve yüklem ortakır.

“Bir kelime tarihî metinlerden (alınmamalıdır)

Cümlelerin Öğeleri:

<i>alınmamalıdır</i>	: Yüklem
<i>bir kelime</i>	: Özne
<i>tarihi metinlerden</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>bir kelime</i>	: Sıfat tamlaması.
<i>tarihî metin</i>	: Sıfat tamlaması.

“Öbürü herhangi bir halk ağzından (alınmalıdır)”

Cümlelerin Öğeleri:

<i>alınmamalıdır</i>	: Yüklem
<i>öbürü</i>	: Özne
<i>herhangi bir halk ağzından</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

herhangi bir/ halk ağzı : Sıfat tamlaması
halk ağzı : Belirtisiz isim tamlaması
herhangi : Birleşik sıfat

“Bir ek filan lehçeden (alınmamalıdır)”

Cümlenin Öğeleri:

alınmamalıdır : Yüklem
bir ek : Özne
filan lehçeden : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

bir ek : Sıfat tamlaması
filan lehçe : Sıfat tamlaması

“Öteki ek başka lehçeden alınmamalıdır.”

Cümlenin Öğeleri:

alınmamalıdır : Yüklem
öteki ek : Özne
başka lehçeden : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

öteki ek : Sıfat tamlaması
başka lehçe : Sıfat tamlaması

4. Cümle:

“Dil canlı bir uzviyet olduğundan kelime meydana getiriliren eklerin umumi ve ortak olmasına dikkat edilmelidir.”

Not: Bu cümlenin yüklemi gereklilik kipinin 3. şahısla kurulduğu için özne bulunmamaktadır. Bu kipin 3. şahıslarının bazı kullanılışlarında özne bulunmaz.

Cümlelerin Öğeleri:

<i>dikkat edilmelidir</i>	: Yüklem
<i>kelime meydana getirilirken</i>	: Zarf
<i>eklerin umumi ve ortak olmasına</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>dil canlı bir uzviyet olduğundan</i>	: Zarf

Kelime Grupları:

<i>dil canlı bir uzviyet olduğundan</i>	: Zarf-fiil grubu
<i>canlı/ bir uzviyet</i>	: Sıfat tamlaması
<i>bir uzviyet</i>	: Sıfat tamlaması
<i>kelime meydana getirilirken</i>	: Zarf-fiil grubu
<i>meydana getir-</i>	: Birleşik fiil
<i>eklerin / umumi ve ortak olması</i>	: Belirtili isim tamlaması
<i>umumi ve ortak olma</i>	: İsim-fiil grubu
<i>umumi ve ortak</i>	: Bağlama grubu
<i>umumi ve ortak ol-</i>	: Birleşik fiil
<i>dikkat et-</i>	: Birleşik fiil

Kelime Çözümlemeleri.

yapılırken < yap-ı-l-ı-r-ken

yap-	: Fiil kökü
-ı-	: Yardımcı ses
-l-	: Fiilden fiil yapım eki
-ı-	: Yardımcı ses
-r-	: Geniş zaman eki
-ken	: Zarf-fiil eki (i-ken)

işlek < iş-le-k

iş	: İsim kökü
-le-	: İsimden fiil yapım eki
-k-	: Fiilden isim yapım eki

olmadıklarına < ol-ma-dık-ları-n-a

ol-	: Fiil kökü
-ma-	: Fiilden fiil yapım eki (olumsuzluk)
-dık-	: Sıfat-fiil eki
-ları-	: Çokluk 3. şahıs iyelik eki
-n-	: Yardımcı ses
-a	: Yönelme hâli eki

bakılmalıdır < bak-ı-l-malı-dır

- bak- : Fiil kökü
 -ı- : Yardımcı ses
 -l- : Fiilden fiil yapım eki
 -malı- : Gereklilik kipi
 -dır : Kuvvetlendirme eki

ağızından < ağız-ı-n-dan

- ağız : İsim kökü ("ı" ünlüsü düşmüş)
 -ı- : Teklik 3. şahıs iyelik eki
 -n- : Yardımcı ses
 -dan : Ayrılma hâli eki

öteki < öt-e-ki

- öt- : Fiil kökü
 -e- : Kalıplaşmış zarf-fiil eki
 -ki : İsimden isim yapım eki

olduğundan < ol-duk-u-n-dan

- ol- : Fiil kökü
 -duğ : Sıfat-fiil eki
 -u- : Teklik 3. şahıs iyelik eki
 -n- : Yardımcı ses
 -dan : Uzaklaşma hâli eki

getirilirken < getir-i-l-i-r-ken

- getir- < kel-tür : Fiil gövdesi (-l- düşmesi ve ünlü düzleş-
 mesi)
 -i- : Yardımcı ses
 -l- : Fiilden fiil yapım eki
 -i- : Yardımcı ses
 -r- : Geniş zaman eki
 -ken : Zarf-fiil eki

eklerin < ek-ler-in

- ek : İsim kökü
 -ler- : Çokluk eki
 -in : İlgî hâli eki

edilmelidir < et-i-l-meli-dir

- et- : Fiil kökü ("t" ünsüzü sedalılaştırılmış)
-i- : Yardımcı ses
-l- : Fiilden fiil yapım eki
-meli- : Gereklilik kipi
-dir : Kuvvetlendirme eki

(24)

*Erbâb-ı kemâli çekemez nâkıs olanlar
Rencide olur dîde-i huffâş ziyadan.*

(Ziya Paşa)

1. Cümle:

"Erbâb-ı kemâli çekemez nâkıs olanlar."

Cümlelerin Öğeleri:

- Çekemez* : Yüklem
nâkıs olanlar : Özne
erbâb-ı kemâli : Nesne

Kelime Grupları:

- erbâb-ı kemâl* : Farsça isim tamlaması
nâkıs ol- : Birleşik fiil

2. Cümle:

"Rencide olur dîde-i huffâş ziyadan."

Cümlelerin Öğeleri:

- dîde-i huffâş* : Özne
rencide olur : Yüklem
ziyâdan : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

- rencide ol-* : Birleşik fiil
dîde-i huffâş: Farsça isim tamlaması

(25)

Âyînesi iştir kişinin lâfabakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde.

(Ziya Paşa)

1. Cümle:

“Âyînesi iştir kişinin.”

Cümlenin Ögeleri:

İştir : Yüklem
kişinin âyînesi : Özne Kelime Grupları:
kişinin âyînesi : Belirtili isim tamlaması

2. Cümle:

“Lâfa bakılmaz.”

Not: Yüklem meçhul fiilden oluştuğu için cümlede özne bulunmamaktadır.
Cümlenin Ögeleri:

bakılmaz : Yüklem
lafa : Yer tamlayıcısı

3. Cümle:

“Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde.”

Cümlenin Ögeleri:

görünür : Yüklem
şahsın rütbe-i aklı : Özne
eserinde : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

şahsın rütbe-i aklı : Belirtili isim tamlaması
rütbe-i akl : Farsça isim tamlaması

Kelime Çözümlemeleri.

bakılmaz < bak-ı-l-maz

bak- : Fiil kökü

-ı- : yardımcı ses

-l- : Fiilden fiil yapım eki

-maz : Geniş zamanın olumsuzu

şahsın < şahs-ın

şahs : İsim kökü

-ın : İlgî hâli eki

görünür < gör-ü-n-ü-r

gör- : Fiil gövdesi (kelime başında "k > g" değişimi vardır)

-ü- : Yardımcı ses

-n- : Fiilden fiil yapım eki

-ü- : Yardımcı ses

-r- : Geniş zaman

(26)

**Kaç bahar, bülbüle hasret, güle hasret yaşadık;
Görmedik kaç yaz ufuklarda yarım bir mehtâb.
Bu elem defteri dünyada kapansın dilerim...
Dilerim bir daha mahşerde açılınsın bu kitâb!**

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

1. Cümle:

"Kaç bahar bülbüle hasret güle hasret yaşadık"

Cümlenin Öğeleri:

yaşadık : Yüklem

(biz) : Özne

kaç bahar : Zarf

bülbüle hasret, güle hasret : Zarf

Kelime Grupları:

kaç bahar : Sıfat tamlaması

bülbüle hasret : Yönelme grubu

güle hasret : Yönelme grubu

2. Cümle:**“Görmedik kaç yaz ufuklarda yarım bir mehtâb”****Cümlelerin Öğeleri:**

<i>görmedik</i>	: Yüklem
<i>(biz)</i>	: Özne
<i>yarım bir mehtâb</i>	: Nesne
<i>kaç yaz</i>	: Zarf
<i>ufuklarda</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>yarım /bir mehtâb</i>	: Sıfat tamlaması
<i>bir mehtâb</i>	: Sıfat tamlaması
<i>kaç yaz</i>	: Sıfat tamlaması

3. Cümle (İç içe birleşik cümle)**“Bu elem defteri dünyada kapansın dilerim...”****Cümlelerin Öğeleri:**

<i>dilerim</i>	: Yüklem
<i>ben</i>	: Özne
<i>Bu elem defteri / dünyada / kapansın</i>	: Nesne (İç cümle)
özne	yer tam. yüklem

Kelime Grupları:

<i>Bu / elem defteri</i>	: Sıfat tamlaması
<i>elem defteri</i>	: Belirtisiz isim tamlaması

4. Cümle (İç içe birleşik cümle)**“Dilerim bir daha mahşerde açılınsın bu kitâb!”****Cümlelerin Öğeleri:**

<i>dilerim</i>	: Yüklem
<i>(ben)</i>	: Özne
<i>bir daha / mahşerde / açılınsın / bu kitâb</i>	: Nesne (İç cümle)
zarf	yer tam. yük. özne

Kelime Grupları:

- bir daha* : Sıfat tamlaması (zarf grubu)
bu kitab : Sıfat tamlaması

Kelime Çözümlemeleri.

yaşadık < yaş-a-dı-k

- yaş : İsim kökü
-a- : İsimden fiil yapım eki
-dı- : Görülen geçmiş zaman eki
-k : Çokluk 1. şahıs eki

kapansın < kap-a-n-sın

- kap : İsim kökü
-a- : İsimden fiil yapım eki
-n- : Fiilden fiil yapım eki
-sın : Teklik 3. şahıs emir eki

dilerim < dil-e-r-im

- dil : İsim gövdesi
-e- : İsimden fiil yapım eki
-r- : Geniş zaman eki
-im : Teklik 1. şahıs eki

(27)

**Dilsiz karanlıklarda beliren uykusuzluk
İçimden dışarıya akseden bir yangındır
Bana yalnızlığımı sezdirenen uykusuzluk
Koynumda boşluğunu duyduğum bir kadındır**
(Cahit Sıtkı Tarancı)

1. Cümle:

**“Dilsiz karanlıklarda beliren uykusuzluk
İçimden dışarıya akseden bir yangındır.”**

Cümlelerin Öğeleri:

- Dilsiz karanlıklarda beliren uykusuzluk* : Özne
İçimden dışarıya akseden bir yangındır : Yüklem

Kelime Grupları:

Dilsiz karanlıklarda beliren / uykusuzluk : Sıfat tamlaması
sıfat isim

dilsiz karanlıklarda / beliren : Sıfat-fiil grubu
yer tamlayıcısı sıfat-fiil

dilsiz / karanlıklar : Sıfat tamlaması

içimden dışarıya akseden / bir yangındır : Sıfat tamlaması
sıfat isim

içimden dışarıya / akseden : Sıfat-fiil grubu
yer tam. sıfat-fiil

bir / yangın : Sıfat tamlaması

2. Cümle:

**“Bana yalnızlığımı sezdiren uykusuzluk
Koynumda boşluğunu duyduğum bir kadındır.”**

Cümlenin Öğeleri:

Bana yalnızlığımı sezdiren uykusuzluk : Özne

Koynumda boşluğunu duyduğum bir kadındır : Yüklem

Kelime Grupları:

bana yalnızlığımı sezdiren / uykusuzluk : Sıfat tamlaması
Sıfat isim

Bana / yalnızlığımı / sezdiren : Sıfat-fiil grubu
Yer tam. nesne sıfat-fiil

koynumda boşluğunu duyduğum / bir kadındır : Sıfat tamlaması

koynumda / boşluğunu / duyduğum : Sıfat-fiil grubu
yer tam. nesne sıfat-fiil

bir / kadın : Sıfat tamlaması

(28)

**Ben en hakîr bir insanı kardeş sayan bir ruhum;
Bende esir yaratmayan bir Tanrı'ya îmân var;
Paçavralar altındaki yoksul beni yaralar;**

**Bırak beni haykırayım susarsam sen matem et;
Unutma ki şâirleri haykırmayan bir millet,
Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir.**

(Mehmet Emin Yurdakul)

1. Cümle:

“Ben en hakîr bir insanı kardeş sayan bir ruhum”

Cümlenin Öğeleri:

en hakîr bir insanı kardeş sayan bir ruhum : Yüklem
ben : Özne

Kelime Grupları:

en hakîr bir insanı kardeş sayan / bir ruh : Sıfat tamlaması
en hakîr bir insanı / kardeş / sayan : Sıfat-fiil grubu
nesne zarf sıf. fiil
en hakîr / bir insanı : Sıfat tamlaması
en hakîr : Sıfat tamlaması
bir insanı : Sıfat tamlaması
bir ruh : Sıfat tamlaması

2. Cümle:

“Bende esir yaratmayan bir Tanrı'ya îmân var”

Cümle Unsurları:

var : Yüklem
îmân : Özne
bende : Yer tamlayıcısı
esir yaratmayan bir Tanrı'ya : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

*esir yaratmayan/ bir Tanrı esir yaratmayan bir Tanrı
bir Tanrı*

- : Sıfat tamlaması
: Sıfat-fiil grubu
: Sıfat tamlaması

3. Cümle:

“Paçavralar altındaki yoksul beni yaralar”

Cümlenin Öğeleri:

- yaralar* : Yüklem
paçavralar altındaki yoksul : Özne
beni : Belirtili nesne

Kelime Grupları:

- paçavralar altındaki / yoksul* : Sıfat tamlaması
paçavralar altındaki : Aitlik grubu
paçavralar altı : Belirtisiz isim tamlaması

5. Cümle:

“Bırak beni”

Cümlenin Öğeleri:

- bırak* : Yüklem
sen : Gizli özne (sen)
beni : Belirtili nesne

6. Cümle:

“Haykırayım”

Cümlenin Öğeleri:

- haykırayım*: Yüklem
ben : Gizli özne (-ım)

7. Cümle:

“Susarsam sen matem et.” (Şartlı birleşik yapı)

Cümlenin Öğeleri:

matem et : Yüklem

sen : Özne

susarsam : Zarf

“Susarsam” (Şartlı cümlenin yardımcı cümlesi)

susarsam : Yüklem

ben : Gizli özne (-m)

Kelime Grupları:

matem et- : Birleşik fiil

8. Cümle (ki’li birleşik yapı)

**“Unutma ki şâirleri haykırmayım bir millet,
Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir.”**

Temel Cümlenin Öğeleri:

unutma : Yüklem

sen : Gizli özne (sen)

Şâirleri haykırmayan bir millet,

Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir :

Nesne (Yardımcı cümle temel cümleye nesne ilgisile bağlıdır)

**“Şâirleri haykırmayım bir millet,
Sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir.”**

Yardımcı Cümlenin Öğeleri:

sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk gibidir : Yüklem

şâirleri haykırmayan bir millet : Özne

Kelime Grupları:

<i>sevenleri toprak olmuş öksüz çocuk/ gibi</i>	: Edat grubu
<i>sevenleri toprak olmuş /öksüz çocuk</i>	: Sıfat tamlaması
<i>sevenleri toprak olmuş</i>	: Sıfat-fiil grubu
<i>toprak ol-</i>	: Birleşik fiil
<i>öksüz çocuk</i>	: Sıfat tamlaması
<i>şâirleri haykarmayan / bir millet</i>	: Sıfat tamlaması
<i>şâirleri haykarmayan</i>	: Sıfat-fiil grubu
<i>bir millet</i>	: Sıfat tamlaması

Kelime çözümlemeleri:**yaratmayan < yarat-ma-y-an**

yar-	: Fiil kökü
-a-	: Fiilden fiil yapım eki
-t-	: Fiilden fiil yapım eki
-ma-	: Fiilden fiil yapım eki (olumsuzluk)
-y-	: Yardımcı ses
- an	: Sıfat -fiil eki

yaralar < yar-a-la-r

yar-	: Fiil kökü
-a-	: Fiilden isim yapım eki
-la-	: İsimden fiil yapım eki
-r	: Geniş zaman eki

altındaki <alt-ı-n-da-ki

alt	: İsim kökü
-ı-	: Teklik 3. şahıs iyelik eki
-n-	: Yardımcı ses
-da-	: Bulunma hâli eki
-ki	: Aitlik eki (sıfat yapan ek)

haykırayım < hay-kır-ayım

hay	: İsim kökü
-kır-	: İsimden fiil yapım eki
-ayım	: Teklik 1. şahıs emir eki (istek işlevinde)

susarsam < sus -ar-sa-m

sus-	: Fiil kökü
-ar-	: Geniş zaman eki
-sa-	: Şart eki
-m	: Teklik 1. şahıs eki

sevenleri < sev-en-leri

sev- : Fiil kökü

-en- : Sıfat-fiil eki

-leri : Çokluk 3. şahıs iyelik eki

(29)

**Dilerim ki fânî dünyada hiç kimse
Ömrünü mihnetle telef etmesin.
Fakat kâmil adam olmak isterse,
Elem çektiğine esef etmesin.**

(Rıza Tevfik Bölükbaşı)

1. Cümle (ki'li birleşik yapı)

***“Dilerim ki fânî dünyada hiç kimse
Ömrünü mihnetle telef etmesin.”***

Temel Cümlelerin Öğeleri:

dilerim : Yüklem

ben : Gizli özne (-im)

fânî dünyada hiç kimse

ömrünü mihnetle telef etmesin : Nesne

“Fânî dünyada hiç kimse ömrünü mihnetle telef etmesin.”

Yardımcı Cümlelerin Öğeleri:

telef etmesin : Yüklem

hiç kimse : Özne

ömrünü : Belirtili nesne

fânî dünyada : Yer tamlayıcısı

mihnetle : Zarf

Kelime Grupları:

fânî dünya : Sıfat tamlaması

hiç kimse : Sıfat tamlaması

telef et- : Birleşik fiil

2. Cümle (Şartlı birleşik yapı)

*“Fakat kâmil adam olmak isterse,
Elem çektiğine esef etmesin.”*

Temel Cümlelerin Öğeleri:

<i>esef etmesin</i>	: Yüklem
<i>o</i>	: Gizli özne (-sin)
<i>elem çektiğine</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>kâmil adam olmak isterse</i>	: Zarf
<i>fakat</i>	: Cümle dışı öge(unsur)

“Fakat kâmil adam olmak isterse,

Yardımcı Cümlelerin Öğeleri:

<i>isterse</i>	: Yüklem
<i>o</i>	: Özne
<i>kâmil adam olmak</i>	: Belirtisiz nesne
<i>fakat</i>	: Cümle dışı öge(unsur)

Kelime Grupları:

<i>kâmil adam olmak</i>	: İsim-fiil grubu
<i>kâmil adam</i>	: Sıfat tamlaması
<i>elem çek-</i>	: Birleşik fiil
<i>esef et-</i>	: Birleşik fiil

(30)

**Ruhumda gizli bir emel mi arar
Gözlerime bakıp dalan gözlerin?
Aklıma gelmedik bilmece sorar
Beni hüyalara salan gözlerin.**

(Rıza Tevfik Bölükbaşı)

1. Cümle:

*“Ruhumda gizli bir emel mi arar
Gözlerime bakıp dalan gözlerin?”*

Cümlelerin Öğeleri:

<i>arar</i>	: Yüklem
<i>gözlerime bakıp dalan gözlerin</i>	: Özne
<i>gizli bir emel mi</i>	: Nesne
<i>ruhumda</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>ruhum</i>	: İyelik grubu (tamlayan düşmüş, [benim] ruhum)
<i>gizli / bir emel</i>	: Sıfat tamlaması
<i>bir emel</i>	: Sıfat tamlaması
<i>gözlerime bakıp dalan / gözler</i>	: Sıfat tamlaması
<i>gözlerime bakıp / dalan</i>	: Sıfat-fiil grubu
<i>gözlerime bakıp</i>	: Zarf-fiil grubu

2. Cümle:

*“Aklıma gelmedik bilmece sorar
Beni hülyalara salan gözlerin.”*

Cümlelerin Öğeleri:

<i>sorar</i>	: Yüklem
<i>beni hülyalara salan gözlerin</i>	: Özne
<i>aklıma gelmedik bilmece</i>	: Belirtisiz nesne

Kelime grupları:

<i>aklıma gelmedik /bilmece</i>	: Sıfat tamlaması
<i>aklıma gelmedik</i>	: Sıfat-fiil grubu
<i>beni hülyalara salan /gözlerin</i>	: Sıfat tamlaması
<i>beni / hülyalara / salan</i>	: Sıfat-fiil grubu
nes. yer tam. Sıfat-fiil	

Kelime Çözümleri.

gözlerin < *göz-ler-i-n*

<i>göz</i>	: isim gövdesi
<i>-ler-</i>	: Çokluk eki
<i>-i-</i>	: Yardımcı ses
<i>-n-</i>	: Teklik 2. şahıs iyelik eki

gelmedik < gel-me-dik

gel- : Fiil kökü

-me- : Fiilden fiil yapım eki

-dik : Sıfat-fiil eki

bilmece < bil-me-ce

bil- : Fiil kökü

-mece : Fiilden isim yapım eki

(31)

Eviniz kutu gibi küçücük bir evdi,
Sarmaşıklarla balkonu örtük bir evdi;
Güneşin batmasına yakın saatlerde
Yıkanırdı gölgesi kuytu bir derede;
Yaz kış yeşil bir saksı ıtır pencerede;
Bahçede akasyalar açardı baharla
Ne şirin komşumuzdun sen, Fahriye abla!

(Ahmet Muhip Dıranas)

1. Cümle:

"Eviniz kutu gibi küçücük bir evdi"

Cümlenin Öğeleri:

kutu gibi : Zarf

küçücük bir evdi : Yüklem

eviniz : Özne

Kelime Grupları:

eviniz : İyelik grubu (tamlayan düşmüş,
[sizin] eviniz)

kutu gibi / küçücük bir ev : Sıfat tamlaması

kutu / gibi : Edat grubu

küçücük / bir ev : Sıfat tamlaması

bir / ev : Sıfat tamlaması

2. Cümle:

“Sarmaşıklarla balkonu örtük bir evdi”

Cümlenin Öğeleri:

sarmaşıklarla balkonu örtük bir evdi : Yüklem
o (Eviniz) : Gizli özne

Kelime Grupları:

sarmaşıklarla balkonu örtük / bir ev : Sıfat tamlaması
sarmaşıklarla / balkonu örtük : Vasıta grubu
balkonu / örtük : İsnat grubu
bir / ev : Sıfat tamlaması

3. Cümle:

*“Güneşin batmasına yakın saatlerde
Yıkanırdı gölgesi kuytu bir dere.”*

Cümlenin Öğeleri:

yıkanırdı : Yüklem
o (eviniz) : Gizli özne
güneşin batmasına yakın saatlerde : Zarf
gölgesi kuytu bir dere : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

güneşin batmasına yakın / saatler : Sıfat tamlaması
güneşin batmasına / yakın : Yönelme grubu
güneşin batması : Belirtili isim tamlaması
gölgesi kuytu / bir dere : Sıfat tamlaması
gölgesi kuytu : İsnat grubu
bir dere : Sıfat tamlaması

4. Cümle:

“Yaz kış yeşil bir saksı ıtır pencerede (vardı, bulunurdu)”

Not: Bu cümle eksiltili bir cümledir. Cümlenin yüklemi bulunmamaktadır ve yüklem cümlenin akışına uygun bir kelime ile tamamlanmaktadır.

Cümlenin Öğeleri:

<i>(vardı, bulunurdu)</i>	: Yüklem
<i>yeşil bir saksı ıtır</i>	: Özne
<i>yaz kış</i>	: Zarf
<i>pencerede</i>	: Yer tamlaticısı

Kelime Grupları:

<i>yaz kış</i>	: Tekrar grubu
<i>yeşil/ bir saksı ıtır</i>	: Sıfat tamlaması
<i>bir saksı/ ıtır</i>	: Sıfat tamlaması
<i>bir saksı</i>	: Sıfat tamlaması

5. Cümle:

“Bahçede akasyalar açardı baharla”

Cümlenin Öğeleri:

<i>açardı</i>	: Yüklem
<i>akasyalar</i>	: Özne
<i>bahçede</i>	: Yer tamlayıcısı
<i>baharla</i>	: Zarf

Kelime Grupları:

<i>baharla (ile)</i>	: Edat grubu
----------------------	--------------

6. Cümle:

“Ne şirin komşumuzdun sen Fahriye abla!”

Cümlenin Öğeleri:

<i>ne şirin komşumuzdun</i>	: Yüklem
<i>sen</i>	: Özne
<i>Fahriye abla</i>	: Cümle dışı öge(unsur) (seslenme)

Kelime Grupları:

<i>ne şirin /komşu</i>	: Sıfat tamlaması
<i>ne şirin</i>	: Sıfat tamlaması
<i>Fahriye abla</i>	: Unvan grubu

Kelime Çözümlemeleri.

eviniz < ev-i-niz

- ev : İsim kökü
- i- : Yardımcı ses
- niz : Çokluk 2. şahıs iyelik eki

küçücük < küçük-cük

- küçü(k) : İsim gövdesi
- cük : İsimden isim yapım eki

örtük < ört-ü-k

- ört- : Fiil kökü
- ü- : Yardımcı ses
- k : Fiilden isim yapım eki

batmasına < bat-ma-sı-n-a

- bat- : Fiil kökü
- ma- : Fiilden isim yapım eki
- sı- : Teklik 3. şahıs iyelik eki
- n- : Yardımcı ses
- a : Yönelme hâli eki

yıkanırdı < yıka-n-ı-r-dı

- yıka- : Fiil kökü
- n- : Fiilden fiil yapım eki
- ı- : Yardımcı ses
- r- : Geniş zaman eki
- dı : Hikâye birleşik çekimi

komşumuzdun < kon-u-ş-u-muz-du-n

- kom- < -n- : Fiil gövdesi (n > m benzeşmesi var)
- u- : Yardımcı ses
- ş- : Fiilden fiil yapım eki
- u- : Fiilden isim yapım eki
- muz- : Çokluk 1. şahıs iyelik eki
- (i-) : Ek-fiil
- du- : Ek-fiil'in görülen geçmiş zamanı
- n : Teklik 2. şahıs eki.

(32)

**“Demezsın ki: “Bunların içlerinde kimler var?”
Felâkete düşenler senin için hep insan;
Tehlikeler önünde “yardım” diye haykıran
Herkes senin o büyük yüreğini yaralar.**

(Mehmet Akif Ersoy)

1. Cümle (ki’li yapılı)**“Demezsın ki: “Bunların içlerinde kimler var?”****Temel Cümlelerin Öğeleri:**

<i>demezsın</i>	: Yüklem
<i>sen</i>	: Özne (-sin)
<i>bunların içlerinde kimler var</i>	: Belirtisiz nesne
<i>ki</i>	: Cümle dışı öge

Bunların içlerinde kimler var (yardımcı cümle, ana cümleye nesne olarak katılmıştır)

Yardıma Cümlelerin Öğeleri:

<i>Var</i>	: Yüklem
<i>kimler</i>	: Özne
<i>bunların içinde</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>bunların içi</i>	: Belirtili isim tamlaması
---------------------	----------------------------

2. Cümle:**“Felâkete düşenler senin için hep insan.”****Cümlelerin Öğeleri:**

<i>insan</i>	: Yüklem (ek-fiil düşmüş; -dır)
<i>felâkete düşenler</i>	: Özne
<i>senin için</i>	: Zarf
<i>hep</i>	: Zarf

Kelime Grupları:

felâkete düşen : Sıfat-fiil grubu

senin için : Edat grubu

3. Cümle:

***"Tehlikeler önünde "yardım" diye haykaran
Herkes senin o büyük yüreğini yaralar."***

Cümlenin Öğeleri:

yaralar

: Yüklem

tehlikeler önünde "yardım" diye haykaran herkes : Özne

senin o büyük yüreğini

: Belirtili Nesne

Kelime Grupları:

tehlikeler önünde "yardım" diye haykaran / herkes : Sıfat tamlaması
sıfat isim

tehlikeler önünde / yardım" diye / haykaran : Sıfat-fiil grubu
yer tam. zarf sıfat-fiil

tehlikeler önu

: Belirtisiz isim tamlaması

yardım diye

: Edat grubu

senin /o büyük yüreğin

: Belirtili isim tamlaması

o /büyük yürek

: Sıfat tamlaması

büyük/yürek

: Sıfat tamlaması

Kelime Çözümlemeleri.

demezsin < de-mez-sin

de- : Fiil Kökü

-mez- : Geniş zamanın olumsuzu

-sin : Teklik 2. şahıs eki

bunların < bu-n-lar-ın

bu : İsim kökü

-n- : Yardımcı ses

-lar- : Çokluk eki

-ın : İlgi hâli eki

içlerine < iç-leri-n-de

iç : İsim kökü

-leri- : Çokluk 3. şahıs iyelik eki

-n- : Yardımcı ses

-e : Yönelme hâli eki

(33)

**Yaşasan da iki üç yüz sene hatta bin yıl
Bil ki virane saray bir gün elinden gidecek
Bir sokak saili ya padişah olsan gerdun
Aynı narhı her iki surete taktir edecek.**

(Hüseyin Rifat)

1. Cümle:

Yaşasan da iki üç yüz sene hatta bin yıl

Bil ki virane saray bir gün elinden gidecek

Bu cümle şartlı birleşik cümledir. “*Yaşasan da iki üç yüz sene hatta bin yıl*” mısraı yardımcı cümledir. Temel cümleye zarf ilgisiyle bağlıdır. “*Bil ki virane saray bir gün elinden gidecek*” mısraı da temel cümledir. Temel cümle de ki’li bir cümledir.

Yardımcı Cümlelerin Öğeleri:

Yaşasan da iki üç yüz sene hatta bin yıl

yaşasan da : Yüklem

(Sen) : Gizli özne (sen)

iki üç yüz sene hatta bin yıl : Zarf

Temel Cümlelerin Öğeleri:

Bil ki virane saray bir gün elinden gidecek (ki’li yapıda)

bil : Yüklem

sen : Gizli özne (sen)

virane saray bir gün elinden gidecek : Nesne

gidecek : Yüklem

virane saray : Özne

bir gün : Zarf

elinden : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>iki üç yüz sene / hatta / bin yıl</i>	: Bağlama grubu
<i>iki üç yüz/ sene</i>	: Sıfat Tamlaması
<i>iki üç yüz</i>	: Sıfat Tamlaması
<i>bin yıl</i>	: Sıfat Tamlaması
<i>virane saray</i>	: Sıfat Tamlaması
<i>bir gün</i>	: Sıfat Tamlaması

2. Cümle:

*Bir sokak saili ya padişah olsan gerdun
Aynı narhı her iki surete taktir edecek*

Bu cümle de şartlı birleşik cümledir. “*Bir sokak saili ya padişah olsan*” kısmı yardımcı cümle; “*gerdun aynı narhı her iki surete taktir edecek*” kısmı da temel cümledir. Yardımcı cümle temel cümleye zarf ilgisiyle bağlıdır.

Yardıma Cümlelerin Öğeleri:

<i>bir sokak saili ya padişah olsan</i>	: Yüklem
<i>sen</i>	: Gizli özne (sen)

Temel Cümlelerin Öğeleri:

gerdun aynı narhı her iki surete taktir edecek

<i>taktir edecek</i>	: Yüklem
<i>gerdun</i>	: Özne
<i>aynı narhı</i>	: Belirtili nesne
<i>her iki surete</i>	: Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>bir sokak saili ya padişah / ol-</i>	: Birleşik fiil
<i>bir /sokak saili ya padişah</i>	: Sıfat tamlaması
<i>sokak saili ya padişah</i>	: Bağlama grubu
<i>sokak saili</i>	: Belirtisiz isim tamlaması
<i>aynı /narh</i>	: Sıfat tamlaması
<i>her iki/ suret</i>	: Sıfat tamlaması
<i>taktir et-</i>	: Birleşik fiil

(34)

**Karlı dağdan yolum ayrıldı bahâr ülkesine;
Çekti bir cennete hulyâmı hayâlin hızla.
Bana göz kırpalı sen bir bulutun ardından,
Konuşan bir çocuğum her gece bir yıldızla.**

(Faruk Nafiz Çamlıbel)

1. Cümle:**“Karlı dağdan yolum ayrıldı bahâr ülkesine;”****Cümlenin Öğeleri:**

ayrıldı : Yüklem
yolum : Özne
karlı dağdan : Yer tamlayıcısı
bahâr ülkesine : Yer tamlayıcısı

Kelime Grupları:

karlı dağ : Sıfat tamlaması
bahar ülkesi : Belirtisiz isim tamlaması

2. Cümle:**“Çekti bir cennete hulyâmı hayâlin hızla.”****Cümlenin Öğeleri:**

çeki : Yüklem
hayalin : Özne
bir cennete : Yer tamlayıcısı
hulyamı : Belirtili nesne
hızla : Zarf

Kelime Grupları:

hayalin : Tamlayanı düşmüş iyelik grubu ([senin] hayalin)
bir cennet : Sıfat tamlaması
hızla (ile) : Edat grubu

3. Cümle:

*“Bana göz karpalı sen bir bulutun ardından,
Konuşan bir çocuğum her gece bir yıldızla.”*

Cümlenin Öğeleri:

Her gece bir yıldızla konuşan bir çocuğum : Yüklem
Ben : Gizli özne (-m)
Bana göz karpalı sen bir bulutun ardından : Zarf

Kelime Grupları:

her gece bir yıldızla konuşan / bir çocuğum : Sıfat tamlaması
sıfat isim
her gece / bir yıldızla / konuşan : Sıfat-fiil grubu
zarf zarf sıfat-fiil

her gece : Sıfat tamlaması
bir/ yıldız : Sıfat tamlaması
yıldızla : Edat grubu
bir çocuk : Sıfat tamlaması
bana göz karpalı : Zarf-fiil grubu
göz karp- : Birleşik fiil
bir bulut : Sıfat tamlaması
bir bulutun ardı : Belirtili isim tamlaması

(35)

**Bir katre içen çeşme-i pür-hûn-ı fenâdan
Başın alamaz bir daha bârân-ı belâdan.**

(Ziya Paşa)

Cümlenin Öğeleri:

alamaz : Yüklem
bir katre içen çeşme-i pür-hûn-ı fenâdan : Özne
başın : Belirtili nesne
bârân-ı belâdan : Yer tamlayıcısı
bir daha : Zarf

Kelime Grupları:

bir katre / içen / çeşme-i pür-hûn-ı fenâdan : Sıfat-fiil grubu
 nesne sıf.fiil yer tamlayıcısı

bir katre : Sıfat tamlaması
çeşme-i pür-hûn-ı fenâ : Farsça isim tamlaması
bir daha : Sıfat tamlaması (zarf grubu)
bârân-ı belâ : Farsça isim tamlaması

Kelime Çözümleri:**içen < iç-en**

iç- : Fiil kökü
 -en : Sıfat-fiil eki

başın < baş-ı-n

baş : İsim kökü
 -ı- : Teklik 3. şahıs iyelik eki
 -n : Belirtme hâli eki

alamaz < al-amaz

al- : Fiil kökü
 -amaz : Yeterlilik fiilinin geniş zamanın olumsuzu

(36)

Hepsi, sırtında abâ, günlerce
 Gittiler içleri hicranla dolu;
 Her günün ufkunu sardıkça gece
 Dediler: "Belki son akşamdır bu."

(Yahya Kemal Beyatlı)

1. Cümle:

*Hepsi, sırtında abâ, günlerce
 Gittiler içleri hicranla dolu;*

Cümlenin Öğeleri:

<i>Gittiler</i>	: Yükleme
<i>hepsi</i>	: Özne
<i>sırtında abâ</i>	: Zarf
<i>günlerce</i>	: Zarf
<i>içleri hicranla dolu</i>	: Zarf

Kelime Grupları:

<i>sırtında abâ</i>	: Bulunma grubu
<i>içleri / hicranla dolu</i>	: İsnat grubu
<i>hicranla dolu</i>	: Vasıta grubu

2. Cümle:

Bu cümle iç içe birleşik yapılu bir cümledir.

Her günün ufkunu sardıkça gece

Dediler: "Belki son akşamdır bu."

Cümlenin Öğeleri:

<i>dediler</i>	: Yükleme
<i>onlar</i>	: Gizli özne (onlar)
<i>her günün ufkunu sardıkça gece</i>	: Zarf
<i>belki son akşamdır bu</i>	: Nesne (iç cümle)
<i>son akşamdır</i>	: Yükleme
<i>bu</i>	: Özne
<i>belki</i>	: Cümle dışı öge(unsur)

Kelime Grupları:

<i>Gece / her günün ufkunu / sardıkça</i>	: Zarf-fiil grubu
<i>özne nesne zarf-fiil</i>	

her günün/ufku : Belirtili isim tamlaması

her gün : Sıfat tamlaması

son akşam : Sıfat tamlaması

Kelime Çözümlemeleri.

hepsi < hep-si

hep : İsim kökü

-si : Teklik 3. şahıs iyelik eki

sırtında < sırt-ı-n-da

sırt : İsim kökü

-ı- : Teklik 3. şahıs iyelik eki

-n- : Yardımcı ses

-da : Bulunma hâli eki

günlerce < gün-ler-ce

gün : İsim kökü

-ler- : Çokluk eki

-ce : Eşitlik hâli eki

gittiler < git-ti-ler

git- : Fiil kökü

-ti- : Görülen geçmiş zaman eki

-ler : Çokluk 3. şahıs eki

içleri < iç-leri

iç : İsim kökü

-leri : Çokluk 3. şahıs iyelik eki

hicranla < hicran-la

hicran : İsim kökü

-la : Vasıta eki

dolu < dol-u

dol- : Fiil gövdesi

-u : Fiilden isim yapım eki

günün < gün-ün

gün : İsim kökü

-ün : İlgi hâli eki

ufkunu < ufk-u-n-u

ufk : İsim kökü

-u- : Teklik 3. şahıs iyelik eki

-n- : Yardımcı ses

-u : Belirme hâli eki

sardıkça < sar-dıkça

sar- : Fiil kökü

-dıkça : Zarf-fiil eki

akşamdır < akşam-dır

akşam : İsim gövdesi

-dır : Bildirme eki

(37)

Mesafeler gözlerin gibi sonsuzdur senin,
Seyrettikçe kıpkızıl yanar göz bebeklerim.
Bense engin denize bakan bir pencerenin
Önünde gelmeyecek saatleri beklerim.

(Yaşar Nabi Nayır)

1. Cümle:

Mesafeler gözlerin gibi sonsuzdur senin

Cümlenin Öğeleri:

Sonsuzdur : Yüklem

Mesafeler : Özne

senin gözlerin gibi : Zarf

Kelime Grupları:

senin gözlerin : Belirtili isim tamlaması

senin gözlerin gibi : Edat grubu

2. Cümle:

“Seyrettikçe kıpkızıl yanar göz bebeklerim.”

Cümlenin Öğeleri:

Yanar : Yüklem

göz bebeklerim : Özne

kıpkızıl : Zarf

seyrettikçe : Zarf

Kelime Grupları:

kıpkızıl : Tekrar grubu

göz bebeklerim : Belirtisiz isim tamlaması

3. Cümle:

“Bense engin denize bakan bir pencerenin
Önünde gelmeyecek saatleri beklerim.”

Cümlenin Öğeleri:

<i>beklerim</i>	: Yüklem
<i>ben(se)</i>	: Özne
<i>gelmeyecek saatleri</i>	: Belirtili nesne
<i>engin denize bakan bir pencerenin önünde</i>	: Yer Tamlayıcısı

Kelime Grupları:

<i>engin deniz</i>	: Sıfat tamlaması
<i>engin denize bakan</i>	: Sıfat-fiil grubu
<i>engin denize bakan bir pencere</i>	: Sıfat tamlaması
<i>bir pencere</i>	: Sıfat tamlaması
<i>engin denize bakan bir pencerenin önü</i>	: Belirtili isim tamlaması
<i>gelmeyecek saatler</i>	: Sıfat tamlaması

Kelime Çözümlenmeleri.**Gözlerin< göz-ler-i-n**

<i>göz</i>	: İsim gövdesi
<i>-ler-</i>	: Çokluk eki
<i>-i-</i>	: Yardımcı ses
<i>-n-</i>	: Teklik 2. şahıs iyelik eki

Sonsuzdur< son-suz-dur

<i>son</i>	: İsim kökü
<i>-suz-</i>	: İsimden isim yapım eki
<i>-dur</i>	: Bildirme eki (Teklik 3. şahıs)

Senin<sen-in

<i>sen</i>	: İsim kökü
<i>-in</i>	: İlgî hâli eki

Seyrettikçe< seyir+et-tikçe

<i>seyret-</i>	: Birleşik fiil
<i>-tikçe-</i>	: Zarf-fiil

Yanar<yan-ar

<i>yan-</i>	: Fiil kökü
<i>-ar</i>	: Geniş zaman eki

Bebeklerim< bebek-ler-i-m

<i>bebek</i>	: İsim gövdesi
<i>-ler-</i>	: Çokluk eki
<i>-i-</i>	: Yardımcı ses
<i>-m</i>	: Teklik 1. şahıs iyelik eki

Bakan<bak-an

bak- : Fiil kökü
-an : Sıfat-fiil eki

Önünde< ön-ü-n-de

ön : İsim kökü
-ü- : Teklik 3. şahıs iyelik eki
-n- : Yardımcı ses
-de : Bulunma hali eki

Gelmeyecek<gel-me-y-ecek

gel- : Fiil gövdesi
-me- : Fiilden fiil yapım eki
-y- : Yardımcı ses
-ecek : Sıfat-fiil yapım eki

Saatleri<saat-ler-i

Saat : İsim kökü
-ler- : Çokluk eki
-i- : Belirtme hali eki

Beklerim<bek-le-r-im

bek : İsim kökü
-le- : İsimden fiil yapım eki
-r- : Geniş zaman eki
-im : Teklik 1. şahıs eki

(38)

Bilemem, dostlar: Ne yanda evim,
Ne yanda dergâhım;
Ben ki dağ, taş, yokuş demez, giderim,
Ben ki yalnızlığım ile hemrâhım...
Melek-ül-Mevt'i yolda karşılamak
İsteyen bir garip seyyahım!

(Arif Nihat Asya)

1. Cümle:

Bilemem, dostlar

Cümlelerin Öğeleri:

bilemem : Yüklem
ben : Gizli özne(-m)
dostlar : Cümle dışı öge(unsur)

2. Cümle:**“Ne yanda evim”****Cümlenin Öğeleri:***ne yanda* : Yüklem *evim* : Özne**Kelime Grupları:***evim* : İyelik grubu**3. Cümle:****“Ne yanda dergâhım”****Cümlenin Öğeleri:***ne yanda* : Yüklem*dergâhım* : Özne**Kelime Grupları:***dergâhım* : İyelik grubu**4. Cümle:****“Ben ki dağ, taş, yokuş demez, giderim”****Cümlenin Öğeleri:***giderim* : Yüklem*ben* : Özne*ki* : Cümle dışı öge(unsur)*dağ, taş yokuş demez* : Zarf**5. Cümle:****“Ben ki yalnızlığım ile hemrâhım.”****Cümlenin Öğeleri:***hemrâhım* : Yüklem*ben* : Özne*ki* : Cümle dışı öge(unsur)*yalnızlığım ile* : Zarf

Kelime Grupları:

hemrâhım : İyelik grubu

yalnızlığımla (Yalnızlığım ile): Edat grubu

6. Cümle:

**“Melek-ül-Mevt’i yolda karşılamak
İsteyen bir garip seyyâhım!”**

Cümlelerin Öğeleri:

melek-ül-Mevt’i yolda karşılamak

isteyen bir garip seyyahım!

ben

: Yüklem

: Gizli özne(-m)

Kelime Grupları:

melek-ül-Mevt’i yolda karşılamak : İsim-fiil grubu

melek-ül-Mevt’i yolda karşılamak isteyen : Sıfat-fiil grubu

melek-ül-Mevt’i yolda karşılamak isteyen

bir garip seyyâh

bir garip seyyâh

garip seyyâh

: Sıfat tamlaması

: Sıfat tamlaması

: Sıfat tamlaması

Kelime Çözümlemeleri.

Bilemem<bil-eme-m

bil- : Fiil kökü

-eme- : Yeterlilik fiilinin olumsuzu

-m : Teklik 1. şahıs eki

İsteyen< iste-y-en

iste(iz-de) : Fiil gövdesi

-y- : Yardımcı ses

-en : Sıfat-fiil

Kaynaklar

- ABASIYANIK, S. Faik, *Seçme Hikâyeler*, MEB Yayınları, Ankara 2001.
- AÇIKGÖZ, Halil-YELTEN, Muhammet, *Kelime Grupları*, İstanbul 2005.
- AKIN, Lemi, *Türkiye Türkçesinde Bağlaçlar* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2004.
- AKYÜZ, Kenan, *Batı Tesirinde Türk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1970
- ALTINTOPRAK (Gündoğmuş), Sevgi, *Yahya Kemal'in Manzum Eserlerinde Kelime Grupları: Yapılışları ve Kullanılışları*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul 2001.
- ASYA, Arif Nihat, *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor*, Ötüken Yayınları, İst. 1997.
- ASYA, Arif Nihat, *Kökler ve Dallar*, Ötüken Yayınları, İst. 1997.
- ASYA, Arif Nihat, *Duâlar ve Aminler*, Ötüken Yayınları, İst. 1997.
- ATABAY, Neşe, Kutluk, İbrahim, Özel, Sevgi, *Sözcük Türleri* (Yayıma hazırlayan: Doğan Aksan), Ankara 1983.
- ATABAY, Neşe-Özel, Sevgi-Çam, Ayfer, *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*, Ankara 1981.
- BANGUOĞLU, Tahsin, *Türkçenin Grameri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1986.
- BAŞAR, Kürşat, *Başucumda Müzik*, 4. bs, Türkiye İş Bankası Yayınları, İst. 2003. BAYRAV, Süheyla, *Yapısal Dilbilimi*, İstanbul 1969.
- BEHRAMOĞLU, Ataol, *Son Yüzyıl Büyük Türk Şiiri Antolojisi*, I-II, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1993.
- BEYATLI, Y. Kemal, *Aziz İstanbul*, Yahya Kemal Enstitüsü, İstanbul 1974.
-, *Kendi Gök Kubbemiz*, Milli Eğitim Basım Evi, İstanbul 1969.
-, *Eski Şiirin Rüzgârıyla*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İst. 1993.

-, *Rubâiler ve Hayam Rubâilerini Türkçe Söyleyiş*, Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1988.
- BEZİRCİ, Asum, Özer, Kemal, *Dünden Bugüne Türk Şiiri (Yeni Şiir 1940-1960)*, C. III, Evrensel Basım Yayım, İst. 2002.
- BEZİRCİ, Asum, Özer, Kemal, *Dünden Bugüne Türk Şiiri (Yeni Şiir 1940-1960)*, C. IV, Evrensel Basım Yayım, İst. 2002.
- BİLGEGİL, M. Kaya, *Türkçe Dilbilgisi*, 2. bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.
- BİLGİN, Muhittin, *Anlamdan Anlatıma Türkçemiz*, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
- BOZKURT, Fuat, *Türkiye Türkçesi*, 2. bs., Hatioğlu Yayınları, Ankara 2000.
- BUĞRA, Tark, *Küçük Ağa*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1992.
- BUGRA, Tark, *Yağmur Beklerken*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1998.
- COŞAR, Asiye Mevhibe, *Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Beş Şehir" Adlı Eserindeki Cümlelerde Unsur Dizilişi ve Kuruluş İlişkisi*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, basılmamış doktora tezi), İstanbul 1997.
- ÇAMLİBEL, F. Nafiz, *Han Duvarları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993.
- ÇOKUM, Sevinç, *Ağustos Başağı*, Cönk Yayınları, İstanbul 1989.
- DELİCE, Halil İbrahim *Türkçe Sözdizimi*, Kitabevi, İstanbul 2003.
- DEMİRAY, Kemal "de BAĞLACTI", *Türk Dili*, Sayı.279, TDK, 1974, s.933-935.
- DEMİRAY, Kemal, *Temel Dilbilgisi*, İstanbul 1981.
- DENY, Jean, *Türk Dili Grameri, Osmanlı Lehçesi* (çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul 1941.
- DEVELİ, Hayati, "Sa Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerine Bir İnceleme", *TDAY-Belleten 1995*, Ankara 1997, s. 116151.
- DIRANAS, A.Muhip, *Şiirler*, 7.bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004.
- DİZDAROĞLU, Hikmet, *Tümce Bilgisi*, Ankara 1976.
- DOĞAN, Enfel: *Eski Anadolu Türkçesinde Kelime Grupları ve Kullanılışları* (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2001.
- DURDIYEV, Tahir, *Reşat Nuri Güntekin'in Çalkışu Romanının Sentaksı Üzerine Bir İnceleme* (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi), İstanbul 1999.
- EDİSKUN, Haydar, *Türk Dilbilgisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1993.

- EMRE, A. Cevat, *Türk Dilbigisi*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1945. ERGİN, Muharrem, *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul 1972.
- ERKCAN, Meryem, *Faruk Nafiz Çamlıbel'in Han Duvarları Adlı Şiir Kitabı Üzerinde Söz Dizimi İncelemesi* (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2004.
- ERSOY, M. Akif, *Safahat*, İstanbul 1984.
- ESİN, Osman, *Abdülhak Şinasi Hisar'ın Çamlıcadaki Eniştemiz Adlı Eserindeki Cümle Tipleri Üzerine Bir İnceleme*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi), İstanbul 1997.
- GEÇER, İlhan, *Cumhuriyet Döneminde Türk Şiiri*, Ankara 1987.
- GENCAN, Tahir Nejat, *Dilbilgisi*, Kanaat Yayınları, İstanbul 1997.
- GÖÇKÜN, Önder, *Ziya Paşa'nın Hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Şiirleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- GÖKALP, Ziya, *Türkçülüğün Esasları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İst. 1976
- GÜLENSOY, Tuncer, *Türkçe El Kitabı*, Bizim Gençlik Yayınları, Kayseri 1994.
- GÜNEŞ, Sezai, *Türk Dili ve Anlatım Bilgisi*, 1.bs., D.E.Ü.Rektörlük Matbaası, İzmir, 1999.
- GÜNTEKİN, R.Nuri, *Çalıkluşu*, 48.bs., İnkılâp Kitapevi, İstanbul t.y.
- GÜNTEKİN, R.Nuri, *Dudaktan Kalbe*, 22.bs., İstanbul, İnkılâp Kitapevi, t.y.
- GÜNTEKİN, Reşat Nuri, *Acımak*, Güven Basımevi, İstanbul 1941. *Güzel Yazılar (Şiirler)*, TDK Yayınları, Ankara 2003. *Güzel Yazılar (Mektuplar)*, TDK Yayınları Ankara 1997. *Güzel Yazılar (Romanlar)*, TDK Yayınları, Ankara 1999. *Güzel Yazılar (Röportajlar)*, TDK Yayınları, Ankara 1997. *Güzel Yazılar (Oğuz'dan Bugüne)*, TDK Yayınları, Ankara 1996.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, *Türk Dilinde Edatlar*, MEB Yayınları, İstanbul 1992.
- HATİBOĞLU, Vecihe, *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara 1972.
- İLHAN, Attila, *Duvar*, 9.bs., Bilgi Yayınevi, İstanbul 1998.
- KANIK, Orhan Veli, *Bütün Şiirleri*, Varlık Yayınları, İstanbul 1963.
- KARAHAN, Leyla, *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara 1991.
- KARAOSMANOĞLU, Y.Kadri, *Kiralık Konak*, Remzi Kitap Evi, İstanbul 1974.
- KARAOSMANOĞLU, Y.Kadri, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- KARAÖRS, Metin, *Türkçenin Söz Dizimi ve Cümle Tahlilleri*, Kayseri 1993.
- KARAÖRS, Metin, *Karşılaştırmalı Şekil ve Cümle Bilgisi*, Ankara 2005.
- KARAY, R.Halit, *Kadınlar Tekkesi*, İstanbul, İnkılâp Kitapevi, 1964.

- KARAY, Refik Halit, *Gurbet Hikâyeleri*, İnkılâp ve Aka Kitabevi, İstanbul 1965.
- KAYNAK, Oya: "Türkçede Bağlaçlar", *Türk Dili*, C.XIX, Sayı.209, 1969, s. 697705.
- KEMAL, Yaşar, *Kuşlar da Gitti*, 1.bs., Adam Yayınları, İstanbul 1995.
- KESKİN, Raşit, *Türkçe Dilbilgisi, -Kelime ve Cümle Tahlilleri*, Konya 2003.
- KISAKÜREK, N.Fazıl, *Çile*, 48.bs., İstanbul, b.d. Yayınları, 2003.
- KOÇ, Nurettin, *Yeni Dilbilgisi*, 3. bs., İnkılâp Yayınları, İstanbul 1996.
- KORKMAZ, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1992.
- KORKMAZ, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara 2003.
- KÜÇÜK, Nabi, *Yaşar Kemal'in Kuşlar da Gitti Adlı Eserinde Devrik Yapı*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2001.
- KÜKEY, Mazhar, *Türkçenin Sözdizimi*, Ankara 1975.
- LEWIS, G.L., *Turkish Grammar*, Oxford University Press, Oxford 1978.
- Lİ, Shuzhen, *Peyami Safa'nın Fatih-Harbiye Romanının Sentaksı Üzerine Bir İnceleme*, (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış doktora tezi), İstanbul 2005.
- MEMMEDOĞLU, Alaeddin, "Türk Dilinde Girişik Birleşik Cümle Meselesi, 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999.
- MERİÇ, Cemil, *Bu Ülke*, 10. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.
- MERİÇ, Cemil, *Bu Ülke*, 23. bs., İletişim Yayınları, İst. 2004.
- MERİÇ, Cemil, *Bir Dünya Eşiğinde*, 10. bs., İletişim Yayınları, İst. 2007.
- MIHÇIOĞLU, Cemal, "Ve Bağlacından Nasıl Kurtuluruz?", *Türk Dili*, C.XXXI, Sayı.283, TDK, 1975, s.253-261. MIHÇIOĞLU, Cemal: "Ve Bağlacı Üzerine", *Türk Dili*, C.XXXI, Sayı.284, TDK, 1975, s.399-400.
- MİRATA, Türker, "Ve Bağlacı Üzerine", *Türk Dili*, C.XXXI, Sayı.285, TDK, 1975, s.492.
- MOUSSA, Gamal, *Refik Halit Karay'ın "Memleket Hikâyeleri" ve "Gurbet Hikâyeleri" Adlı Eserlerindeki Cümle Tipleri Üzerine Bir İnceleme*, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, basılmamış doktora tezi), İstanbul 1995.
- NECATİGİL, Behçet, *Bile/Yazdı*, 1.bs., Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1997.
- ORHON, Orhan Seyfi, *Şiirler*, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- ÖZKAN, Mustafa, *Tarih İçinde Türk Dili*, 3. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2004.

- ÖZKAN, Mustafa, *Türk Dilinin Gelişme Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, 2. bs., Filiz Kitabevi, İstanbul 2001.
- ÖZKAN, Mustafa, "Eski Türkiye Türkçesinde ki/kim Bağlaçlarının Kullanılışı Üzerine", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXXI, İstanbul 2004, s. 213225.
- ÖZKAN, Mustafa, "Tarihi Türkiye Türkçesi Metinlerinde İstek Eki -A/-E'nin Kullanılışı Üzerine", *İÜEF Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. XXX, İstanbul, 2003, s. 359-385.
- ÖZKAN, Mustafa-Tören, Hatice-Esin, Osman, *Yüksek Öğretimde Türk Dili, Yazılı ve Sözlü Anlatım*, 2. Baskı, Filiz Kitabevi, İstanbul 2006.
- ÖZKAN, Mustafa, *İnsan İletişim ve Dil*, 3F Yayınları, İstanbul 2008.
- ÖZKAN, Mustafa, DOĞAN, Enfel, *Türkçe Cümle Bilgisi*, Anadolu Üniversitesi Yayını, No: 2173, Eskişehir 2010.
- ÖZKAN, Mustafa, *Türkiye Türkçesi-Ses ve Yazım Bilgisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul 2013.
- ÖZKAN, Mustafa, *Osmanlı Türkçesi I*, (Hatice Tören ile birlikte) 3F yayınları, İstanbul 2012.
- SAFA, Peyami, *Yalnızız*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997.
- SAFA, Peyami, *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1972.
- SAFA, Peyami, *Biz İnsanlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1972.
- SAFA, Peyami, *Fatih-Harbiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1976.
- SEV, Gülsel, *Etmek Füllüyle Yapılan Birleşik Füller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları, 2001.
- SEVMEZ, Adem, *Türkiye Türkçesinde Şartlı Cümle Üzerine Bir İnceleme* (İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2001.
- SEYFETTİN, Ömer, *Seçme Hikâyeler*, 1000 Temel Eser, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970.
- SEYFETTİN, Ömer, *Hikâyeler 1-2-3*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1999.
- SKUKA (Davut), Hülya, *Yahya Kemal'in Manzum Eserlerinde Zarflar ve Kullanılışları* İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2002.
- ŞİMŞEK, Rasim *Örneklerle Türkçe Sözdizimi*, Trabzon 1987.
- TAHİR, Kemal, *Devlet Ana*, Bilgi Yayın Evi, Ankara 1967.
- TANPINAR, A.Hamdi, *Beş Şehir*, İş Bankası Kültür Cep Kitapları, Ankara 1960.
- TANPINAR, A.Hamdi, *Hızur*, 5.bs., Dergâh Yayınları, İstanbul 1992.

- TANSEL, Fevziye Abdullah, *Mehmet Emin Yurdakul'un Eserleri-1 Şiirler*, TTK Basımevi, Ankara 1989.
- TARANCI, Cahit Sıtkı, *Otuz Beş Yaş*, Varlık Yayınları, İstanbul 1964.
- TARANCI, Cahit Sıtkı, *Seçmeler*, 1000 Temel Eser, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- TATÇI, Mustafa, *Yunus Emre Divanı II*, Milli Eğitim Basımevi, İst. 1997.
- TOPALOĞLU, Ahmet, *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1989.
- TUNCER, Hediye, *Türk Dilinde Zarf-Fiiller*, (Trakya Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Edirne 1996.
- TÜRK DİL KURUMU, *İmlâ Klavuzu*, Ankara 2005.
- UMRAN, Sedat-AKAY, Hasan, *Şaheserler Antolojisi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1994.
- UYSAL, Sermet Sami, *Türkçe Anlatım Yöntemleri*, İstanbul 1980.
- ÖNLÜ, Şemsettin: "Ve sözcüğü", *Türk Dili*, C.XXVI, Sayı. 251(1972), s. 521-523.
- VELİ, Orhan, *Bütün Şiirleri*, 40.bs., Adam Yayınları, İstanbul 2000.
- YAVUZ, Hilmi, *Denemeler*, 1.bs., İstanbul, Boyut Kitapları, 1996.
- ZÜLFİKAR, Hamza, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı*, (22-23 Ekim 1993) Ankara 1995, s.43

TÜRKİYE TÜRKÇESİ SÖZ DİZİMİ

(KELİME ÇÖZÜMLEMELİ)

PROF. DR. MUSTAFA ÖZKAN

DOÇ. DR. VEYSİ SEVİNÇLİ

Anlatımın temel yapı taşları kelimelerdir. Kelimeler tek başlarına da bir anlam ifade etmekle birlikte, tek başına duygu, düşünce ve istekleri tam olarak anlatmaya yetmez. Kelimeler teker teker yalnız birtakım nesnelere, hareketlerin karşılığı olurlar, tam bir dilek, duygu ve düşünce ifade etmezler. Biz tek tek kelimelerle konuşmayız. Meramımızı anlatmak istediğimiz zaman, kelimeleri bir düzen içinde birleştiririz, onları dilin belli kuralları çerçevesinde, aralarındaki ilişkilere göre yan yana getirerek daha geniş kapsamlı birlikler hâline koyarız. Kelimeler ancak söz içinde ilişkileri belirlenmiş olarak kullanıldıkları zaman anlatım aracı olurlar ve böylece birtakım kurallara bağlı olarak bir dil örgüsü oluştururlar. Düşüncelerimizi, duygularımızı, bilgilerimizi, yaşantı ve deneyimlerimizi ifade etmeye yarayan bu dil örgüsüne de anlatım deriz.

Bir dildeki kelimelerin bir grup veya cümle oluşturacak biçimde bir araya gelmelerinin kuralları, bu grupların cümle ve söz içindeki görevleri, birbirleriyle olan ilişkileri, sıralanışlarını ve cümle yapıları söz dizimi adı verilen dil bilgisi kolu içerisinde ele alınıp incelenir. Elinizdeki kitapta Türkiye Türkçesinin söz dizimi edebî metinlerden seçilmiş örneklerle dayalı olarak uygulamalı biçimde ele alınıp incelenmiştir.

babialı kültür yayıncılığı

twitter.com/BkyYayinlari

[instagram.com/bkykitap](https://www.instagram.com/bkykitap)

www.facebook.com/babialikulturyayinciligi

www.bky.com.tr

ISBN-13: 978-625-6572-00-3

9 786256 572003